

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus
Teológia Kar Pasztorál-teológia Intézetének folyóirata

17/1

TARTALOM

ANDRÁS ISTVÁN

Naplemente?

(A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)

FERENCZI SÁNDOR

Főegyházmegyének pasztorációja számokban:
múlt és jelen

TAMÁSI ZSOLT-JÓZSEF

A magyar római katolikus egyház 19. századi kulcsproblémái
az 1848-as nemzeti zsinat tükrében

KONCSAG LÁSZLÓ

Mailáth püspök és Dsida Jenő kapcsolata
a költő által írt levelek tükrében

BONTÓ GABRIELLA

A ferencesek második szatmári letelepedése

CSONTA RÉKA

Szent Ferenc Hírnöke – egy hitbuzgalmi folyóirat
a dualizmus kori erdélyi egyházmegyében

Studia Theologica Transsylvaniensia

XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM
2014

KOLOZSVÁR – GYULAFEHÉRVÁR

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kar
Pasztorál-teológia Intézetének folyóirata – XVII. évfolyam, 2014/1. szám

A szerkesztőség címe:

Institutul Teologic Romano-Catolic,
RO – 510010 Alba Iulia, str. Gabriel Bethlen nr. 3.
Tel.: +40/258-811688
E-mail: diosidavid@yahoo.de
www.seminarium.ro

Szerkesztők:

Dr. Marton József
Dr. Diósi Dávid

Szerkesztőbizottság:
(Editorial Board)

Dr. Peter Schallenberg – Paderborn
Dr. Oláh Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Bara Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Alexandru Boboc – Bukarest
Dr. Ecsedy Judit – Budapest
Dr. Madas Edit – Budapest
Dr. Havas László – Debrecen
Dr. Ferenczi Sándor – Gyulafehérvár
Dr. Orbán Szabolcs OFM – Gyulafehérvár

Szaklektorok:
(Advisory Board)

Dr. Brendan Leahy – Maynooth
Dr. Franz Sedlmeier – Augsburg
Dr. Stefan Tobler – Nagyszeben
Dr. Vizkelety András – Budapest
Dr. Székely Dénes – Gyulafehérvár
Dr. Kovács F. Zsolt – Nagyvárad
Dr. Peter Sedlák – Kassa
Dr. Lukács Róbert – Gyulafehérvár
Dr. László László – Ottawa

ISSN 1582 – 0661

© STUDIA THEOLOGICA TRANSYLVANIENSIA – GYULAFEHÉRVÁR

Megjelent: 2014

Alak: 61x86/11

Tartalom

ANDRÁS ISTVÁN

Naplemente?

(A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)

7

FERENCZI SÁNDOR

Főegyházmegyénk pasztorációja számokban:

múlt és jelen

23

TAMÁSI ZSOLT-JÓZSEF

A magyar római katolikus egyház 19. századi kulcsproblémái

az 1848-as nemzeti zsinat tükrében

61

KONCSAG LÁSZLÓ

Mailáth püspök és Dsida Jenő kapcsolata

a költő által írt levelek tükrében

107

BONTÓ GABRIELLA

A ferencesek második szatmári letelepedése

121

CSONTA RÉKA

Szent Ferenc Hírnöke – egy hitbuzgalmi folyóirat

a dualizmus kori erdélyi egyházmegyében

135

ANDRÁS ISTVÁN

Naplemente? (*A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern*)

Riassunto: *L'articolo seguente porta davanti a noi alcuni aspetti del mondo odierno, nel quale viviamo e che si presenta davanti a noi come epoca postmoderna. Quasi tutti noi usiamo questo concetto, cioè il postmoderno, ma quando dobbiamo definire cosa significa precisamente il concetto, siamo in difficoltà. L'articolo presente cerca di portare alcuni prospettive presentando il postmoderno come la metamorfosi, come il tramonto del mondo moderno. Il postmoderno si presenta come la guarigione dopo la malattia, come una chance. La malattia è passata ma ancora si vedono le cicatrice. Queste cicatrice sono le caratteristiche del mondo postmoderno tramite le quali possiamo conoscere, descrivere e capire il mondo postmoderno. L'idea si fonda nel concetto, pensiero debole, di Gianni Vattimo, con quale siamo riusciti a mostrare una via nella quale si riassume la società e il pensiero odierna.*

Parole chiave: *postmoderno, pensiero debole, metamorfosi, tramonto, soggetto, Überwindung, Verwindung, cicatrice, chance, società, nichilismo, Nietzsche, Heidegger, Vattimo, Rorty.*

Elöljáróban

Ha körülnézünk a mai kor szaktudományainak a palettáján, vagy akár a közvéleményt kutatjuk, arra a következtetésre jutunk, hogy egyre jobban elterjed és egyre jobban beivódik a köztudatba a *posztmodern* fogalma. Mindenfelé használják függetlenül a szakterülettől, de hogy mit értenek rajta, ez nem egészen világos. Valahogy úgy vagyunk vele, mint a kisgyerek, aki beszélni tanul. Már használ szavakat, sőt mondatokat is fogalmaz, de még minden szó értelme nem világos számára. De azért használja, illetve mondja. A továbbiakban néhány pontban arra

keressük a választ, hogy mit értünk ma posztmodernen, valamint arra is fényt próbálunk deríteni, hogy mit érthetünk, érthetnénk posztmodernen.

Még mielőtt belemelegednénk a válaszok keresésébe, röviden megjegyezzük, hogy a posztmodern terminológia először az irodalom berkeiben jelenik meg a tizenkilencedik század második felében és a huszadik század első felében. Rögtön utána a történelem területén üti fel a fejét, azt a kort jelezve mely a huszadik század elején a nagy kulturális megújulást hozta.¹ Igazi sikerei mégis az irodalom területén lesznek,² amivel együtt átköltözik az amerikai kontinensre, ahonnan fokozott erővel tér vissza Európába és tör be a filozófia berkeibe a huszadik század közepén. Ezzel egyidejűleg megjelenik a tudomány és kultúra más területein is, és igen hamar teret hódít. Népszerűségét alátámasztja az is, hogy mára szinte már a „csapon is a posztmodern folyik”.

Ennek ellenére ha konkrétan meg szeretnénk határozni a posztmodernt, igen sok nehézségbe ütközünk, sőt ahogy egyesek állítják, talán lehetetlen is.

Vélemények a posztmodernről, avagy ez van!

Amikor Elmar Salmann bencés szerzetest megkérdezték, hogy miképpen tudná meghatározni önmagát, azt válaszolta, hogy „sono un uomo della cultura”. És találóan fogalmaz, mert ebben a néhány szóban, mellyel önmagát bemutatja, benne van a mai gondolkodás, a mai filozófia lényege. Ma, amikor Nietzsche és Heidegger után már nehezen beszélhetünk egységes metafi-

¹ R. PANNWITZ, *Die Krisis der Europäische Kultur*, Verlag Hans Carl, Nürnberg 1917, 64–65.

² R. DIODATO, «Postmoderno» in. *Enciclopedia Filosofia*, ed. V Melchiorre, Bompiani, Milano 2006, 8845.

zikáról, amikor a filozófia az esztétikába menekül és a kultúra maga lesz a filozófia hordozója, a „kultúra embere” kifejezés nagyon jól tárja eléink az a tény, hogy minden a kultúrában folyik össze.

Ezt az összefolyást nevezik egyesek „mosléknak”, és azzal töltik idejüket, hogy szétválasszák alkotó elemeit, míg mások ezt az összefolyást nevezik „esélyt adó káosznak”, megpróbálva kihasználni az új lehetőségeket.³ Mindjárt ez elején két ellentétes nézőpont, két vélemény, ugyanaz a posztmodern. Hogyan lehetséges ez?

Egy ideje az ember megszokta és normálisnak tartja azt, hogy kategorizál, meghatároz mindent: az őt körülvevő világot, önmagát, a másik embert, egyszóval mindent. És ebbe a mindenbe beletartozik az is, hogy saját történelmét különböző korokra osztja, igyekszik kategorizálni, meghatározni az eseményeket és törvényszerűségeket leszűrni belőlük. Ennek eredményeképpen beszélünk ókorról, középkorról, újkorról vagy legújabb korról, hogy csak a nagyobbakat említsem. Természetesen mindegyik kornak megvannak a maga jellegzetességei, melyek alapján megkülönböztetjük őket (ha más nem, az időbeli viszonyok). Az is nyilvánvaló, hogy ezekben a korokban a különböző tudományok (természettudományok, filozófia, teológia stb.) egymás kölcsönhatásában haladnak előre; szinte mindig van bennük valami közös. A kultúra (a kor, vagy talán a kór) rányomja bélyegét a haladásra ... vagy fordítva?

Ezeknek a koroknak a meghatározása rendszerint annál könnyebb, minél távolabb esnek a jelentől. Sokkal könnyebben tudunk kategorizálni egy időben távolabbi kort, mert már látjuk a hatásait, alakulását, fejlődését, de minél közelebb vagyunk egy-egy eseményhez, annál nehezebben tudjuk objektíven meg-

³ G. VATTIMO, *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

ítélni. Amikor a jelent, vagyis saját korunkat kell meghatározni, elnevezni, igencsak bajban vagyunk, pont azért, mert többfélék vagyunk, nem ismerjük a kihatásokat és még nem látjuk az eredményeket; nehezen tudjuk bemérni, előrelátni, milyen irányba mozdul el, fejeződik be egy-egy projekt. Így aztán kritikák fogalmazódnak meg, alternatívák jelennek meg, hogy miként lehetne nevezni a mai kort, hogyan is tudnánk a leglényegretörőbben, a legtömörebben, a legvilágosabban megnevezni ezt a kort (mert azt gondoljuk, hogy mindenképpen meg kell határozzuk).

A legtöbben elfogadják azt, hogy a mostani kort már nem lehet modernnek nevezni, sőt abban is kezdenek egyetérteni a mai gondolkodók, vagyis a mai emberek (igen, emberek, mert ma a gondolkodó egyenlő ember), hogy a ma embere a posztmodernben éli életét. Van tehát egy fogalmunk a posztmodernről, próbáljuk ráhúzni a mai korra, csak akkor kerülünk bajba, amikor egészen konkrétan meg kell határozzuk ezt a kort. Mikor választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy mit jelent a posztmodern?

Vagy mégse?

Első hallásra talán azt mondhatnánk, hogy a posztmodern azt az időt jelöli, mely a modernt követi, de ez sem biztos. Nem biztos, mint ahogy ma semmi sem biztos, mert egyesek úgy vélik, hogy még mindig a modern korban élünk, illetve nem beszélhetünk posztmodernről, csak a modern elhajlásáról. Ilyenek például a Frankfurteri Iskola képviselői, mint például Habermas, aki azt állítja, hogy a posztmodern igazából visszatérés kell legyen a modernhez, mert a modern törekvések beteljesedetlenek maradtak a technika fejlődése miatt.⁴ Lehet posztmodernnek nevezni

⁴ J. HABERMAS, *Il discorso filosofico della modernità*, trad. E. Agazzi, Laterza, Bari 1987.

vagy bármi másnak, a lényeg, hogy a modernhez való visszatérés legyen. Habermas, főleg Heideggert kritizálva, aláhúzza, hogy a mai embernek a technika által hozott változásokból, melyek a globalizáció, uniformizáció stb., vissza kell térnie az igazi modernhez, ami az értelem emancipációja és a minőségi fejlődés hordozója.⁵ Ez lenne a ma feladata. Így a „poszt” helyett inkább „pre”-t kellene használni – állapítja meg Moldando⁶. Gyakorlatilag Habermas neokonzervativizmust javasol,⁷ vagyis visszatérni és görcsösen ragaszkodni valami beteljesületlenhez és várni annak beteljesülését. Példával illusztrálva talán azt mondhatnánk, hogy a posztmodern lényegében olyan, mint amikor a gyerekek labdáznak (inkább fociznak) az udvaron és véletlenül betörnek egy ablakot (ez az udvari foci természetszerű velejárója). Lehet ragasztgatni az ablakot, de abból új, jó sose lesz. Valamilyen lesz, de lehet, hogy már használhatatlan. És ekkor jogosan tehetjük fel a kérdést (Habermasnak is), hogy akkor miért tölteni az időt a ragasztgatással, miért ne lehetne a helyére valami újat tenni? Valami mást!

Habermas elgondolásához nagyon közel áll Diósi véleménye, aki egyetért ugyan a posztmodern létezésével, sőt igyekszik is azt leírni, bemutatni és megtalálni pozitív tulajdonságait, de azt állítja róla, hogy „már eleve genetikai hibával látott napvilágot ... hiszen hiányoznak belőle a pozitív töltetű gének”.⁸ Számára mint egy halvaszületett kor jelenik meg kevés pozitívummal és akkor lenne értelme, ha visszatérne a modern alapokhoz és új-

⁵ J. HABERMAS, *Teoria dell'agire comunicativo*, trad. P. Rinaudo, il Mulino, Bologna 1986.

⁶ T. MOLDANDO, *Il futuro della modernità*, Feltrinelli, Milano 1987, 16.

⁷ J. HABERMAS, *Teoria e pressioni nella società tecnologica*, trad. C. Donolo, Laterza, Bari 1971.

⁸ DIÓSI D., *Egyház és posztmodern, Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Szent István Társulat-Verbum, Budapest-Kolozsvár 2012, 15.

ragondolná létét. A későbbiekben láthatjuk majd, hogy ez nem teljesen így van, mert a posztmodernnek igenis vannak pozitív tulajdonságai.

Mások, akik szintén látják, hogy mennyire beleágyazódott ez a szó a köztudatba, nem próbálják meg tagadni a létét, csupán megpróbálják komolytalannak, szélhámosnak, nevetségesnek feltüntetni, ezzel elhítelve az emberekkel, hogy nem illik ilyesmivel foglalkozni. Pedig ez nem így van és ezt Esterházy Péter állításával húzhatjuk alá, aki kifejti, hogy a „posztmodern nem a szélhámos szinonimája”.⁹

Na ez!

A fentiek ellenére a nagy többség egyetért azzal, hogy mai korunkat lehet posztmodernnek nevezni, de – amint már említettük – a problémát inkább az okozza, hogy mit takar ez a név. Korunk és kultúránk annyira szerteágazó, hogy a posztmodernt több oldalról is meg lehet világítani és meghatározni, úgy, hogy kiemelünk egy-egy tulajdonságot. Az ilyen kiemelt tulajdonságok adják meg a posztmodern értelmét még akkor is, ha látszólag összeegyeztethetetlenek, ellentmondásosak. Hogy ne tűnjön az egész hantázásnak, nézzünk meg néhány elismerő véleményt a posztmodernről, melyeket a különböző tulajdonságok alapján fogalmaztak meg.

Az elsők között említhetjük Jamesont, aki a posztmodernt egyszerűen posztindusztriális élethelyzetként mutatja be, mely a materializmus és kapitalizmus hozta fejlődés következménye.¹⁰

⁹ ESTERHÁZY P., «Hát, nem tudom» in. *A szabadság nehéz mámora*, Magvető, Budapest 2003, 11-17, 14.

¹⁰ F. JAMESON, *Il postmoderno, o la logica culturale del tardo capitalismo*, trad. S. Velotti, Garzanti, Milano 1989.

Nagyon közel áll ehhez a vonalhoz a Baumann-féle elgondolás, mely szerint a posztmodern a fogyasztói társadalomban merül ki, ahol mindenki fogyasztani akar észre sem véve, hogy közben ő maga válik áruvá.¹¹ Ezt a tulajdonságát a posztmodernnek nagyon sokan kiemelik, sőt egyesek az egyetlen és legfőbb tulajdonságnak nevezik és ez alapján ítélik el. Talán azért, mert ez a legszembetűnőbb a hétköznapiakban.

Egy kissé elméletibb vonalon indul el Lyotard, aki lényegében áthozza a posztmodern fogalmát a filozófiába. Számára a posztmodern nem más, mint a nagyelbeszélésbe vetett hit meg-ingása,¹² elvetése. Ezzel gyakorlatilag a tekintély halálát idézi elő. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Nietzsche ezt már korábban említi, csak ő *isten haláláról* beszél. A mindennapokban ez oda vezet, hogy az ember nem akar elfogadni semmit, *ő tudja és majd megoldja*.

Külön említésre méltó Derrida elképzelése, aki a posztmodernt a nagy szétesések koraként említi, ami főleg az írás és a nyelv területén mutatkozik meg. Ezzel cseng egybe Esterházy Péter véleménye is, aki a nyelvet vizsgálva egyszerűen kijelenti, hogy ahol „vár állott, most szóhalom”.¹³ Ez is bőven tetten érhető a mindennapokban. Gondoljunk csak egy sms szövegére.

És ha már ez sms-eknél tartunk, nem szabad elfelejtünk azt a nézetet sem, mely a posztmodernt mint a technika korát mutatja be. E nézet szerint még csak az elején járunk e kornak, de lassan a technika átvesz mindent. Ezt sok gondolkodó már előre jelezte,

¹¹ Z. BAUMAN, *Il disaggio della postmodernità*, Bruno Momdadori, Milano 2002.

¹² J-F. LYOTARD, *La condizione postmoderna*, trad. C. Formenti, Feltrinelli, Milano 2010, 9-16; LYOTARD, J-F., *Il postmoderno spiegato ai bambini*, trad. A. Serra, Feltrinelli, Milano 1987, 44-45.

¹³ ESTERHÁZY P., «1 Norfolk» in: *A szabadság nehéz mánora*, Magvető, Budapest 2003, 39-43, 40.

mint pl. Heidegger, de főleg Ghelen ásta bele ebbe a témába magát, előre jelezve, hogy a technika világa következik.

A technika egyik tapasztalható következménye a virtuális világ, mely igen nagyban rányomja bélyegét a posztmodernre, sőt egy egészen másfajta életet és életvitelt kényszerít rá észrevétlenül az emberre.¹⁴ A virtualitásba menekülő és feloldódó társadalom mint a régi világ kritikája jelenik meg, ahol mindent szabad, mindent lehet és ahol a személy önmagát feltárva, fontossága tudatában mond ki számára evidens igazságokat, tapsot és elismerést várva (pl. facebook, twitter). Ennek egyik következménye, hogy megszűnik a személy realitásérzéke és identitásában zavart okoz.

Filozófiai síkon (ha még van olyan... sőt csak olyan van) kiemelkedő helyet foglal el az a vélemény, mely az esztétikát és a hermeneutikát helyezi a középpontba. Pareyson egyenesen az esztétikában látja a posztmodern filozófia továbbélését, míg az Egyesült Államokbeli Rorty, vagy az olasz Vattimo aláhúzza a hermeneutika fontosságát,¹⁵ melyben Ricoeur igen nagy előrelépéseket tett, és melynek alapján a mai ember, egyszerűen fogalmazva azt mondhatjuk, hogy úgy értelmez mindent, ahogy akar.

Zárójelben befejezésül említésre méltó Elmar Salmann megközelítése, aki a posztmodernben a kisebbségek korát látja. Szerinte mindenki kisebbségként éli meg a mindennapokat. Mindenki küzd a jogaiért és igazáért, mert meg van győződve, hogy neki joga van ehhez és arról is, hogy igaza van. Nem létezik már nagy igazság (lásd Lyotard), hanem inkább sok kis igazság van, de melyik erősebb? És meddig?

¹⁴ P. LÉVY, *Il virtuale*, trad. M. Coló, M. Di Sopra, Raffaello Corina, Milano 1997, 5-14.

¹⁵ R. RORTY, *La filosofia dopo la filosofia*, trad. G. Borinieri, Laterza, Roma-Bari 1989, 1-18.

Az itt felsorolt vélemények csak néhányat foglalnak magukba azokból az elgondolásokból, melyek elhangzanak a posztmodernről. Természetesen lehet válogatni, de kétségtelen, hogy mindegyik vélemény tartalmaz igazságot korunkról és igazából, ha meg szeretnénk határozni vagy körülírni ezt a kort, akkor ezeket a véleményeket kellene egyeztetni, összetenni. De így egy hosszú és végül széteső meghatározást kapnánk, ami nem érdekelne senkit. Így tehát azt mondhatjuk, hogy igen nehéz feladat előtt állunk, amikor meg szeretnénk határozni a posztmodern.

Most mégis megpróbálkozunk azzal a reménnyel, hogy találunk egy saját utat, ami összefoglalja mindezt. Ehhez hívjuk segítségül az olasz gondolkodót, Gianni Vattimót, akinek igen tetszetős és világos képe van a posztmodernről. Az ő elgondolásába belefér, sőt benne van az összes nézet, vagyis mintegy összefoglalja a fent említetteket, és ami fontos, hogy nem negatív, leírt, halvaszületett korként jelenik meg a posztmodern, hanem az esély (chance) időszakaként. Egy olyan időszak, ahol nincsen egy erős, uralkodó metafizika (gondolat), hanem sok kis „erőtlen gondolat” (pensiero debole) egymás mellett élve alkot egy egységet, ahol mindegyiknek esélye van a megerősödéssel, arra, hogy elfogadottá váljon, de nem a másik megszüntetése által.

Vattimót parafrázálva a posztmodern meghatározhatjuk mint naplementét; a modern kor naplementéje; metamorfózis, ami csak holnap lesz látható és értékelendő, most csak csodálni, utálni vagy elfogadni és tudomásul venni lehet.

Naplemente és metamorfózis

Vattimo úgy jut az imént említett következtetésre, hogy megvizsgálja a *posztmodern* szót és megpróbálja összekötni a jelenel. Szerinte a posztmodern meghatározásában döntő szerepe a „poszt” szónak van. Ez az a prepozíció, amely eldönti és bemu-

tatja azt, hogy mit jelent a posztmodern. Pontosabban Vattimo kihangsúlyozza, hogy a jelen kor jó meghatározása azon múlik, hogy milyen viszonyt tulajdonítunk a „poszt” előljárószónak a „modern” alapszóhoz képest. Tehát a kettő közötti viszony az, ami meghatározza a posztmodern.¹⁶

A kulcs: a „poszt” szó értelmezése

Első hallásra világossá válik előttünk, hogy itt valamilyen egymásutániságról van szó. Pontosabban időbeli egymás utániságról beszélhetünk. Tehát egy olyan kort jelent, ami időben a modern kor után következik. Ez még nem jelent semmiféle minőségbeli vagy mennyiségbeli változást, csupán egymást időben követő korokról van szó, és még nem tekinthető a posztmodern igazi meghatározásának, annak ellenére, hogy sokan itt megállnak.

Mégis, komolyabb vizsgálat után, azt vehetjük észre, hogy ez az előljárószó magában hordoz egy minőségbeli változást is, mely túlszárnyalás lenne. Ezt a túlszárnyalást nevezi Vattimo leáldozásnak, naplementének, lenyugvásnak. És ha megvizsgáljuk korunkat, akkor láthatjuk, hogy nem indokolatlanul. Ennélfogva tehát azt állítjuk, hogy a posztmodern korunk nem más, mint egy metamorfózis, egy naplemente, egy átmenet, ami után valami más (új) következik.

Vattimo Nietzsche és Heideggerre építve arra a következtetésre jut, hogy a modern lényegében egy kritikus álláspontra épít,¹⁷ mindarra, mellyel Nietzsche vagy Heidegger megpróbál-

¹⁶ G. VATTIMO, *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011, 172-189.

¹⁷ Ez megtalálható már a modern kor hajnalán, amikor Descartes, a modern kor atyja, mindent kritikának vet alá és mindent újra meg akar vizsgálni. Az ő hasonlatával élve: ki kell szedni a kosárból az almákat, megvizsgálni és újra beletenni, de már új sorrendben.

ták megingatni a nyugati gondolkodást.¹⁸ Ha a modern világot le lehetett úgy írni, mint progresszív előrelépést és elmélyülést, ami szilárd alapokra épült, akkor a posztmodernben éppen a kritikák következtében ezek az alapok rendülnek meg. Sőt nemcsak hogy megrendülnek, hanem le is omlanak és így nem lesz mire építeni (de nem is kell!). Ennek a következménye a káosz ami uralja a posztmodernt, de ez nem egy mindent elrontó és elsöprő káosz, Vattimo többször is kiemeli, hogy ez a káosz nem esély (*chance*) a mai ember számára.¹⁹ Ezt láttuk az „erőtlen gondolat” (*pensiero debole*) elméletében, amely által van esély továbblépni valami új felé. Ez a továbblépés kiüresedéssel jár, de éppen a kiüresedés által lehet a régi formákat újjal megtölteni (a régi keretbe új ablaküveget tenni).

Vattimo számára tehát a „poszt” előljárószó valamiféle minőségbeli változást jelent. Ennek magyarázatára az olasz gondolkodó kölcsönvesz egy heideggeri fogalmat (igaz, hogy Heidegger maga is ritkán használja ezt a szót, ahogy Vattimo is beismeri; de Vattimo felfedezésével a filozófiai terminológiában is kezd meghonosodni),²⁰ amellyel a minőségi változást szerencsésen ki tudja fejezni. Szerinte a „poszt” előljárószó jelentését és értelmezését nagyon jól adja vissza a *Verwindung* szó.²¹ Ennek a szónak ugyanaz a gyökere, mint az ismertebb *Überwindung* szónak és így a jelentése is hasonló, viszont a *Verwindung* szó kissé árnyal-

¹⁸ Vattimo ezt írja: „Il post di postmoderno indica in fatti una presa di congedo dalla modernità che, in quanto vuole sottrarsi alle sue logiche di sviluppo, e cioè anzitutto all’idea del «superamento» critico nella direzione di una nuova fondazione, ricerca appunto ciò che Nietzsche e Heidegger hanno cercato nel loro peculiare rapporto «critico» verso il pensiero occidentale”. G. VATTIMO, *La fine della modernità*, 10.

¹⁹ G. VATTIMO, *La fine della modernità*, 34–37.

²⁰ G. VATTIMO, *La fine della modernità*, 172.

²¹ G. VATTIMO, *La fine della modernità*, 172.

tabb. Amíg az *Überwindung* jelentése áthaladni, a hátunk mögött hagyni, legyűzni valamit²² (ilyen értelemben használja Heidegger is, ahogy azt Tomatis bizonyítja),²³ addig a *Verwindung* kiutat, leáldozást, valami olyasmit akar jelenteni, amikor valaki egy betegséget már legyőzött ugyan, de még nem heverte ki teljesen, a hegek még látszanak.²⁴

Ezt veszi alapul Vattimo és ezzel próbálja meg megmagyarázni a posztmodern lényegét és viszonyát a modernhez. A posztmodern tehát olyan kiút, olyan modern utáni állapot, amely továbblép a modern korból ugyan, de a modern kor jeleit, hegeit még magán hordozza. Valamiféle lényegi továbblépésről van szó, mely a hegek eltűnése után válik teljesen nyilvánvalóvá.

A hegeket felfoghatjuk úgy is, mint a posztmodern kor ismerető jegyeit, mint a posztmodern kor tulajdonságait.

A hegek (posztmodern jegyei/tulajdonságai)

A posztmodern tehát egy olyan kor, amely magán hordozza ugyan a modern vonásait, de azokat lassan a háta mögött hagyja. A hegek alapján lehet meghatározni és beazonosítani.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a modern kor által hozott kritika, amelyre épült a modern kor és amellyel újra szerettek volna mindent értelmezni, megingatott minden alapot és olyan krízist szült,²⁵ amely az összemberiség, a kultúra egyik legmé-

²² HALÁSZ E.–FÖLDES Cs.–UZONYI P., *Német-Magyar Nagyszótár*, Akadémia Kiadó, Budapest 2003, 1591.

²³ F. TOMATIS, «L'abbandono della tecnica» in: *Escatologia della negazione*, Roma 1999, 45.

²⁴ HALÁSZ E.–FÖLDES Cs.–UZONYI P., *Német-Magyar Nagyszótár*, Akadémia Kiadó, Budapest 2003, 1696.

²⁵ A. NITROLA, *Trattato di escatologia I*, San Paolo, Roma 2001, 133.

lyebb „hegévé” vált.²⁶ Azzal, hogy minden megingott, olyan káosz keletkezett, amely olykor átláthatatlan.²⁷ Ez nemcsak a társadalmi szinteken vagy a mindennapi életben jelenik meg, hanem a filozófiában is. Erről a káoszról, és arról, hogy az ember maga ennek a káosznak az okozója, érdekesen ír Esterházy Péter a *Hahn-Hahn grófnő pillantásai* első soraiban is, amikor rámutat arra, hogy az ember maga ennek a káosznak az okozója, de ez a káosz nem rossz.²⁸

Ennek a következményeként mára már nem beszélhetünk egységes metafizikáról (Heidegger óta), a filozófia különböző szakterületekre, mint a vers, próza, irodalom, zene, művészet, film, színház oszlott. Ezek képviselik és hordozzák a filozófiát, ezekből merítenek az emberek, ezekre építenek vagy akár ezek gyűrik maguk alá a személyt.

A krízis és a káosz tehát úgy jelennek meg, mint a posztmodern legmélyebb hegei, melyek mindent befolyásolnak. Az erős negatív hangzás ellenére Vattimóra építve állíthatjuk, hogy ezek nem valami negatív, mindent elsöprő tulajdonságok, hanem olyan alapok, amelyek új irányba mozdítják ki a történelmet (lásd. „erőtlen gondolat” – pensiero debole).

E két heg következményei közé sorolhatjuk az Isten halálát, a tekintély eltűnését vagy akár a nihilizmust.

Az Isten halála Nietzsche örökségeként vetődik ránk²⁹ és sokan a nihilizmus gyökerét látják benne, talán így is van, de el kell azon gondolkoznunk, hogy mit értünk nihilizmuson. Severino és még sokan mások Nietzschét értelmezve, a nihilizmust úgy fogják fel, mint minden értéket elvető irányzatot, ahol nem szá-

²⁶ G. VATTIMO, *La fine della modernità*, 39–55.

²⁷ G. VATTIMO, *La società trasparente*, Garzanti, Milano 2007.

²⁸ ESTERHÁZY P., *Hahn-Hahn grófnő pillantásai*, Magvető, Budapest 1990, 5–11.

²⁹ F. NIETZSCHE, *La gaia scienza, Opere V/II*, af. 108, 136.

mít semmi, ami lerombol mindent. Ezzel ellentétében Vattimo és követői a nihilizmust úgy fogják fel, mint esélyt. Ezt úgy lehet megérteni, hogy Nietzsche előtt, éppen a túlzott moralizálás következtében, az ember igazi élete áttevődött a túlvilági létre. Itt a földön az ember még nem az igazi életét éli, hanem csak egy olyan életet, melynek minőségétől függ az igazi örök élete. Tehát ez a világ itt egy negatív világ, míg a halál utáni világ egy pozitív világ. Azt is mondhatjuk, természetesen Vattimóval együtt, hogy Nietzsche ezt megfordította. Vagyis az ember igazi életét lehozta a földre, míg a halál utáni élet, nem ismervén azt, mint valamilyen ismeretlen jelenik meg. Így ami eddig pozitív volt, most negatív lesz és ami negatív, az pozitív. Gyakorlatilag az előjelek változását jelentené a nihilizmus. Heidegger is sokszor kifejti, hogy az ember igazi élete a földi, szürke hétköznapiak lesznek (lassan elfelejtünk ünnepelni... mi is az ünnep? jól berúgunk és belövünk?), ami a halál által válik élhetővé.³⁰ A nihilizmus tehát nem egy mindent elvető, leromboló irányzat, hanem a hétköznapiak tudatos megélése.

Ennek a hétköznapi kornak egy másik hege a tekintély hiánya, illetve az intézményesített tekintély lerombolása. Mindaz, amit a „rendszer” mond, rossz. Ehelyett én döntöm el, hogy mi a jó nekem. Ennek a folyamatnak a gyökerét fedezi fel Lyotard, amikor a nagy elbeszélések eltűnéséről ír.

Mindezek ahhoz a heghez vezetnek, melyet a „történelem vége” kifejezéssel tudunk bemutatni.³¹ Ezt nem világvégi eseményként, a világ megszűnéseként kell elképzelni, mint ahogy azt a tizenkilencedik század végén gondolták, vagy ahogy ezt néhány sci-fi szerző gondolja, hanem a történelemnek mint célirá-

³⁰ M. HEIDEGGER, *Rejtektutak*, Osiris, Budapest 2006.

³¹ K. LÖWITH, *Significato e fine della storia*, trad. F.T. Negri, Il Saggiatore, Milano 1989.

nyos valaminek a lezárulásáról van szó³². A modern korig a történelmet mint valami célirányos, a fejlődésre beállított, lineáris folyamatot képzeltek el, melynek segítségével az ember képes lesz arra, hogy irányítsa és kontrollálja a történelmet (pl. Hegel). Ezt Vattimo is aláhúzza, sőt egy helyen azt is említi, hogy lényegében a posztmodern akkor kezdődik, amikor nem lehetséges már a történelemről úgy beszélni, mint valami egységről.³³

Azzal, hogy nincs egy egységes összefogó *valami*, minden szétesik, a kisebbségek kora kezdődik el. Mindenki kisebbség és mindenki ebből a kisebbségből, kisebbségi tudatból akar megélni; mert neki kijár. Amikor kisebbségről beszélünk, nemcsak az etnikai kisebbséget értjük ezen, hanem minden mást, ami kisebbség pl. melegek, különböző vallási irányzatok, sőt még magát az egyházat is.

Egy másik igen erős heg, mely mintha feloldaná a személyt, a tradíció hiánya. Lyotard már utal erre, de napjainkban válik megdöbbenően kézzelfoghatóvá. Ezt mondja el Esterházy Péter, amikor leírja, hogy fiával együtt kimegy a magyar-olasz focimeccsre és a félidő előtt észreveszi, hogy a fia az olaszoknak szurkol. Amikor rákérdez, hogy miként lehet ez, a fiú lazán megnyugtatja, hogy „szép focit játszanak”. Már nem az a fontos, hogy az enyéim játszanak, hanem hogy ki játszik szebb focit, annak szurkolok. A tradíció már nem határozza meg a személyt.

A fentiekben bemutatunk néhány heget, néhány olyan tulajdonságot, amelyek alapján meg lehet határozni a posztmodern kort. Ezekből a tulajdonságokból világossá válik előttünk, hogy nagy átalakulásoknak vagyunk a tanúi.

³² GÁBOR Gy., «Napkitörés vagy napfogyatkozás? Politikum és szakralitás, avagy a szekuláris paradigma alkonya» in. Korunk (2014/5), 15–32.

³³ G. VATTIMO, *La società trasparente*, Garzanti, Milano 2000, 8.

Gyógyulás = metamorfózis

Beszéltünk már arról, hogy a posztmodern esély az ember számára. Azt is láttuk, milyen esély és ez alapján azt mondhatjuk, hogy a posztmodern nem más, mint kiút, metamorfózis, naplemente. Az ablak már be van törve, a betegségen már túl vagyunk, most pedig kialakulóban van valami új. A kitört üveg helyére tehetünk egy jobb üveget, de tehetünk egy lemezt is, amin át ki se látunk, vagy tehetünk egy zacskót, ami még a hideget is beengedi. Adva van egy élethelyzet a maga tulajdonságaival, fölösleges sírni azon, hogy mi volt, azt kell nézni, mit kezdhetünk.

FERENCZI SÁNDOR

Főegyházmegyének pasztorációja számokban: múlt és jelen

Abstract: The author presents the pastoral activity of the Transylvanian Diocese. The figures the author presents show the number of the Catholics, parishes and priests in the diocese.

Keywords: Catholicism, Reformation, parish, priest, Gyulafehérvár/Alba Iulia, Habsburg, communism, statistics

Amint a címből is kitűnik, főegyházmegyének híveinek pasztorációját szeretném bemutatni – vázlatosan – a számok tükrében. Vagyis a hívek, a plébániák és a lelkipásztorok számának alakulását a főegyházmegyében a történelem folyamán, anélkül, hogy részletesebben kitérnék az erdélyi társadalomban végbemenő társadalmi, vallási változásokra, amelyek meghatározták ezeket. Ez persze nem jelenti azt, hogy esetenként ne élnek megállapításokkal vagy következtetésekkel.

A reformáció előtti korszak papságának és híveinek számbeli változásaira az adatok hiányos volta miatt részletesen nem térhetek ki.

A pápai tizedjegyzék alapján az erdélyi egyházmegyében 1332–1336 táján kb. 650 plébánia létezett. Ezek főesperességként egyenlőtlenül oszlottak el (pl. Fehérvár kb. 170, Hunyad 9). A Mezőségen és a Küküllő-mentén ekkoriban minden plébániához átlagosan még egy *filia* tartozott, míg az újonnan benépesedett szász és székely vidékeken csaknem minden falunak volt papja. A középkor végéig a katolikus falvak száma már csak a Székelyföldön bővült jelentős mértékben, ugyanakkor a Mezőség keleti és déli részein természetes pusztásodással, Fehér me-

gyében pedig a török betörések miatt legkevesebb 50 egyházközség elnéptelenedett, majd görögkeleti (román) lakosságot kapott.¹ A *gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtárában*² az 1556-os fordulatig sikerült közel 2500 papnak (2489) a nevét közölni, ellenben a hívek számáról nem találtam adatokat. A korszak vonatkozó adatainak az ismeretét az időbeli távolság, a dokumentumok hiányos volta vagy feldolgozatlansága is megnehezíti.

A reformációt követően az egyházmegyében a katolikusnak megmaradt hívek számáról, plébániáiról és papjairól két részletesebb beszámoló áll rendelkezésünkre: Báthory Endre bíboros 1591-es és Szalinai István OFM erdélyi vikárius 1638-as Rómába küldött jelentései (1. táblázat). Az 1591-es jelentés szerint 29 plébánia és 21 plébános, az 1638-as jelentés szerint pedig 58 plébánia és 33 plébános található az egyházmegyében, illetve a Székelyföld katolikusnak megmaradt tájain.

1. táblázat. *Plébániák és plébánosok száma: 1591, 1638.*³

Év	1591		1638	
Tájegységek	Plébániák	Plébánosok	Plébániák	Plébánosok
Csíkszék	17	13	17	14
Gyergyószék	4	1	4	3
Kászonszék	2	1	2	2
Háromszék	6	6	17	10

¹ HEGYI Géza: Erdélyi püspökség a középkorban. Internet: <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=72> Letöltve: 2012. március 20.

² FERENCZI Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Budapest–Kolozsvár 2009.

³ Forrás: VESZELY Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I.* Kolozsvár 1860. 306–307.; *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) II.* (szerk. TÓTH István György). Roma – Budapest 2002. 922–926.

Év	1591		1638	
Tájegységek	Plébániák	Plébánosok	Plébániák	Plébánosok
Marosszék	–	–	4	1
Udvarhelyszék	–	–	14	3
Összesen	29	21	58	33

Az 1591-es és az 1638-as adatokat összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy Csík-, Gyergyó- és Kászonszék esetében nem mutatkozik lényeges eltérés. Háromszék, Marosszék és Udvarhelyszék számadatai között már lényeges különbségeket találunk. Véleményem szerint az eltérések abból adódnak, hogy Báthory bíboros tényyszerűen nem ismerte az utóbbi plébániák helyzetét. Ez abból is látható, hogy Háromszékkel (pontosabban Kézdiszékkal) kapcsolatban a plébániák és a papok nevének feltüntetése nélkül csupán annyit írt, hogy itt a főesperesnek hat plébánia és ugyanennyi plébános van alárendelve.⁴

Szalainai István vikárius viszont személyesen látogatta végig a plébániákat. A látogatása alkalmával beszámolt az adott plébánián tapasztaltakról: a hívek számáról, a plébánosok életviteléről stb.⁵

Báthory Endre Rómába küldött beszámolójában azt írta, hogy Sepsí, Kézdi, Orbai, Csík, Gyergyó és Kászon vidékén összesen 15 740 a római katolikusok száma.⁶ Szalainai pedig 9307 katolikus családfőről (házas férfi) tett említést. Ez azt jelenti, hogy a Székelyföld katolikusok lakta részében kb. 46 535-ön éltek.⁷

⁴ *In sede Kézdi sub Archidiacono sunt sex parochiae, sex parochi sat.* VESZELY: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I.*, 307.

⁵ Vö. TÓTH István György: *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*. Budapest 2007. 253.

⁶ VESZELY: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I.*, 301

⁷ Vö. TÓTH: *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*, 253.

Nagyajtai Darkó Jánosnak⁸ Rómába, a Hitterjesztés Kongregációjához küldött jelentése 1629-ből a székelyföldi katolikusokról szűkszavúbb. Ebből megtudjuk, hogy Háromszéken 18 plébánián 8–10 ezer katolikus élt, három plébánia református lett. Csíkszékben 23 plébánián 20 ezer katolikus élt, a kilenc papból csak kettő volt nőtlen. Udvarhely- és Marosszékeken 16 plébánián 8–10 ezer katolikus élt. Kolozsvár körül három katolikus plébánia volt pap nélkül.

Francesco Leone da Modica konventuális ferences szerzetesnek ugyancsak a Hitterjesztés Kongregációjához küldött jelentéséből (1638) pedig az derül ki, hogy a Csíkban található 16 plébánia majdnem mindegyikében van plébános, míg Udvarhelyszék plébániáin alig akad plébános, de itt kilenc licenciátus szolgál. Gyergyószéken és Háromszéken 13 plébánia van. Itt 12 nős pap és hat licenciátus szolgál.⁹

Az 1556–1690 közötti időszak 47 ismert plébániáján, ahol többé-kevésbé helybenlakó papok voltak, összesen 184 olyan pap szolgált, akiknek a nevét is ismerjük. Ők elsősorban világi papok.

⁸ 1620. március 19-én mint erdélyi papnövendék beiratkozott a gráci egyetem bölcsész tudományi karára. Évekkel később, 1629-ben Rómában találjuk. Itt felmutatta Báthory András erdélyi püspöki helytartó erkölcsi bizonyítványát, amely klerikusi egyéniséget jellemezte. A Propaganda május 8-án a Quriniálón tartott havi ülésén a rendben talált okiratok alapján hozzájárult felszenteléséhez, és az elnöklő pápa a határozatot apostoli hatalmával megerősítette. A júliusi ülésen a már felszentelt Darkó apostoli misziót kért Erdélybe és kimondottan a Székelyföldre, továbbá útiköltséget, évi tartásdíjat és ajánlólevelet II. Ferdinánd királyhoz, hogy a fejedelemségbe bejuthasson. Vö. *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania* I. (szerk. Tóth), 282.

⁹ *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania 1627–1707.* (ed. Tóth, István György). Budapest – Róma 1994. 237., 247.

A további kutatások remélhetőleg újabb és újabb plébánosok neveit hozzák majd felszínre, hisz több olyan korabeli diák nevét ismerjük, akik a későbbiek során papok lettek, de szolgálati helyük számunkra még ismeretlen.

Ha az adott korszak plébániáin szolgáló és név szerint is ismert plébánosok számát két időintervallumra osztjuk (2. táblázat) az alábbiakat láthatjuk:

2. táblázat. *A plébániák és név szerint is ismert világi papjaik száma 1556–1690 között¹⁰*

Vidék	Plébániák száma	1556–1600 papok száma	1601–1690 papok száma	Össz.
Csíkszék	15	12	48	60
Kászonszék	2		3	3
Gyergyószék	5	3	22	25
Háromszék	16		67	67
Udvarhelyszék	6	1	16	17
Marosszék	2		10	10
Gyulafehérvár	1		2	2
Összesen	47	16	168	184

A fenti táblázat számadatai alapján láthatjuk, hogy a fejedelemség idején nem beszélhetünk arról, hogy a katolikusnak maradt egyes egyházközségekben mindig tartózkodott helybenlakó pap. Még az is figyelmet érdemel, hogy az adott korban a papot esetenként csak egy évre választották, aminek következtében gyakori volt a plébánoscseré. Így előfordult az is, hogy ugyanannak a plébánosnak a neve több plébánián is szerepel. Vagy voltak olyan plébánosok is, akik egyszerre több plébániát is elláttak. Erre a legjobb példa a háromszéki Nagy Mózes pasztorációs tevékenysége. Ő 1674-ben történt hazatérte után plébánoskodott

¹⁰ Forrás: *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania II.* (szerk. Tóth), 922–926., FERENCZI: *Történeti papi névtár*

Esztelneken, Lemhényben, Nyújtódon és Bereckben. A négy falun kívül további nyolc, pap nélkül maradt egyházközséget is ellátott.¹¹

Apafi Mihály (1632–1690) fejedelem halála után megváltozott Erdély státusa, a Habsburg Birodalom részeként önálló *gubernium*, kormányzóság lett. III. Károly 1715-ben visszaadta az erdélyi püspöknek Gyulafehérvár felét, átadta neki a székesegyházat, majd 1718-ban kinevezte az erdélyi kormány (*gubernium*) tagjává. 1751-ben Mária Terézia végleg intézkedett az erdélyi püspök és káptalan javadalmazásáról, és ebből a célból átadta neki a gyulafehérvári és alvinci uradalmat. 1770 körül Bajtay Antal püspök sürgetésére elérte, hogy az apostoli szentszék a nagyszebeni és brassói dékánsságot elválasztotta az esztergomi érsekségtől és az erdélyi egyházmegyéhez csatolta.¹²

A püspökség visszaállítása után az egyházmegyében rendszeressé váltak a papszentelések. Az erdélyi püspökök 1715–1864 között több mint 631 egyházmegyes papot szenteltek.¹³

A visszaállított egyházmegyében Mártonffy György püspök 1717. február 19. – április 13. között bérnakörúton volt, ahol 7522 római katolikusként kiszolgáltatta a bérálás szentségét (3. táblázat). Tudomásom szerint a reformációt követően ez volt az első nagyobb *vallási megmozdulás* a Székelyföldön.

¹¹ Vö. VARGA Júlia: *A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósága 1641–1773 (1784)*. Budapest 2007. 24.

¹² KARÁCSONYI: *Magyarország egyháztörténete*, 247.

¹³ Gyulafehérvári Érseki Levéltár (a továbbiakban: GYÉL), *Matricula Ordinatum*.

3. táblázat. Mártonffy György püspök bérmaútja¹⁴

Vidék	Egyházközségek száma	Megbértáltak száma
Háromszék	16	1940
Kászsószék	1	303
Alcsík	8	2275
Felcsík	7	1412
Gyergyó	4	1202
Udvarhely	3	390
Összesen	39	7522

A püspök bérmaútjáról, illetve a megbértálkozottakról szóló kimutatásból kitűnik, hogy a püspök olykor valamely egyházközségben több egyházközség híveinek szolgáltatta ki a bértálás szentségét.

Az újjáépítésbe kezdett egyházmegye híveit megtizedelte az 1720–1721 közötti pestisjárvány. A járvány időszakában elhunyt, valamint életben maradt hívekről a püspökség kimutatást készített. Ennek alapján a pestis előtt a hívek száma 46 906. Eből meghalt 19 043, életben maradt 32 072.¹⁵ A pestis idején 13 pap halt meg, abban az évben, amikor az erdélyi egyházmegyes papok összlétszáma 54. Sávai János azt állítja, hogy volt olyan esperesség, ahol 25 pap is meghalt. Nem tudni, hogy milyen forrásokra alapozza állítását.¹⁶

A megváltozott keretek között a pasztorációs munka nemcsak a katolikusnak megmaradt hívek lelkigondozását, hanem az akatolikusok megtérítését is céljának tekintette. Elsősorban a protestánsok lakta vidékeken elkezdődött rekatolizáció, a

¹⁴ GYÉL, püspöki iratok, I. 7. 1. doboz, 1. kötet alapján.

¹⁵ GYÉL, püspöki iratok, 1. doboz, 1. kötet, 119–122.

¹⁶ FERENCZI Sándor: *Az erdélyi egyházmegye római katolikus papsága az 1716–1753 közötti időszakban* In: *Ezeréves múltunk* (szerk. MARTON József – BODÓ Márta). Budapest – Kolozsvár 2009. 62–79. Itt: 64.; Vö. SÁVAI János: *Missziók, mesterek, licenciátusok*. Szeged 1997. 176.

misszós munka, amelyből elsősorban a szerzetesek – a ferencesek (obszervánsok, bulgariták, minoriták), jezsuiták, pálosok és a piaristák – vették ki a részüket. Közülük is a legaktívabbnak a ferencesek bizonyultak. 1741-ben nyolc, 1753-ban pedig már 30 településen voltak jelen.¹⁷ A három jezsuita szászöldi missziós kerület pedig (Újgyház-Lesch Kirch, Nagy Sink-Gross Schenk, Kőhalom-Reps) 1762-ben több mint 52 településen fejtette ki tevékenységét.¹⁸ 1773-as felszámolásuk idején az Erdélyben tartózkodó 101 jezsuitából 79-en papok, 7-en magisterek és 15-ön segítőtestvérek voltak.¹⁹

A vizsgált időszakban az egyházmegye papságának létszáma növekvő tendenciát mutat. Erre a növekedésre szükség is volt a hívek lelkipásztori ellátása érdekében. Az 1716–1870 közötti évek számadatai jól tükrözik az egyházmegye papságának és híveinek létszámbeli alakulását, valamint a strukturális változásokat (4. táblázat):

4. táblázat. *Plébániák, papok és a hívek száma
1716–1870 között.*

Sorsz.	Év	Plébániák száma	Papok száma			Hívek száma
			Egyházm.	Szerzetes	Össz.	
1.	1716 ²⁰	38	–	–	42	–
2.	1720 ²¹	–	–	–	–	46 906

¹⁷ FERENCZI: *Az erdélyi egyházmegye római katolikus papsága az 1716–1753 közötti időszakban.* In: *Ezeréves múltunk* (szerk. MARTON – BODÓ), 70–71.

¹⁸ BÁRTH János: *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén.* Kecskemét 2008. 27.

¹⁹ SZILAS László: *A jezsuiták Magyarországon 1773-ban.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 13 (2001) 3–4. 61–76. Itt: 62.

²⁰ FERENCZI: *Az erdélyi egyházmegye római katolikus papsága az 1716–1753 közötti időszakban.* In: *Ezeréves múltunk* (szerk. MARTON – BODÓ), 70.

²¹ Forrás: GYÉL, püspöki iratok, 1. doboz, 1. kötet, 119–122. o. alapján.

Sorsz.	Év	Plébániák száma	Papok száma			Hívek száma
			Egyházm.	Szerzetes	Össz.	
3.	1753 ²²	95+40	–	–	108	–
4.	1761 ²³	121	108	23	131	–
5.	1788 ²⁴	178	202	91	293	132 590
6.	1830 ²⁵	207	236	163	399	185 298
7.	1848 ²⁶	208	288	262	550	236 455
8.	1854 ²⁷	209	223	–	–	228 687
9.	1866 ²⁸	211	286	111	397	259 579
10.	1870 ²⁹	212	309	124	433	263 384

Annak ellenére, hogy néhány év adatai hiányosak, mégis jól nyomon követhető a katolicizmusnak a Habsburg hatalom alatti erdélyi térnyerése. A plébániák száma 1716-ban 38, 1870-ben pedig már 211-et tartanak számon. A papok létszáma is látványosan emelkedett. 1716-ban 42-en voltak, míg az 1870-es sematizmus 433 felszentelt pap adatait tartalmazza. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a papság létszámának növekedését az időközben Erdélyben megtelepedett szerzetesrendek papjainak is köszönhetjük. De tőlük függetlenül az egyházmegyés papság

²² BÁRTH: *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén*, 33–34.

²³ BÁRTH: *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén*, 11–20.

²⁴ VANYÓ Tihamér: *Püspöki jelentések magyar szent korona országainak egyházmegyéiből 1600–1850*. Pannonhalma 1933. 96.

²⁵ *Schematizmus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis pro anno a Christo nato MDCCCXXX*. Claudiopoli

²⁶ *Schematizmus venerabilis cleri dioecesis Transsylvaniensis ad annum bissextilem a Christo nato MDCCCXLVIII*. Claudiopoli 1848.

²⁷ *Schematizmus venerabilis cleri dioeceseos Transsylvaniensis editus pro anno a Christo nato MDCCCLV*. Claudiopoli 1854.

²⁸ *Catalogus venerabilis cleri diocesis Transsylvaniensis editus pro anno post bissextilem secundo a Christo nato MDCCCLXVI*. Claudiopoli 1866.

²⁹ *Catalogus venerabilis cleri dioecesis Transsylvaniensis*. ALBAE-CAROLINAE 1870

létszámbeli növekedésének is tanúi vagyunk. 1716-ben a számuk 108, 1870-ben már 309. A hívek statisztikai adatai is nagyarányú létszámbeli növekedésről árulkodnak: 1720-ban 46 906, 1870-ben pedig 263 385 a lélekszámuk. A katolikusok létszámbeli növekedése nem az áttéréseknek köszönhető, hanem a katolikus lakosság természetes szaporulatának és vallása öntudatos vállalásának. Ezekhez még hozzájárult, bár nem jelentős mértékben, a birodalom más részeiből ide telepedett katolikus vallású lakosság is.

A fentieket alátámasztja az a tény is, hogy míg 1761-ben a 121 plébánián 131 lelkipásztor, addig 1788-ban 178 plébánián már ugyanannyi lelkipásztor működik. Vagyis 27 év alatt 57 plébániát létesítettek.

Az alábbi táblázat (5. táblázat) alapján pedig képet alkothattunk az 1761-es esztendő erdélyi egyházmegyéjének adminisztratív beosztásáról és a lelkipásztorkodásban résztvevő papok státusáról és számáról:

5. táblázat. Az egyházmegye 1761-es adatai.³⁰

Sor-sz.	Főesperesség	Pléb. sz.	Üres	Plébánosok és káplánok						
				Egyhm.	Szerzetesek					Össz.
					O	C	B	J	P/p	
1.	Gyulafehérvár	11	1	5+2 kp.	2	1	1	-	1 P.	12
2.	Hunyad	3	-	1	1	-	1	-	-	3
3.	Torda	3	-	2	-	1	-	-	-	3
4.	Kolozs	8	-	7+2 kp.	-	1	-	-	-	10
5.	Belső-szolnok	6	2	2+6 kp.	1	-	-	-	1 p.	10
6.	Doboka	2	-	1	1	-	-	-	-	2
7.	Küküllő	8	-	5+4 kp.	2	1	-	-	-	12
8.	Fogarás	2	-	-	1	1	-	-	-	2
9.	Udvarhelyszék	17	1	14	-	1	-	1		16

³⁰ Forrás: BÁRTH: *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén*, 11–20. alapján. – Megjegyzések a 12. táblázathoz: O: obszerváns, C: conventuális, B: bulgarita, J: jezsuita, P: paulianus, p: piarista, c: coadiutor, kp.: káplán.

Sor-sz.	Főesperesség	Pléb. sz.	Üres	Plébánosok és káplánok						
				Egyhm.	Szerzetesek					Össz.
					O	C	B	J	P/p	
10.	Marosszék	9	1	6	-	1	-	1	-	8
11.	Gyergyó	10	-	10	-	-	-	-	-	10
12.	Felcsík	11	-	10+1 c.	-	-	-	-	-	11
13.	Alcsík	12	-	12+1 kp	-		-	-		13
14.	Háromszék	19	-	17	-	1	-	-	1 P.	19
ÖSSZESEN		121	5	92+16	8	8	2	2	2+1	131

A lelkipásztorkodó papságot új helyzet elé állították a kiegyezés utáni népesedési mutatók is, ugyanis a népesedési statisztikák, valamint az egyházmegyei sematizmusok arról árulkodnak, hogy a hívek száma aránylag rövid idő alatt látványosan megnövekedett (7. táblázat). Az 1866–1910 közötti időszakban, százalékban kifejezve, a hívek száma 46,63%-kal, a plébániák száma 15,16%-kal, az egyházmegyes papok száma pedig 50,21%-kal emelkedett.

7. táblázat. A római katolikus hívek lélekszáma 1866–1910 között.³¹

Sor	Év	Hívek	Plébániák	Egyhm. papok
1.	1866	259.579	211	229
2.	1893	313.399	218	298
3.	1903	333.749	229	320
4.	1910	380.624	243	344
Növekedés		46,63%	15,16%	50,21%

A hívek lelkipásztori ellátásába továbbra is besegítettek az egyházmegye területén működő szerzetesrendek papjai: 1893-ban például 45 szerzetespap volt aktív lelkipásztor. A hunyadi főesperesség 10 plébániájából 1860-ban csak kettőben voltak egyházmegyes papok: ők a hátszegit és a kudzsirit vezették, a

³¹ Forrás: Az adott évek sematizmusai.

többsiben pedig a ferences szerzetesek végezték a lelkipásztori munkát.³² Ugyanebben az esztendőben azonban 11 az üres plébániák száma, annak ellenére, hogy a táblázat alapján több a pap, mint a plébánia.

A kiegyezés után felgyorsult gazdasági fejlődés következtében egyre több helyen kellett létrehozni új plébániákat, mivel az ipari jellegű települések, illetve egyes székely városok lakossága jelentősen gyarapodott. A kiegyezéstől az első világháborúig például Lupény lakóinak száma tizennégyszeresére, Petrozsényé a hétszeresére, Petrilláé közel négyszeresére, Déváié, Székelyudvarhelyé több mint kétszeresére, Csíkszeredáié közel háromszorosára növekedett.³³ A kiegyezés és a bányászat megindulása előtt például a vulkáni szorosban a vámhivatalnokok részére évente hatszor ment le misézni a Zsil-völgyébe egy szerzetes.³⁴ Az 1860-as egyházmegyei sematizmusban még nem szerepelt egy Zsil-völgyi plébánia sem. Ellenben az ezt követő egyházmegyei sematizmusokban az alábbi adatokat találjuk (8. táblázat):

8. táblázat. *Kimutatás a Zsil-völgyi plébániákról*³⁵

Sor	Plébánia	Alapítás éve	Hívek száma ³⁶		Papok száma
			1893	1910	
1.	Aninósza	1919	-	600	1/1910.
2.	Lónyai-telep	1912	-	-	1/1912.

³² Az 1860. évi egyházmegyei sematizmus adatai.

³³ Szász Zoltán: *Gazdaság és társadalom a kapitalista átalakulás korában*. In: *Erdély története III.* (főszerk. KÖPECZI Béla). Budapest 1986. 1508–1623. Itt: 1570–1571. Lásd még: PÁL: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*, 139–142.

³⁴ Vö. *Huszonöt év története. A vulkáni Rom. Kath. Egyházközség negyedszázados jubileuma alkalmából* (összeállította: HARTWIG Frigyes). Hátszeg 1931. 12–16.

³⁵ Az adott évek egyházmegyei sematizmusai.

³⁶ A hívek száma csak a materban lakókra vonatkozik.

Sor	Plébánia	Alapítás éve	Hívek száma		Papok száma
			1893	1910	
3.	Lupény	1893	62	5860	1+1 kp./1910.
4.	Petrilla	1921	644	2500	1/1921.
5.	Petrozsény	1871	1472	4500	1+1 kp./1893., 1+2 kp./1910.
6.	Vulkán	1906	50	2500	1/1910.
Összesen			2228	15960	2/1893; 7/1910; 8/1912; 9/1921

Természetesen a hívek számának robbanásszerű növekedése többnyire csak az újonnan létrejött ipartelepek vonzáskörére volt jellemző. Az ilyen jellegű települések új lelkipásztori feladatok elé állították az egyházmegyét, a papságot, mint amilyen az egyház-községek megszervezése, templomok, plébániák építése.

Az első világháborút követően, amikor az állam hivatalos nyelve a román lett, egyre sürgetőbbé kezdett válni a román nyelv elsajátításának a szükségessége. Ez nemcsak a világi értelmiségiek számára bírt fontossággal, hanem a lelkipásztorkodó papság számára is, hiszen hivatalból kapcsolatban álltak a polgári hatósággal. Ebből a megfontolásból is Mailáth püspök kimutatást kért a főesperesektől a kerületükben lelkipásztorkodó azon fiatal papok nyelvismeretéről (anyanyelvükön kívül beszélt nyelv), akiket 1920–1929 között szenteltek fel. A beérkezett válaszokból megtudjuk, hogy a fenti időszakban felszentelt³⁷ 66 erdélyi egyházmegyés pap közül csak 18 (27,2%) tudott valamilyen szinten a magyar nyelven kívül más nyelven beszélni.

Az első világháború utáni impériumváltozást követően az egyházmegye híveinek pasztorációja a sematizmusok alapján, a meglévő keretek között folytatódott (12. táblázat). Az 1925-ös sematizmus szerint az egyházmegye 251 plébániáján 275 plébános

³⁷ Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség, *Matricula ordinatum*

lelkipásztorkodott. Említésre méltó, hogy az akkori 251 plébániából mára 74 megszűnt.

A mára megszűnt plébániák között találunk olyanokat, amelyeknek már 1925-ben nem volt helyben lakó papja, a plébánia csak jogi személyként létezett (pl. Aranyosbánya, Felsőcsertés-Hondol, Halmagy, Almakerék, Dobra). Alig öt év múlva, 1930-ban, a sematizmusban 234 betöltött plébánia és 285 aktív lelkipásztor, valamint 74 papnövendék neve szerepel.

Ha összehasonlítjuk a két sematizmus adatait (1925, 1930), akkor nem találunk számottevő eltéréseket. A számottevőnek a papnövendékek számát tekintem: 1925-ben 45, és 1930-ban pedig 74 a papnövendékek száma:

12. táblázat. Összesítés: 1925, 1930

Év	Plébániák			Papok		Össz.
	Egyház-megyes	Szerzetes	Össz.	Plébánosok	Káplánok	
1925	235	16	251	237	38	275
1930	229	20	249	236	45	285

1935-ben az egyes plébániák által beküldött *relatio*-k³⁸ alapján az egyházmegye 16 főesperességében 250 plébánia található, 390 361 hívővel:

13. táblázat. Plébániák, hívek száma: 1935

Ker.	Főesperesség	Plébániák száma	Hívek száma
I.	Hegyalja	10	6043
II.	Bányavidék	10	3463
III.	Sepsi-Barc.-Miklósv.	13	28763
IV.	Szeben-Fogaras	11	10397
V.	Alcsík-Kászon	15	27850

³⁸ GYÉL, statisztikai adatok, I. 1/h. 4. doboz

Ker.	Főesperesség	Plébániák száma	Hívek száma
VI.	Felcsík	19	50736
VII.	Erzsébetváros	7	5910
VIII.	Gyergyó	15	56326
IX.	Hunyad	19	24499
X.	Kézdi-Orbai	21	41891
XI.	Kolozs-Doboka	17	32525
XII.	Küküllő	12	7959
XIII.	Maros	23	27276
XIV.	Belső-Szolnok	17	10896
XV.	Torda	12	9076
XVI.	Udvarhely	29	46751
ÖSSZESEN		250	390361

Az 1935-ös év adatait összevetve az 1910-es adatokkal, azt vesszük észre, hogy egyes plébániák híveinek a száma jelentős mértékben visszaesett. Pl. Gyulafehérvár: 3009-ről 1599-re, Nagyág: 684-ről 212-re, Orlát: 197-ről 52-re (már helyben lakó plébános sincs), Vízakna: 347-ről 201-re. Az 1911-ben önálló plébániává szerveződött Brádon ellenben a hívek száma 500-ról 1015-re emelkedett. Összességében azonban a hívek száma nem fogyott: 1910: 380 624; 1935: 390 361.

Ha az erdélyi egyházmegye plébániái és egyházmegyes papjai számának alakulását vizsgáljuk a II. bécsi döntés előtt, akkor az alábbi két évszám alapján a következőket állapíthatjuk meg: 1918-ban 241 plébánia és 361 egyházmegyes pap van; 1935-ben 250 plébánia (15 betöltetlen) és 334 egyházmegyes pap.³⁹ Vagyis a plébániák számának emelkedésével nem arányos a papság létszámának az emelkedése, sőt enyhe létszámcsökkenésről kell beszélnünk.

³⁹ Forrás: Az adott évek egyházmegyei sematizmusai.

A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) a gyulafehérvári egyházmegyét területileg kettévágta. Az egyházmegye dél-erdélyi része kevesebb hívővel és az ősi székhellyel Romániához, az észak-erdélyi területek az egyházmegye híveinek nagyobb részével Magyarországhoz kerültek. Márton Áron azonnal intézkedett: elrendelte, hogy minden egyházmegyés pap köteles helyén maradni, illetve elfoglalni azt a helyet, ahová a püspök rendelte. Ugyanez vonatkozott minden tanárra, apácára és az egyházmegye szolgálatában álló minden alkalmazottra. Aki a helyét írásbeli engedély nélkül elhagyta, *szökevénynek* minősült. Mindenkitől fokozott éberséget és kötelességtudást várt el. Ő maga megosztott egyházmegyéjének kisebbségi sorsba került hívei mellett maradt gyulafehérvári székhelyén (86 plébániával, 86 ezer hívővel, 105 lelkipásztorral és a székeskáptalannal). Ugyanakkor Márton Áronhoz tartozott a váradi egyházmegye Dél-Erdélyben maradt nyolc plébániájának igazgatása is, amelyek számára a Szentszék apostoli adminisztratúrát létesített.⁴⁰ Egybevágott a magyar kívánalmakkal, hogy a gyulafehérvári egyházmegyét nem választották ketté, hanem Sándor Imre kanonok vezetésével Kolozsváron helynökség felállítására került sor: ez ugyanis a további magyar revíziós igények szempontjából volt hasznos. A II. bécsi döntés a dél-erdélyi egyházközségek híveinek számbeli apadásához vezetett. Az itt maradt papság jelentős része elnéptelenedőfélben lévő plébániák híveit pasztorálta. Egy 1944-es kimutatás szerint 190 411 lélek menekült el Dél-Erdélyből, ennek valamivel több, mint fele Észak-Erdélybe érkezett (105 946 fő), csaknem a felük 1940 augusztusa és 1941 februárja

⁴⁰ MARTON József: *Egyház a nagy változások idején*. In: Keresztény Szó, XX (2009) 2. 20–22. Itt: 21.

között.⁴¹ A fenti számok nem tükrözik a menekültek felekezeti megoszlását.

A második világháború idején és közvetlen utána a püspöki helynöknek komoly gondot jelentett a plébánosok nélkül maradt hívek pasztorációja, mert a Püspöki Helytartóság plébániáiról és papjairól 1945. január 10-én készült kimutatás alapján az észak-erdélyi 181 plébánián 115 pap maradt, 76 plébánián pedig egyáltalán nem volt pap (14. táblázat), elmenekültek.

14. táblázat. Az észak-erdélyi erdélyi plébániák és papok száma 1945 januárjában.⁴²

Ker.	Főesperesség	Plébánia száma	Papok száma	Üres plébánia
I.	Sepsi	9	8	2
II.	Alcsík	16	9	9
III.	Felcsík ⁴³	20	9	11
IV.	Gyergyó	16	10	7
V.	Kézdi-Orbai	21	13	9
VI.	Kolozs-Doboka	17	15	4
VII.	Maros	30	18	11
VIII.	Szolnok	20	13	8
IX.	Udvarhely	32	20	15
Összesen		181	115	76

A háborús viszonyok közepette az elmenekült papok hazatérése, a helynök mindennemű próbálkozása ellenére, lehetetlennek bizonyult. Közvetlenül a háború befejezése után ellenben az

⁴¹ HÁMORI Péter: *Észak-erdélyi egyházak és társadalom 1940 és 1944 között*. In: Keresztény Szó, XVII (2006) 10. 8–14. Itt: 14.

⁴² GYÉL, püspöki iratok, 2001. doboz, iktatószám nélkül

⁴³ Bartos József csíksidelnei plébános volt az egyetlen a felcsíki papok közül, aki nem menekült el. †Csíkszentmárton, 1970. október 26. FERENCZI: *Történeti papi névtár*, 179.

elmenekült papokról érkeztek jelentések mind a magyarországi főpásztoroktól, mind az egyes plébánosoktól.

A háború befejezése után a baloldali pártok, szervezetek, nyilván elsősorban szovjet segítséggel, egyre inkább hallatták hangjukat. Mivel biztos hatalmi háttérrel is rendelkeztek, igyekeztek leszámolni valamikori politikai ellenfeleikkel, akik közé a papság is tartozott. A papok közül többet is hosszabb-rövidebb ideig letartóztattak. Egy 1948. május 11-i (?)⁴⁴ dátummal ellátott román nyelvű kimutatásból tudomást szerezhetünk azokról a papokról (18-an vannak), akiket korábban letartóztattak, de az adott időpontban (*actualmente*) szabadok.

A kommunista elnyomó gépezet tervszerűen dolgozott. 1947. december 31-én például a letartóztatott 7 pap közül 5 csíki volt. A letartóztatások időpontja pedig azt sejteti, hogy ez az akció nemcsak a papoknak, hanem a híveknek is szólt: újév napján maradtak pap nélkül a hívek. A hatalom éreztetni akarta a *mindenhatóságát* velük szemben is. Vagy talán kíváncsi volt a hívek reakciójára is. Ezt a kimutatást, mivel román nyelven készült,⁴⁵ a püspökség valószínűleg továbbította az állami szervek felé is.

Az egyház iránti bizalmatlanság jelének tartom azt is, hogy a plébániák által kitöltött és a püspökségnek felküldött úgynevezett *Fișa parohială* mellé, amely a plébániák adatait tartalmazta, a helyi községi tanácsoktól a plébánosok kötelesek voltak egy igazolást is csatolni, az ezekben szereplő adatok valóságát igazolandó. Ezek alapján 1946-ban az egyházmegyében 239 a plébániák száma 396 805 hívővel. Egy 1948-as kimutatás alapján az egyházmegyes papok létszáma 322, amelyből 242-en végeztek lelkipásztori

⁴⁴ A kimutatás hátlapján szerepel ez a dátum. Azonban Vasvári Aladár fogvatartási idejének dátumai a későbbi időpontra esnek. Úgy tűnik, téves dátumról van szó, de mindenképpen 1948 december előttiről.

⁴⁵ A püspökség az állami szervekkel románul levelezett.

munkát (a többi a központban (7), tanár (14), nyugdíjas, stb.).⁴⁶ Az 1959-es egyházmegyei kimutatás szerint 281 plébánián 253 (214 egyházmegyes, 39 szerzetes) lelkipásztor teljesített szolgálatot.⁴⁷ A hívek száma 1960-ban 465 737, amelyet 203 lelkipásztor pasztorált. Igaz, a kimutatás megjegyzi, hogy 339 lelkipásztori hely (posturi de preoți) található az egyházmegyében.⁴⁸

Az 1972-es statisztikai adatok pedig a következő képet mutatják: hívek száma: 454 000; papok száma összesen: 260 (aktív egyházmegyes: 203, aktív szerzetes: 44, nyugdíjas egyházmegyes: 7, nyugdíjas szerzetes: 6); plébániák száma: 257; templomok száma: 420.⁴⁹

Léstyán Ferenc kimutatása alapján a kommunizmus alatt a gyulafehérvári egyházmegyében 130 pap került börtönbe vagy kényszermunka-táborba, közülük 95-en egyházmegyések voltak. A börtönben 12-en vértanúhalált haltak.⁵⁰

A kommunista időben az egyházmegye pasztorációja számára külön kihívást jelentett az erőszakos iparosítást követően a megnövekedett városi lakosság katolikus híveinek pasztorálása, a kommunista ideológia nyomása alatt és ellenére. Kialakultak a nagy városi plébániák. Példának Marosvásárhelyt hoznám fel, ahol az 1910-es sematizmus szerint a hívek száma 5695, de az 1992-es népszámlálási adatok alapján 24 923. lélek.⁵¹

⁴⁶ GYÉL, statisztikai adatok a sematizmusokhoz, I. 1/ h. 7. doboz.

⁴⁷ Ebből a kimutatásból arról is tudomást szerezhetünk, hogy az egyházmegyénkben 1940-ben 318 egyházmegyes, és 44 szerzetes-papot tartottak számon. GYÉL, statisztikai adatok a sematizmusokhoz, I. 1/ h. 8. doboz.

⁴⁸ GYÉL, statisztikai adatok a sematizmusokhoz, I. 1/ h. 8. doboz.

⁴⁹ GYÉL, statisztikai adatok a sematizmusokhoz, I. 1/ h. 8. doboz, 1920/1972. szám.

⁵⁰ Vö. LÉSTYÁN Ferenc: *Erdélyi Szibéria*. Kolozsvár 2003. 237–242.

⁵¹ VARGA E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. Internet: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> Letöltve: 2012. március 16.

A megnövekedett létszámú plébániák híveinek pasztorálása érdekében szükség volt új templomokra és plébániák létesítésére, ami az egyházellenes hatalom részéről számtalan akadályba ütközött. Ennek ellenére sikerült 11 új plébániát létesíteni.

A kommunista elnyomás alatt létesült új plébániák:

1. Bátos – 1945 után közvetlen
2. Brassó-Bolonya – 1971
3. Búzásbesenyő – 1968
4. Csatószeg – 1971
5. Erdőszentgyörgy – 1988?
6. Marosvásárhely: Szt. Imre – 1972
7. Marosvásárhely: Szt. Miklós – 1989
8. Orotva – 1970
9. Pálpataka – 1948
10. Tusnádfürdő – 1981
11. Zeteváralja – 1988

A kommunista korszak utolsó évtizedében az alábbiak szerint alakult a plébániák, illetve a papság száma:

16. táblázat. *Plébániák és papok száma: 1981, 1984, 1986, 1988*⁵²

Év	Plébániák száma			Papok száma		
	Betöltve	Betöltetlen	Össz.	Aktív	Nyugdíjas	Össz.
1981	229	38	267	285	51	336
1984	229	38	267	288	60	348
1986	228	40	268	289	66	355
1988	220	51	271	294	63	357

Annak ellenére, hogy a papság létszáma enyhe emelkedést mutat, a betöltetlen plébániák száma magas, sőt növekszik. Ez

⁵² Az adott évek egyházmegyei sematizmusai alapján

azzal is magyarázható, hogy a szórványplébániák híveinek a száma drasztikusan csökkent.

A kommunista időszakban az egyházmegye híveinek számát illetően nem beszélhetünk pontos adatokról. Először is azért, mert megindult a falusi plébániákról a városokba való költözés,⁵³ amit nehezen lehetett nyomon követni. Másodsorban pedig a plébániák például azért, hogy megfelelő számú falinaptárt igényelhessenek, a hívek számát felfelé kerekítették. Mindenesetre a hívek száma ebben az időszakban, ha figyelembe vesszük az 1946-os és az 1992-es adatokat (lásd: 16. táblázat), akkor 500 000-re tehető. Ez a szám reálisnak tekinthető, mert Románia lakossága az 1948. évi 15,9 millióról 1977-re 21,6 millióra növekedett. A római katolikus magyarok száma pedig, akik a római katolikus lakosság többségét alkották, az 1948. évi 1,5 millióról 1977-re 1,7 millióra növekedett.⁵⁴

Márton Áron püspök a kommunista időszakban a papság mondhatni elsőrendű pasztorációs feladatává tette a hitoktatás megszervezését az új körülmények közepette. Ezzel kapcsolatban Tankó Árpád, az országos Vallásügyi Igazgatóság megbízottja 1965. december 6-i jelentésében beszámolt arról, hogy Márton Áron püspök *intenzív tevékenységet indított a hitoktatás fokozására*. S számadatokkal is szolgált: *Az udvarhelyi egyházközségben 1963-ban 12–15 gyerek vett részt a hitoktatásban, 1964-ben pedig ez a szám 100 fölé emelkedett. A csíkszentdomokosi egyházköz-*

⁵³ Marosvásárhelyen például 1850-ben 2051, 1946-ban 13131, 1992-ben 24923 a római katolikus hívek száma a hivatalos népszámlálási adatok alapján.

⁵⁴ Vö. KÖPECZI Béla: *Erdély útja 1918 után*. In: Erdély története III. (főszerk. KÖPECZI Béla). Budapest 1988. 1733–1779. Itt: 1760, 1766.

ségben 1963-hoz képest, amikor 200–250 gyerek járt vallásórára, 1964 őszére ez a szám 400–450-re emelkedett.⁵⁵

Figyelmet érdemel az a tény is, hogy Márton Áron 1965. szeptember 29-én körlevélben kérte a papságot a hitoktatás megszervezésére. Természetesen a kommunista hatóságok éber figyelemmel kísérték a gyerekeknek a hittanórán való részvételét. Tankó Árpád 1967. március 8-án a Vallásügyi Osztálynak küldött jelentésében táblázatos formában tüntette fel a katolikus hitoktatásra járó gyerekek létszámát egyházközségenként 1963–1967 között. Jelentésében megjegyezte, hogy a *protestáns felekezeteknél a hitoktatás kérdése nem jelent különösebb problémát. Ezeknél a vallásoknál nagy jelentőséget tulajdonítanak a konfirmálók előkészítésének.*⁵⁶

Az 1989-es változások után sokan azt gondoltuk, hogy híveink száma a kommunista elnyomás megszűntével növekedni fog. Mind a hivatalos népszámlálási adatok, mind az egyes plébániák adatai alapján azt kell mondanunk, hogy csökken a számuk, annak ellenére, hogy az első évek adatai biztatóak voltak (17. táblázat).

17. táblázat. Plébániák, papok, hívek: 1992, 1994.

Év	Plébániák száma			Papok száma			Hívek száma
	Betöltve	Betöltetlen	Össz.	Lelkipt.	Más ⁵⁷	Össz.	
1992	211	45	256	224	129	353	542364
1994	208	53	262	267	65	332	542364

2000–2010 között a következőképpen alakultak az egyházmegye lelkipásztori mutatói (18. táblázat):

⁵⁵ Vö. *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája 1965–1974.* Összeállította: Novák Csaba Zoltán. Csíkszereda 2011. 170–171.

⁵⁶ Uo. 197–199.

⁵⁷ A más beosztásban, illetve állapotban lévő papok száma közötti nagy különbség onnan adódik, hogy az 1992-es év nyugdíjas papjai közül a nyugdíjas aktív lelkipásztorokat a nyugdíjasok közé sorolták

18. táblázat. Lelkipásztori mutatók a 2000. és a 2010. évi sematizmusok alapján ^{58 59}

Sem.	PLÉBÁNIA			PAP			HÍVEK		
	2000	2010	Kül. ⁵⁸ %	2000	2010	Kül. %	2000	2010	Kül. %
Tömb	120 49,18%	116 44,96%	-4,22	123 51,46%	121 46,18%	-5,28	183097 45,77%	169417 47,42%	+1,65
Szór.v.	64 26,22%	81 31,39%	+5,17	32 13,38%	41 15,64%	+2,26	16153 4,03%	21019 5,88%	+1,85
Város	60 24,59%	61 23,64%	-0,95	84 35,14%	100 38,16%	+3,02	200750 50,18%	166824 46,69%	-3,49
Össz.	244	258	+5,42%	239	262	+8,77	400000 491763 ⁵⁹	357260 441449	-10,68%

⁵⁸ Kül. = különbözet⁵⁹ Hivatalos népszámlálási adat.

A papok és a hívek száma a fenti táblázatban sem egyezik a hivatalos népszámlálás adataival. Ez onnan van, hogy a táblázatok a sematizmusokban szereplő, az egyes plébániák által közöltek alapján összesített adatokat tartalmaznak. A papok közül pedig csak az egyházmegyei pasztorációban aktívan szolgálókat számoltam össze. A hívek létszámánál adódó különbségek oka egyrészt az, hogy több megkeresztelt római katolikus nem tart kapcsolatot az egyházközségével (nincs nyilvántartva), másrészt pedig a plébánosok, a hívek után a központnak befizetett 1% miatt is, azokat a katolikusokat, akik nem járultak hozzá az egyház fenntartásához, nem vették nyilvántartásba.

A fentiek szerint 2000-ben a híveink több mint 49%-a egy tömbben élt, míg 2010-re már csak közel 45% -a. A szórványnak számító plébániák száma tíz év alatt 64-ről 81-re emelkedett. Az itt szolgáló papság száma pedig 32-ről 41-re. A városi plébániák száma csak eggyel növekedett, de az itt szolgáló papok száma 16-tal. A plébániák száma 2010-re 12-vel növekedett, a lelkipásztorkodó papok száma pedig 23-mal. Ellenben a hívek létszáma 10,68%-kal visszaesett. Ha az egy lelkipásztorkodó papra eső hívek számát nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy 2000-ben egy papra 1673,46, és 2010-ben 1363,58 hívő jutott.⁶⁰

A vizsgált tíz év alatt a keresztelesek, temetések, valamint a házasságkötések száma pedig az alábbiak szerint alakult (19–22. táblázatok):⁶¹

⁶⁰ 2007-ben Európában az egy papra jutó római katolikus hívek száma: 1327. Lásd internet: <http://katolikus-honlap.x3.hu/0707/vilag.htm> –Letöltve: 2012. április 13.; 2009-ben a világon egy római katolikusra jutó hívek száma: 2876. Lásd internet: hu.wikipedia.org/wiki/Római_katolikus_Egyház –Letöltve: 2012. április 13.

⁶¹ Az adatokat a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Hatóság 739/2002., 487/2003., 129/2004., 355/2005., 322/2006., 292/2007., 383/2008., 468/2009., 225/2010., II/2011. számú körlevelei alapján összesítettem.

Ebben az időszakban a keresztelesek száma 42 299, ami 4 229,9 évi átlagnak számít. Legtöbbet 2006-ban (4413), a legkevesebb 2004-ben (4018) keresztelek. Temettek 52 537-et, ami 5 253,7 évi átlagnak számít. Legtöbb temetés 2002-ben (5497), és a legkevesebb pedig 2009-ben (5101) volt. Az egyházmegyében továbbá 20 025 egyházi házasságot kötöttek, ami évi 2002,5 évi átlagnak számít. A legtöbbet 2006-ban (2096), és a legkevesebbet 2010-ben (1829).

Tíz év alatt a temetések száma 19, 48%-kal emelkedett a keresztelesekhez viszonyítva (+10.238). De azt is hozzá kell tennünk, hogy az elmúlt tíz év mindenikében a szám 5500–5100 körül mozgott. Emelkedőben van a vegyes házasságok száma. 2001-ben 34,03%, 2010-ben pedig 40,84%, ami 6, 81%-os emelkedést jelent.

19. táblázat. Keresztelesek

Év	Főesperesség												
	Gyulafehérvár-Hunyad	Szeben-Fogaras-Erszébétváros	Sepsi-Barcaság	Kézdi Orbai	Kolozs Doboka	Belső Szolnok	Aranyos Torda	Küküllő Maros	Alcsik Kászón	Felcsik	Gyergyó	Székelyudvarhely	ÖSSZESEN
2001	221	64	489	498	128	69	27	408	286	797	551	688	4226
2002	184	58	504	510	118	71	29	430	295	776	456	705	4136
2003	198	53	438	512	156	70	23	354	282	738	506	726	4056
2004	224	64	478	476	140	59	25	346	306	756	454	690	4018
2005	169	59	523	509	157	62	13	363	270	825	464	794	4208
2006	208	56	469	572	178	51	23	435	249	864	491	817	4413

21. táblázat. Házasságok

Főesperesség													
Év	Gyulafehérvár-Hunyad	Szeben-Fogarasz-Erszébetváros	Sepsi-Barcaság	Kézdi Orbai	Kolozs Doboka	Belső Szolnok	Aranyos Torda	Küküllő Maros	Alcsík Kászon	Felcsík	Gyergyó	Székelyudvarhely	ÖSSZESEN
2001	119	43	239	236	91	49	27	204	116	332	259	318	2033
2002	88	52	228	221	92	53	17	198	105	322	222	327	1925
2003	116	40	197	218	101	41	23	181	100	351	239	300	1907
2004	121	42	235	227	104	54	16	240	103	389	241	328	2100
2005	57	54	222	217	113	42	24	246	107	385	242	323	2032
2006	98	51	247	245	102	32	24	188	113	383	249	364	2096
2007	113	55	279	218	102	44	19	163	108	401	236	367	2105
2008	125	60	276	225	95	43	18	175	125	390	228	322	2082
2009	114	50	269	192	81	39	13	168	102	344	239	305	1916
2010	101	49	254	180	92	39	12	175	82	300	229	316	1829
ÖSSZ.	1052	496	2446	2179	973	436	193	1938	1061	3597	2384	3270	20025

A házasságokhoz				
Év	Tiszta	Vegyes	Összesen	Vegyes %-ban
2001	1341	692	2033	34.03%
2002	1206	719	1925	37.35%
2003	1229	678	1907	35.55%
2004	1304	796	2100	37.90%
2005	1274	757	2031	37.27%
2006	1316	780	2096	37.21%
2007	1285	820	2105	38.95%
2008	1246	836	2082	40.15%
2009	1123	793	1917	41.38%
2010	1082	747	1829	40.84%
ÖSSZ.	12406	7618	20025	38.04%

22. táblázat. Összesített adatok: 2001–2010

Év	2001	2002	2003	2004	2005
Ker.	4226	4136	4056	4018	4208
Tem.	5196	5497	5432	5434	5180
+Tem.	+970 18,66%	+1361 24,75%	+1376 25,33%	+1416 26,05%	+972 18,76%
Ház.	2033	1925	1907	2100	2032

Év	2006	2007	2008	2009	2010
Ker.	4413	4396	4367	4278	4201
Tem.	5420	5119	5105	5101	5053
+Tem.	+1007 18,57%	+723 14,12%	+738 14,45%	+823 16,13%	+852 16,86%
Ház.	2096	2105	2082	1916	1829

Év	Össz.
Ker.	42299
Tem.	52537
+Tem.	+10238 19,48%
Ház.	20025

Az elsőáldozások és a bér málkozások száma pedig az alábbiak szerint alakult (23–24. táblázat):

23. táblázat. Elsőáldozások: 2001–2010

Főesperesség/Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Össz.
Gyfvár-Hunyad	367	216	248	249	166	221	136	169	119	146	2037
Szeb.-Fog.-Erzs.	94	60	69	67	47	45	78	44	56	20	580
Sepsi-Barcaság	579	495	400	422	385	426	389	343	396	423	4258
Kézdi-Orbai	478	471	439	434	474	487	435	438	433	456	4545
Kolozs-Doboka	156	138	105	90	93	96	80	71	79	92	1000
Belső Szolnok	92	55	81	77	63	80	55	59	62	62	686
Aranyos Torda	24	38	28	8	10	25	7	12	16	17	185
Küküllő-Maros	313	280	303	308	297	293	261	256	227	304	2842
Alcsík-Kászon	258	273	247	245	255	289	292	286	281	245	2671
Felcsík	957	884	874	873	879	876	790	779	803	819	8534
Gyergyó	600	588	492	578	482	553	552	519	448	459	5271
Székelyudvarhely	825	768	670	681	723	708	669	627	649	639	6959
Összesen	4743	4266	3956	4032	3874	4099	3744	3603	3569	3682	39568

24. táblázat. Bérmlások: 2001–2010

Főesperesség/Év	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Össz.
Gyfvár-Hunyad	1113			132		471			60		1776
Szeb.-Fog.-Erzs.				206					265		471
Sepsi-Barcaság	521		1	1300	1	657	537		633	401	4051
Kézdi-Orbai			1310			88	111	1600	86		3195
Kolozs-Doboka	1		22		421					302	746
Belső Szolnok	489			2		217					708
Aranyos Torda			121					77		5	203
Küküllő-Maros	1	382	417		101		1137			177	2215
Alcsík-Kászon		673					1010				1683
Felcsík		1191	2	501	158	133	2960	99	108	313	5465
Gyergyó		2	8	50	1236			136	94	1842	3368
Székelyudvarhely	2012	476		163	179	2800	189	174	151	214	6358
Összesen	4137	2724	1881	2354	2096	4366	5944	2086	1397	3254	30239

Az 1989-es fordulat után a Főegyházmegyei Hatóság a hívek igényeinek eleget téve, 21 új plébániát létesített vagy a már *de facto* addig is plébániaként működő egyházközségeket emelt hivatalosan is plébániai rangra. Ezeknek többsége, amint a felsorolásból is kitűnik, városokban található:

1. Bögöz – 2003
2. Brassó: Szt. Kereszt Felmagasztalása – 2001
3. Csíkszereda: Szt. Ágoston – 1995
4. Déva: Páduai Szt. Antal – 2002
5. Feketehalom – 2000
6. Gyergyószentmiklós: Szt. István – 2008
7. Hidegség – 2006
8. Kézdivásárhely: Boldog Özséb – 1998
9. Málnásfürdő – 2004
10. Marosfő – 1990
11. Marosvásárhely: Árpádházi Szt. Erzsébet – 1996
12. Marosvásárhely: Remete Szt. Antal – 1990
13. Marosvásárhely: Szt. Kozma és Damján – 1990
14. Sepsiszentgyörgy: Krisztus Király 2007
15. Sepsiszentgyörgy: Örkő – 1996
16. Sepsiszentgyörgy: Szt. Benedek – 1992
17. Sepsiszentgyörgy: Szt. Gellért – 1990
18. Székelyudvarhely: L. Kis Szt. Teréz – 1995
19. Székelyudvarhely: Szt. György – 2003
20. Szentkeresztbánya – 1990
21. Zsögöd

Ha összevetjük az 1910. évi sematizmus adatait a 2010-ben kiadott millenniumi sematizmus adataival az alábbiakat figyelhetjük meg:

25. táblázat. Összehasonlítás: 1910, 2010

Évek	Plébánia		Pap		Hívek	
	1910 ⁶²	2010 ⁶³	1910	2010	1910	2010
Tömb	93	116	111	121	190370	169417
Szórvány	105	81	100	41	56011	21019
Város	44	61	93	100	128189	166824
Össz.	242	258	304	262	374570 ⁶⁴	357260

1910-ben összesen van 47 káplán (ebből: 20 szerzetes). A szerzetesek által vezetett plébániák száma 16 (34 szerzetes lelkipásztorral). Az üresedésben lévő plébániák, illetve lelkészszékek száma: 9. Megjegyzendő, hogy a szerzetesek által vezetett plébániákon, kevés kivétellel, 2–3 káplán található.

Az egyházmegyében, főleg az első világháborút követően, napjainkig tart a szórványplébániák lassú eltűnésének folyamata. Az 1830-as sematizmus szerint például a 19 fehérvári főesperességhez tartozó mindenik plébániának volt kinevezett plébánosa, illetve helybenlakó papja, mára ezek közül csak öt plébánián lakik plébános: Borbánd, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Szászsebes, Túr (26. táblázat). Fontosnak tartom megjegyezni azt is, hogy a katolikus restauráció idején az egyes vidékeken létrehozott, illetve visszaállított plébániák hívei nem hoztak létre a székelyföldihez hasonló tömbkatolikusságot. Ezek közül kivételnek számít az iparosítás nyomán kialakult nagyobb városok katolikussága, habár ők sem nevezhetők tömbkatolikusságnak a többséghez képest nem. Ezek léte, amint napjainkban is látjuk, többnyire a munkahelyek, illetve a megélhetési lehetőség függvénye.

⁶² *Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Transsilvaniensis pro anno a Christo nato MCMX. Gyulafehérvár 1910.*

⁶³ *A gyulafehérvári főegyházmegye milleniumi sematizmusa. Gyulafehérvár 2010.*

⁶⁴ A sematizmusban 380624 hívő szerepel. Nyilván tévedés, mert a hívek számának plébániánkénti összeadása után a fenti eredmény született.

26. táblázat. *Fehérvári főesperesség: plébániák és hívek: 1830, 1869, 2010*

Plébánia	1830⁶⁵	1869⁶⁶	2010⁶⁷
Abrudbánya	825	647	30
Alvinc (Bulg.)	544	468	40
Aranyosbánya	484	344	8
Borbánd	312	376	253
Csertés	198	112	
Drassó (adm. Str.obs)	112	5	
Gyulafehérvár	791	2403	665
Kőrösbánya (Bulg)	275	213	12
Magyarigen	160	145	9
Marosportus	142	222	
Nagyág	1000	994	
Nagyenyed (Conv)	574	1099	296
Nagyhalmagy (Str. Obs)	154	117	
Szászsebes (Str. Obs)	186	372	154
Topánfalva	64	51	7
Tövis	255	293	67
Tür (Str.Obs)	298	398	320
Verespatak	542	1142	50
Zalatna	1579	751	45
ÖSSZESEN	8495	10152	1956

⁶⁵ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis pro anno a Christo nato M.D.CCC.XXX. Claudiopoli*

⁶⁶ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. Összeállította: Sebők László. TLA Teleki László Intézet – KSH Népszámlálás – KSH Levéltár 2005. Internet: <http://mek.niif.hu/05900/05936/05936> Letöltve: 2012. március 24.

⁶⁷ A Gyulafehérvári Főegyházmegye millenniumi sematizmusa. Kolozsvár 2010.

Következtetések

A fenti szám adatok alapján megállapítható, hogy egyházmegyénk híveinek lélekszáma napjainkban többé-kevésbé a száz évvel ezelőtti szinten található. Egyre több a szórvány-plébánia, amelyekben a hívek lélekszáma drasztikusan csökken. Óriási terhet jelent ezeknek a plébániáknak a fenntartása: probléma az itt található épületek állagmegőrzése vagy a plébánosok javadalmazása. Sajnos előfordult, hogy a szórvány-plébániára való helyezést a papok egy része büntetésnek tekintette. A papság az ezekre a plébániákra való diszpozíciót missziós lehetőségként kellene hogy tekintse.

Amikor a híveink létszámbeli fogyásáról beszélünk, akkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy őket olyan hatások érik, amelyeknek kivédésére nincsenek megfelelő eszközeink, vagy a meglévőket nem használjuk hatékonyan.

Ezek közül hadd említsek meg néhányat:

1. Az elvándorlási és a kivándorlási láz. Az egyházközségeinkből gazdasági vagy egyéb okok miatt városokba vagy külföldre költözők gyengítik volt közösségüket, de nem minden esetben erősítik azt a közösséget, amelybe költöznek.

2. A beolvadás (vallási és nemzetiségi). A többségnek az olvasztótégyelye, ha ezt még a politikum, a többségi társadalom is segíti, nagy hatásfokkal működik.

3. A gyermekvállalási kedv visszaesése. A különféle népese-dési statisztikák immár két évtizede figyelmeztetnek, hogy elöregedik a társadalom. Egyre kevesebb gyermek születik. Többet temetünk, mint keresztelünk.

4. A szekták tevékenysége. Többnyire azokat célozzák meg, akiket mi többé-kevésbé elhanyagolunk: magukra maradt időseket, szórványban élőket, keresőket, hitükben bizonytalanokat stb.

5. A kívülről beáramló tömegkultúra nyomása és diktatúrája. Ezek a helyi hagyományok – nemzeti-etnikai hagyományaink – lassú eltűnését segítik, és főleg a fiatalok körében hódítanak.

6. A közerkölcsök romlása, ami vallási közömbösséghez vagy éppenséggel hitetlenséghez vezet.

A fentebb említett problémák nemcsak a mi egyházmegyénkre, illetve híveire érvényesek, más egyházmegyékben is jelen vannak, de úgy tűnik, hogy ezek nálunk *nagyobb hatékonysággal* fejtik ki negatív hatásukat.

Számunkra a kérdés az, hogy a felsoroltak negatív hatásait hogyan tudjuk kivédeni vagy legalábbis tompítani?

Véleményem szerint a bevett lelkipásztori gyakorlatok közül nagyobb hangsúlyt kellene hogy fektessünk a közösségformálásra és családpasztorációra.

A zsinat utáni egyházi megnyilatkozások hangsúlyozzák a plébánia közösségi voltát: *A plébánia elsősorban nem struktúra, terület vagy épület; hanem inkább Isten családja, testvériség, amelynek egy a lelke, családi, testvéri és befogadó ház, a kereszteny hívők közössége* (Christifideles laici 26. l.).⁶⁸

Napjainkban többször hallani, hogy a plébánia legyen a *közösségek közössége!* Ne feledjük, hogy ezzel nem mondanak újat, hiszen a két világháború között a plébániákon a különféle társulatokból és egyesületekből nem volt hiány (kb. 30). Ebben az időszakban az egyházmegye területén olyannyira elszaporodtak a különféle vallásos egyesületek, amelyek működésének harmóniája és az egyházi felügyelet biztosítása érdekében 1930-ban szükségessé vált a püspök részéről egy rendelet kibocsátása. A püspöki rendelet szerint: Az egyesületek között alapvető jelentő-

⁶⁸ TOMKA Ferenc: *Új evangelizáció. Egyházunk helyzete és feladatai az ezredfordulón.* Budapest 1999. 163.

séggel bírtak a *Népszövetség* és az *Oltáregyesület*. Előbbi a férfiakat tömörítette, utóbbi főként a nőket.⁶⁹

A katolikus egyház keretében működő egyesületek széles skálája, sokszínűsége lehetőséget adott a híveknek arra, hogy a saját lelki igényüknek, beállítódásuknak megfelelő választ hassák, ugyanakkor ezek nagyban segítették a plébánosok lelkipásztori munkáját.

Mi lelkipásztorok, vagy leendő lelkipásztorok ne idegenkedjünk a plébániáinkon újonnan jelentkező keresztény közösségektől, mozgalmaktól, amelyek keresztény szellemben, az egyházmegye főpásztorával egyetértésben akarnak válaszolni korunk kihívásaira. Ezek az egyház történelme folyamán mindig is jelen voltak, tevékenységükkel evangelizáltak, élő egyházközségeket hoztak létre.

A plébánia legyen olyan közösség, amely a maga létevel is misszió. S mint közösség legyen gondja az idősekre, fiatalokra, rászorulókra stb.

A családpasztoráció keretében pedig a családlátogatást kiemelten fontosnak tartom. Ez az egyházi gyakorlat szerint elsősorban a plébánosok kötelessége, de nem zárja ki azt, hogy ebbe a plébános bevonjon másokat is.

A családlátogatást nem pótolhatja semmiféle plébániai értesítő, vagy más kommunikációs eszközök – ezek csak kiegészítik ezt. Az eredmény nem marad el.

A II. vatikáni zsinat által emlegetett *idők jeleit* fel kell ismer-nünk, vagyis oda kell figyel-nünk azokra az eseményekre, amelyek előre vetítik, illetve meghatározzák a jelen és a jövő társadalmát. Tudomásul kell vennünk, hogy hagyományos közösségeink felbomlófélben vannak. Emiatt persze nem kell elhanyagolnunk ezeket a közösségeket vagy leértékel-nünk például a megélt népi

⁶⁹ GYÉL, 501/1930. körlevél.

vallásosságukat, hanem keresnünk kell az evangélium hirdetésének új lehetőségeit, a meglévő közösségek újra-evangelizálását (= az öntudatos keresztény élet megélése), hogy a megváltozott körülmények között is életképesek maradhassanak. Nem lehet célunk a történelmi változásokkal való szembefordulás, hanem lelki értékeink megőrzése egy változó kor új adottságai közepette.⁷⁰

⁷⁰ Vö. TOMKA Miklós: *A legvallásosabb ország? Vallásosság Szatmárban, Erdélyben, Romániában*. Budapest – Piliscsaba 2005. 156–158.

TAMÁSI ZSOLT-JÓZSEF

A magyar római katolikus egyház 19. századi kulcsproblémái az 1848-as nemzeti zsinat tükrében¹

Abstract: The article presents some themes of the national synod held in 1848. The themes presented by the author are selected from the main ecclesiastical issues of the 19th century. The hypothesis of the author is that the main issues discussed in 1822 emerge in 1848 as well, and even later in the 19th century. The national synod prepares the individual diocesan synods.

Keywords: Statuta, bishop Szepesy, bishop Fogarasy. Synod, parish priest

Kulcsproblémák

Az 1822-es egyházmegyei zsinatra a keretet a Rudnay Sándor hercegprímás által meghirdetett pozsonyi nemzeti zsinat terve jelentette.² Ekkor az uralkodó hatása alatt³ javasolt témapon-tok⁴ mellett Erdélyben elsősorban Szepesy Ignác megyéspüspök

¹ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” keretében a Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj a konvergencia régióban (A2-MZPD-12-0172) támogatásával készült.

² HERMANN Egyed: *Az 1822-i erdélyi egyházmegyei zsinat*. Különlenyomat a bécsi gróf Klebansberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet ötödik Évkönyvéből. Bp. 1936. 5.

³ SZÁNTÓ Konrád: *A katolikus egyház története II*, Bp. 1988, 400.

⁴ 1822-ben az uralkodó részvételével nyolc témakört jelöltek ki: a papság, a szerzetesség és a fiatalság erkölcsének javítása; egységes tanterv kidolgozása a püspöki szemináriumok részére; a pesti biblikumtanárok közti ellen-

kezdeményezte a többi kérdésnek a Statutában való rögzítését. 1848-ban a pozsonyi törvénykezés egyházat érintő pontjai és a forradalmi hangulat tették szükségessé a nemzeti zsinat tervét. Mivel az 1848:20 tc. megszüntette a katolikus egyház államvallási jellegét, s ugyanakkor nem sikerült garanciákat szerezni a korábban gyakorlatban levő állami beavatkozás ellen, az egyházi önvédelmi törekvés volt az, ami elsősorban befolyásolta a megszövegezett zsinati tematikát. A magyar püspöki kar által kidolgozott javaslat-csomag öt csoportban mintegy 25 tárgyalási pontot tartalmazott,⁵ amelyben visszatérnek azok a reformpon-
tok is, amelyeket részben az 1822-es pozsonyi zsinat tematikája is tartalmazott. 1848-ban a nemzeti zsinati tematika⁶ mellett az

tétek feloldása; szerzetesi reform; egy alap létrehozása, amely lehetővé tenné 10 magyar pap nevelését a bécsi Augustineum intézetben; új magyar bibliafordítás; az eltörölt szerzetesrendek után a vallásalapba utalt misék összevonása és a magyar szentszéki bíróságok egyöntetű eljárásának megállapítása. – NAGY Konstantin OFM: *A magyar katolikus egyház nemzeti zsinatai*, Gyöngyös 1943. 101. SZÁNTÓ i.m. 400.

⁵ Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (továbbiakban: GYÉFKL), Fond: Püspöki Iratok (továbbiakban: PI) – 994/1848. – Pest, 1848. július 20.: *Hám János levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz a zsinati pontokról*.

⁶ 25 pontos tematika került kidolgozásra, 5 csoportra bontva. Az első csoportba került az egyház függetlensége, a pápával való szabad kapcsolattartás és az egyházi alapítványok szabad kezelése, a Catholicum Institutum alapítása, az egyházi lap létrehozása, a betöltetlen püspöki székek kérdése, az alesperesek kinevezésének módja és a plébániai pénztárak és iskolák kérdésköre. A második csoportba a liturgikus reformokat csoportosították: vásár- és ünnepnapok megülése, böjti fegyelem, áhítatos társulatok támogatása, elsőáldozás ünnepélyessége, egyházi és világi vezetőkért végzendő közös ima, búcsúk körüli visszaélések megszüntetése. A harmadik csoportban az anyagi ügyek kerültek: egyházi csődök (plébánosi vizsga), plébániai felszerelés, papi nyugdíj, papbér megváltása, patronátus és papi kongrua. A negyedik csoportba tematikailag vegyes kérdések csoportját látjuk: Rituálé reformja, moldvai magyar katolikusok ügye, Kollonich-szerződés hatálytalanítása. Az utolsó, ötödik csoportban a szerzetesi és klerikális fegyelmi kérdéseket kér-

eltérő javaslatok kezdeményezője Erdélyben, akárcsak a legtöbb magyarországi egyházmegyében az alsópapság, az esperesi kerületek voltak.⁷ A javasolt kérdések jelentős része a korabeli helyzet aktualitásait tükrözi, ezek közül azok kiválasztása, amelyek túlnyúlnak 1848 sajátosságain, szükségessé teszik egy munkahipotézis felállítását.

A tárgyalat kérdéskörök válogatásában kiindulópontként elfogadható, hogy a két nemzeti zsinatra javasolt tárgyalási pontok közül, amelyek csak 1822-ben vagy csak 1848-ban jelentek meg, s a későbbiekben nem bukkannak újra fel, azok a pillanatnyi aktualitásuk mellett nem jeleznek korszakos problémát. Ami szerepel 1822-ben és 1848-ban is, de csak az erdélyi egyházmegyei zsinaton, azok egy része az egyetemes egyházi gyakorlattól eltérő javaslatok sorát jelenti, amelyeket Szepesy Ignác törvényként tett kötelezővé, és amelyeket 1848-ban a forradalmi hangulatban kivitelezhetőnek tartottak az erdélyi egyházmegyes papok, még ha a püspöki figyelmeztetés ezek esetében általában el is hangzott.⁸ Ezek a kérdések ugyanakkor azért figyelemre méltóak, mert olyan reális problémákra mutatnak rá, amelyek egyházmegyei

ték megtárgyalni, együtt a papi lelkigyakorlatok támogatásával. GYÉFKL, PI. – 994/1848. – Pest, 1848. július 20.: *Hám János levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz a zsinati pontokról.*; GYÉFKL PI. – 850/1848. – Pest, 1848. június 13.: *Fogarasy Mihály választott skodári püspök válaszelevele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz.*

⁷ A megyéspüspök zsinatot meghírdető körlevele előtt több keületi beadvány is szorgalmazta annak összehívását, javasolva a legfontosabb tárgyalási pontokat is. Ezek közül kiemelkedő a gyergyói és a kézdsi-orbai kerületek beadványa. – GYÉFKL PI – 823/1848. *Mészáros Antal gyergyói esperes beadványa az erdélyi Consistoriumhoz.* Gyergyószentmiklós 1848. május 27.; GYÉFKL PI. – 688/1848. – Gelence, 1848. Pünkösöd hava 17.: *Kádár Antal esperes és Elekes István jegyző által aláírt esperesi tanácskozási jegyzőkönyv, átküldve Kovács Miklós püspöknek.*

⁸ Fontos megfigyelni, hogy ezeknek a javaslatoknak jelentős része ma már a gyakorlatba átkerült, leszámítva a parlamentáris rendszert.

szinten kulcsfontosságúak, viszont nem sikerült ezeket a nemzeti zsinati hivatalos tematika részévé tenni. Ami csak az 1822-es erdélyi Statutában szerepel, az olyan jozefinista rendeletek sora, amelyek jelentős részét Szepeszy Ignác is ki kellett utólag hagyni, vagy ami a gyakorlatba se ment át.⁹ Vannak ugyanakkor olyan témák, amelyek a 19. század második felében is újra-újra visszatérnek, például az 1869-es papi gyűlés során.¹⁰ Ezek gyökere többnyire az 1848-as reformigény, amelynek kidolgozásában Fogarasy Mihály erdélyi megyéspüspök 1848-ban mint választott püspök már tevékenyen részt vállalt, s erdélyi egyházmegyesi püspökként az életbe léptetést segítette. Ami visszatérő mozzanatként közös pontként szerepel két, de főleg mindhárom jelzett alkalommal, azt nyugodtan tekinthetjük a legjelentősebb magyarországi, de erdélyi egyházi kérdéskörnek is.¹¹

A fenti szempontok figyelembe vételével rangsorolhatóvá válnak a tárgyalt, vissza-visszatérő problémák. A *papnevelő szemináriumok* kérdésköre 1822-ben és 1848-ban is szerepelt a nemzeti zsinat pontjai között, mindkét alkalommal az egyházmegyei zsinat tárgyalta, sőt 1869-ben is sorra került ennek megvitatására. A *káplánok javadalmazása*, a *plébánosi vizsga*, a *papi nyugdíj*

⁹ Pl. koncelebráció, két szín alatti áldozás, zsinat parlamenti jellege. MARTON József: *Egyháztörténeti adalékok a gyulafehérvári egyházmegye történetéhez*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 21. évf. (2009) 1–4. (továbbiakban: MARTON 2009) 176–178.

¹⁰ Nem véletlen ugyanakkor, hogy ennek a gyűlésnek egybehívása a pápai tévedhetetlenség vitatott egyetemes zsinati dogmatizációja idejében, az erdélyi Státus újraelakulása körüli jogi viták (világiak-klerikusok hatásköri vita 1868-tól) keretében, az egyházi iskolák szervezését behatóról 1868:38 tc. alkalmazási módszertanának kidolgozásával egybeesően történt.

¹¹ Az 1822-es nemzeti zsinati készülétek, az 1848-as egyházmegyei zsinat feldolgozása és az 1869-es erdélyi papi gyűlés elemzése része az OTKA NK 83799 projektnek.

és végrendelkezés és néhány liturgikus javaslat (főleg a Rituálé nyelve) esetében hasonló forgatókönyv figyelhető meg. Mindhárom alkalommal, viszont csak egyházmegyei szinten, kiemelten tárgyalták a *patronátus* problémája mellett az *iskolakérdést* is. 1822-ben a nemzeti zsinat ugyan nem kérte, de a Statuta felvetette a *placetum* kérdését, amely aktualitása miatt szerepelt az 1848-as nemzeti zsinati pontok között, le is tárgyalták az egyházmegyei zsinaton, s 1869-ben a papi gyűlés előtt vissza is tértek rá.

A nemzeti zsinati tematikában találkozunk olyan kérdésekkel is, amelyek aktualitása biztosan megmaradt a század során, de amelyre mégse tértek, vagy nem mertek visszatérni a század második felében. Ilyen jellegű a *szerezetesség* kérdése. Részben hasonló a helyzet a *szentszéki bíróságokkal*, amelyeket ugyan 1822-ben a nemzeti zsinat is tárgyalt, de az erdélyi Statuta nem ennek szellemében hozott törvényt. 1848-ban a nemzeti zsinat már nem akarta ezt tárgyalni, de az egyházmegyei zsinat a Statuta szellemében mégis megvitatta. Hasonló a helyzet a *bőjti fegyellemmel* is, amely kapcsán napjainkig folyamatos reformok mutathatóak ki, viszont mint egyetemes egyházi kérdést, fenntartással és nagyon óvatosan kezelték, illetve kerülték meg a megyéspüspökök a 19. században. Ilyen szempontból külön figyelemre méltóak azok a témák, amelyek 1822-ben és 1848-ban kerültek tárgyalásra, viszont csak egyházmegyei szinten. A kevésbé kényes *egyházi épületek felszereltsége* mellett sokkal jelentősebbek a liturgikus javaslatok, amelyek a *mellékoltároknál párhuzamosan mondott szentmisék* mellett a *prédikációkra* is szabályokat állítottak volna fel. Ugyanakkor a legradikálisabb, egyházfegyelmet érintő javaslatok esetében mérhető igazán, hogy ezek a javaslatok miért nem válhattak a nemzeti zsinatok hivatalos tematikájává, miközben egyházmegyei szinten erőteljesen jelen voltak. A *püspöki vizitáció* kérdése egyik nemzeti zsinat pontjai között sem jelenik meg, de 1822-ben ugyanúgy kitér rá az erdélyi Statuta, ahogyan ezt

megteszi az 1848-as erdélyi egyházmegyei zsinat is. Ugyanez figyelhető meg a parlamentáris, *demokratizáló törekvések* esetében is, ahol egybecseng a két erdélyi egyházmegyei zsinat véleménye. Szintén csak a két erdélyi egyházmegyei zsinat tárgyalta a *papi ruházat* kérdését, de itt már egymással szöges ellentétben álló véleményekkel találkozunk.

Végül az *egyházi sajtó* és a *kegyes társulatok* 1848-ban a nemzeti zsinat által felvetett témákként kerültek megbeszélésre az erdélyi egyházmegyei zsinaton, s ezeket 1869-ben újra megvitatták a papi gyűlésen. A *kerületi könyvtárak* érintőlegesen szerepeltek csak 1848-ban a nemzeti zsinat pontjai között, de az egyházmegyei zsinat javaslatait tovább tárgyalta majd az 1869-es papi gyűlés.

Röviden elemezve a fentiekben vázolt kulcsproblémákat, jobban érzékelhetővé válik, hogy ezek miért jelenhettek meg mint nemzeti zsinati tárgyalási pont 1848-ban, illetve miért volt indokolt a fokozott óvatosság Csíktusnádi Kovács Miklós erdélyi megyéspüspök részéről, amikor egyházmegyei zsinatán papságának véleményét kikérte.

A *papnevelő szeminárium* reformja mint központi kérdés folyamatosan jelen volt a tárgyalásokon. Az 1822-es erdélyi Statuta szigorú napirendje a reggeli 5 órai ébresztőtől az este 9 órai lefekvésig pontosan szabályozta a kispapok életét. Még ha elő is írja az évi három lelkigyakorlatot, mégis a jozefinista elvek erősebben

vannak jelen a szabályozásban.¹² A „vaskalapos”-nak is titulált¹³ Statutával szembe 1848-ban „a zsinat kiváló figyelmét” felkeltő kérdéskörben elvetik a *túlcsigázott szigor* alkalmazását, amely csupán *kicsikart külsőségeket* szülhet.¹⁴ A nagyobb szabadság szerintük alkalmat adhatna az előjáróknak a papnövendékek hivatása hitelességének jobb megismerésére.¹⁵ A fegyelem enyhítése több ponton is (a séta időpontja, a szilenciumok rövidítése, a tovább alvás, a fölöslegesnek titulált meditációk eltörlése)¹⁶

¹² A teológiai tárgyak mellett a latin és a német nyelv tanulásának szorgalmazása mellett kitér a szórakozásra (megengedve a zenét, orvosi előírásra a dohányzást is), tisztaságfelelőst kell állítani a kispapok közül, aki az étel-ital minőségéről is jelentést kell tегyen. – GYÉFKL, Fond: Egyházmegyei Zsinatok (továbbiakban: EZs). *Statuta Alma Diocesis Transilvanicae Anno 1822. die 17-ma Aprilis in Synodo Diocesana publicata, et Concordibus votis approbata*, Claudiopoli, Typ. Lycei Regii. (továbbiakban: STATUTA) 55–68. Pars I. Sectio VIII. § 3., HERMANN i.m. 11.

¹³ FORSTER János: *A püspökmegyei zsinat*. Gyulafehérvár 1907. 11.

¹⁴ A szereteten alapuló nevelést a zsinatra készülve több kerület papsága is megfogalmazta. Ezek közül a legélesebb a gyulafehérvári papság jegyzőkönyve, ahol kéri, hogy a nevelés ne a terrorizmuson, hanem az evangéliumi szelídségen alapuljon. – GYÉFKL Pl. – 1010/1848: Gyulafehérvár, 1848. július 31.: *Gyulafehérvári papság beadványa*.

¹⁵ A bizottmányi előkészítő jegyzőkönyv elég keményen fogalmaz, de az a végleges zsinati jegyzőkönyvbe már nem került be: „*Innen a mostani házi törvények helyébe (a kor igényéhez véleményeztetnek) előbocsátottak szellemében újak alkotandók, a zárkózott magán rendszer nem annyiban a nevelő, mint a javító rendszer köréhez tartozván, megszüntetendő*” – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyokról, melyekről készíttendő megyezsinati munkálat pécsi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, C. f. 15.

¹⁶ Pl: „*a séta ideje kivált nyári időben oly órákra szabandó, melyekben az ifjak az egészségnek ártalmas nap hevének ki nem tétetvék*”. Szintén a lazítási vágy jelenik meg a „*silenciumok fárasztó hosszadalmassága*” rövidítésének igénylésében, illetve a reggeli és esti imaidők oly rendezési igényében, hogy azokat „*az ifjú ne megunja... hanem megszeresse*”. Ez utóbbi kíváncsi a választmányi jegyzőkönyvbe utólag lett beírva, egy korábban megfogalmazott,

visszatérő mozzanat 1848-ban. A fegyelmi kérdések mellett a tanrendben a Statuta által bevezetett kétéves filozófiai oktatásról ellentmondásos az 1848-as jegyzőkönyv: világi tanulók számára is megnyithatónak vagy teljesen eltörölhetőnek tartják.¹⁷ A teológiai tárgyak területén az 1848-ban tervezett reformok jozefinista szelleme azt jelzi, hogy a Statuta ilyen irányú rendeletei csak részben honosodtak meg. 1848-ban az anyanyelviség bevezetése szellemében csupán a dogmatikának engednék meg a latin további használatát, minden más tárgyat magyarul kérnek a továbbiakban oktatni.¹⁸ A dogmatika esetében azonban egy radikális rövidítést, egy évre való csökkentést javasolnak. Úgy látják, hogy aktualizálni kell a tanrendszert, ezért javasolják az állami törvények oktatását,¹⁹ a gyakorlati jelleggel jobban ellátott pedagógiai, katekétikai és metodikai oktatás bővítését, illetve a patrisztika oktatását. Szorgalmazzák a német vagy más európai nyelv tanítását, illetve a magyar nyelvtan és szónoklás és vita-

de kihúzott rész helyébe. Ebben az első változatban a következő fogalmazást olvashatjuk: „*a felkelés ideje tanulási napokon hat órára szabandó; – a reggeli és estvéli imakor eddig gyakorlatban szokott de köztudat szerint célra nem vezető meditatio megszüntetendők*”. Ugyancsak e válaszmányi jegyzőkönyv tartalmazta azt a kiegészítést is, miszerint „*az ebéd és vacsora feletti olvasás megszüntetendő*”.

¹⁷ Eltörlés nem lett belőle, az oktatáshoz szükséges alapot Kovács Miklós püspök hozta létre 1837-ben, s végrendeletében tovább bővítette. – MARTON József: *A gyulafehérvári papnevelde 250 éve* In. MARTON József (szerk.): *Emlékkönyv a 250 éve alapított Gyulafehérvári Papnevelde Jubileuma alkalmából*, Gyulafehérvár, 2003. (továbbiakban: MARTON 2003) 17.

¹⁸ A zsinatra készülve nem foglalmaztak meg ilyen radikális reformtervezetet a kerületek, csak a torda–aranyosi kerület emelte ki, hogy a pasztorálist és a morálist magyarul kellene tanítani. A többi tantárgyra ők se tértek ki. – GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Felvinc, 1848. július 31.: *Torda–Aranyos kerület beadványa*.

¹⁹ Szepesy szándéka is az volt, hogy a végzős papnövendékeket a kolozsvári jogi akadémiára küldje. – MARTON 2009. 175.

készség gyakorlását is. Ugyanakkor tiltakozásukat fejezik ki a tanárok kézzel írt kurzusaival szemben.²⁰ A kérdés az elmaradó nemzeti zsinati általános rendezés hiányában továbbra is eltérő véleményeket engedett meg kibontakozni, ezért megfigyelhetjük, hogy 1869-ben a fenti javaslatokból visszatért a homiletika és katekétika oktatási színvonala növelésének kérése, együtt az egyházmegye-történet tanításának igénylésével.²¹ A fegyelmi kérdéseket viszont Fogarasy már nem tárgyalja meg papjaival, arról külön körlevélben intézkedik.²² Ugyanakkor, miközben 1848-ban kérték a növendékek által adandó információk eltörlését,²³ 1869-ben Fogarasy még azt is előírta, hogy a teológiát befejező káplánokról, tanárokról – a hivatásvesztés megelőzése miatt – a plébános az esperes útján félévente köteles információkat beterjeszteni.²⁴

A *papság jövedelmezési* formája körüli eltérő magatartások miatt mindvégig megtalálhatóak azok a kulcsproblémák, ahol országosan nem sikerült egységes szabályrendszert kidolgozni. A leginkább rendezésre váró problémák elsősorban a papi pálya

²⁰ A záróvizsga esetében egy korábbi hagyományt kérnek 1848-ban fel-eleveníteni: Bajtai József Antal püspöksége (1760–1772) idejéig a tanév végén nem vizsga, hanem nyilvános disputa volt. Bajtai püspök volt az, aki meghagyva a disputát, megkívánta az egyes tantárgyakból a vizsgázást is. 1848-ban a parádés disputa óhaja körvonalazódik a zsinati jegyzőkönyvben. MARTON 2003. 18.

²¹ GYÉFKL, Fond: Gyulafehérvári Plébániai Irattár. Püspöki körlevelek 1866–1869 (továbbiakban GyFPI-Pk), – *Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve*. In. 3300/1870 – *Fogarasy Mihály megyéspüspök körlevele*. Gyulafehérvár, 1970. december 28.

²² GYÉFKL PI – 2330/1870 – *Fogarasy Mihály megyéspüspök körlevele*.

²³ Ezt az óhaját a zsinatra készülve a gyulafehérvári papság zsinatot előkészítő tanácskozásának jegyzőkönyve rögzítette. – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyulafehérvár, 1848. július 31.: *Gyulafehérvári papság beadványa*.

²⁴ GYÉFKL GyFPI-Pk – 3300/1870 – *Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve*.

kezdetéhez és végéhez kapcsolódtak. Ezért tér vissza a „pályakezdő” káplánok fizetési formája, a plébánosi vizsgához kötött plébánosi kinevezés módja. A pályakezdő gondok mellett fontos volt egyeztetni ugyanakkor mind a papi nyugdíj, mind a papi végrendelkezés kérdéskörében is. Ugyanakkor a már nem pályakezdő, aktív papság javadalmazása miatt a kegyúri rendszer egységes szabályozása is indokolt volt.

A *káplánok fizetéséről* az 1822-es erdélyi Statuta már rendelkezett, amikor alkalmazásukat a nagyobb egyházközségek számára kötelezővé tette.²⁵ 1848-ban az erdélyi egyházmegyei zsinaton a plébánosok²⁶ és a káplánok fizetéséről egységes tervezetet dolgoztak ki. Eltérések ugyan voltak a fizetés nagysága körül, de nagyjából a plébánosi fizetés szinte felét irányozták elő a káplánok számára.²⁷ Az eltérő javaslatokat a zsinati munkálat nem hozta közös nevezőre, mert az egységesség elve miatt a kérdés végső rendezését a végül elmaradt nemzeti zsinatra hagy-

²⁵ STATUTA 26. Pars I. Sectio V. § 11., HERMANN i.m. 10.

²⁶ A plébánosok jövedelmével részletesen csak az 1848-as egyházmegyei zsinat foglalkozott. A Statuta a maga során ezt is tárgyalta, de hangsúlyosabban volt jelen a püspöki jövedelem kérdése, amikor a 26 § kimondja, hogy ha a püspök a javadalmi jövedelmének felhasználásában törvényszegő lenne, joga van bármelyik kanonoknak vagy főesperesnek akár írásban, akár az egyházmegyei zsinaton meginteni. – STATUTA 8. Pars I. Sectio I. § 26., HERMANN i.m. 8.

²⁷ Zerich Tivadar teológiai tanár három kulcsos fizetési javaslata szerint a plébánosok 1200, 1000, 800 forintos fizetése (javadalomtól függő) esetén a káplánok jövedelme 500, 400, 300 forint legyen. A gyergyói kerület papsága a plébánosi jövedelemnél ugyanezt az összeget javasolta, a káplánok esetében városon 400, falun 300 forintot határozva meg. A belső-szolnoki kerület 300-500 forint körül határozná meg fizetésüket, míg a plébánosokét 600-1200 forint körül. – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyulaféhevár, 1848. augusztus: *Zerich Tivadar teológiai tanár beadványa.*; Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.: *Gyergyói kerület beadványa*; Szamosújvár, 1848. augusztus 2.: *Belső-Szolnok kerület beadványa.*

ták. 1869-ben a papi gyűlés újra tárgyalta a kérdést, előírva, hogy ahol a káplán jövedelme a 63 forinttal és egyéb állandó illetékekkel nem érné el az évi 120 forintot, s más alapból sem pótolható, a plébános fizesse ki neki az évi 120 forintot, részesítse a stólajövedelem egyharmadában s teljes ellátásban is.²⁸

A *plébánosi vizsgálóval* kapcsolatosan az erdélyi Statuta 1822-ben olyan formában bizonyult engedékenynek, hogy a beneficium elnyerése utáni két hónapban is engedélyezte letételét, viszont előírta, hogy az 50. életévüket be nem töltött papok minden új beneficium elnyerése előtt ezt megismételjék. Szepesy püspök később ezt a rendelkezést módosítva eltörölte az ismétlés követelményét, viszont előírta, hogy a beneficium elnyerése előtt kerüljön rá sor.²⁹ 1848-ban alapos félreértés miatt ellentmondásos megfogalmazásokkal találkozunk. Az „*egyházi csődöknék*”³⁰ *javadalom elnyerése irányába történő rendezése*” során a jelenlevők többsége ezt nem támogatta. Mivel a trienti zsinat³¹ eléggé egyértelműen előírta ennek megtartását, egyesek pártolják ugyan, csupán a számát redukálták volna egyszeri alkalomra, de a fogalmi pontatlanság miatt a plébánosi vizsgát összekeverték ráadásul a teológiát végző leendő lelkipásztorok tanulmányait záró vizsgájával is.³² A zsinati határozatot előkészítő választmányi jegyzőkönyvből kiderül, hogy a plébánosi vizsgára három év káp-

²⁸ GYÉFKL GYFPI-Pk – 3300/1870 – Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve.

²⁹ STATUTA 23. Pars I. Sectio V. § 2, 3., HERMANN i.m. 10.

³⁰ Megüresedett egyházi javadalmaknak és hivataloknak pályázat útján való betöltésére képesítő vizsga.

³¹ Conc. Trid. Sess. XXIV. c. 28. de reform.

³² Ezért a végleges jegyzőkönyv furcsa megoldást javasol: „a *teológiai tanulmányok bévégezte után, a lelkipásztorkodásra kimenő növendékek, a teológiai tanárok és az e végre kinevezendő úgynevezett zsinati vizsgálók által a püspöki szentszék előtt megvizsgálatni rendeltetnek*”. Az ilyen formában történő vizsgáztatás azonban csak az elméleti ismeretek ellenőrzését tet-

láni szolgálat után lehetne jelentkezni, amelynek sikeres letétele után plébániai javadalomhoz és állomáshoz juthatna – természetesen a megyéspüspök kinevezése által.³³ Ez eddig ugyanaz, mint amit Szepesy utólagos rendelete is kimondott. Az 1822-es Statutához tért mégis vissza a választmányi munkálat, amikor a nagyobb beneficiumok elnyeréséhez egy komolyabb vizsgát³⁴ irányoz elő, akár az ismétlés lehetőségével is. 1869-ben Fogarasy

te volna lehetővé, márpedig a plébánosi vizsga célja a gyakorlati lelkipásztori tudnivalók elsajátításának a felmérése is. – FORSTER i.m. 112–121.

³³ Ez összhangban állt a püspök szabad és teljes adományozási jogával, egyházmegyéje területén az egyházi hivatalokat tekintve; ugyanakkor a trienti zsinat előírásával is, amely kijelenti, hogy „minden lelkészettel járó állomás csak oly egyházi személy által, ki az eleve megtartott csődület és vizsgálat nyomán arra alkalmasnak találtatott, töltsék be”. – SZEREDY József, *Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra* II. Pécs 1974. (továbbiakban: SZEREDY II.) 324. §. 702–704.

³⁴ Ennek helyszínét is megjelölik: Gyulafehérváron vagy Csíkszeredában. A plébánosi vizsgák tárgyát tekintve elsősorban a lelkipásztorkodási és egyházi jogi ismeretekből való vizsgázást részesítenék előnyben. A választmány ilyen vizsgák letétele alól felmentést adna a lelkipásztorkodásban hat évet letöltött papoknak, a teológia és filozófia paptanároknak, a középtanodai tanároknak, amennyiben azok tanárkodásuk előtt három évet lelkipásztorkodásban töltöttek. A vizsga módjával kapcsolatosan még azt is megfogalmazták, hogy az írásban és ne szóban történjen. A további felsorolt elvek a választmány részéről kissé ellentmondanak az előbbieken ismerteteknek. Eddig ugyanis a hangsúlyt az egyszeri plébánosi vizsga sikeres letételére helyezték. A dokumentum további részleteiben azt fejtetik, hogy a megüresült plébániai állomás megpályázásának lehetőségét hirdessék meg az egyházmegyében, tűzzenek ki három kérdést, amelyeknek a megfejtését a püspökségre kellene beküldeni. A legjobb eredményt elérőt – természetesen, ha erkölcsi jelleme ellen nincs kifogás – a püspök a megüresedett helyre neveze ki. Vagyis minden helyezést verseny. „conkursus” előzne meg. Keresztes József ferences tartományfőnök ugyan elfogadja, hogy az alkalmasság előtérbe kerülését ez előmozdíthatná, de arra is rámutat a zsinatot előkészítő beadványában, hogy ha versenyvizsga formájában történik, s olyan valaki nyeri meg, akit a közösség nem szívesen lát, annak ott nyugodt élete nem

püspök a papi gyűlésen rögzíti, hogy a javadalom elnyerésének feltétele a trienti zsinat szellemében a zsinati vizsgálat megtartása,³⁵ megismételve Szepesy idézett rendeletét.

A *papi nyugdíj és végrendelkezés* terén 1822-ben az erdélyi Statuta megkötései életbe léptek. Például a papok vagyonuk negyed részét a papnevelde céljaira és a papi nyugdíj alapra kellett hagyományozzák.³⁶ 1848-ban a Kollonich-féle szerződés kapcsán – amely ugyan Erdélyben nem volt érvényes – az egyházmegyei zsinat keretében a püspökök szabad végrendelkezése kapcsán a reformigény megfogalmaztatta a papok szabad végrendelkezésének követelését. Azért is figyelemre méltó ez a kérdés, mert miközben a zsinaton jelenlevő papság más kérdések terén óhaját fejezte ki – még ha esetenként nagyon erőteljesen is –, ebben a kérdésben dönteni akartak.³⁷ Az 1822-es Statuta döntéseinek revideálásaként³⁸ a teljesen szabad végrendelkezés cseng

lesz. – GYÉFKL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: 1848. augusztus 16.: *Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa.*

³⁵ A papi gyűlés jegyzőkönyve rögzíti azt is, hogy csak püspöki vizsgálatot sikeresen letevő pap választható meg azokban a székesföldi helységekben, ahol ezzel a joggal rendelkeznek. – GYÉFKL GYFPI-Pk – 3300/1870 – *Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve.*

³⁶ STATUTA Pars II. Sectio XVI, § 2.

³⁷ Erre utal, hogy kijelentő módban használják az *eltöröljük* fogalmat – viszont csak egyetlen egy alkalommal! – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve.* Első ülés, 9. pont.; GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítenő megyezsinati munkát a beszercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő,* D. c. 21.

³⁸ A bizottmányi jegyzőkönyvben érdemes megfigyelni a folyamatos javítgatások tartalmát is: az első szövegváltozatban úgy fogalmaznak, hogy „egyszersmind követeljük” a Szepesy Statuta rendelkezéseinek eltörlését. Ezt kihúzza, másodszor eltörlötnék „nyilvánítjuk” megfogalmazással élnek. Ezt is áthúzzák, s így kerül sor arra a végső formula megfogalmazására, amelyből hiányozni fog az ige: „Midőn ezeket a Kollonich-féle szerződése vonatkozólag megjegyezzük, akkor egyszersmind azon szabályt (Stat. Dioec. Part. II.

ki az 1848-as zsinatot előkészítő esperes-kerületi jegyzőkönyveiből, a bizottmányi és a zsinati jegyzőkönyvből is.³⁹ A végrendelet nélkül elhunyt papok hátrahagyott javaival kapcsolatosan új szabályt fogalmaztak meg, mellőzve az 1822-es Statuta előírásait. Az újabb határozat a pap vagyont két részre osztandónak véli, amelynek egyik fele a rokonságáé, a másik fele három harmadra osztva a helyi egyházé, a helyi szegényeké, illetve a szolgálattevésre már képtelen, elaggott, vagy más formában – de önhibájukon kívül – tehetetlenné vált papoké lenne. Azzal, hogy az 1822-es erdélyi Statuta rendelkezését eltörölték, más megoldást kellett találni a papi nyugdíjalap biztosítására.⁴⁰ Az aktív papság évenkénti adózása mellett döntenek, de mértékének meghatározása 1848-ban elmaradt. Kovács Miklós megyéspüspök érdekes módon ebben a kérdésben papjai kívánságát teljesítet-

Sect. XVI. §2.) miszerént minden megyénkbeli pap vagyona egy negyed részét az elagott és tehetetlen papok részire és a papnövelde intézet tőkéje gyarapítására tartozott ezidáig hagyományozni”. A csak félig megfogalmazott mondat után beszúrák a még le nem tisztázott jegyzőkönyvbe: *„töröltessék el, mint most már annál nagyobb joggal cselekszünk”* – de utólag ezt a beszúrást is kihúzzák, helyette beírva azt, ami a végleges jegyzőkönyvbe is helyet kap: *„ezennel eltöröljük, annál inkább”* – s következik tovább a jegyzőkönyv végleges szövege, amelyben elővételezik a másnap délelőtt sorra kerülő papi nyugdíjalap kérdését; mivel a nyugdíjas papok részére az aktív papság évente adózni fog. – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítendő megyezsinati munkákat a beszercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, D. c. 21.

³⁹ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve.*

⁴⁰ Amúgy is kevesellték a papi nyugdíj mértékét, az előkészítő esperesi jegyzőkönyvek többször is kifejezték egyrészt azt, hogy túl kicsi a nyugdíj, ami miatt az öreg pap tovább kénytelen szolgálni, vagy ha mégis nyugdíjba vonulna, ebből a kevés pénzből ott kell tengetnie utolsó napjait, ahol a vétkes papok javítóintézete is van. – GYÉFKL Pl. – 1010/1848: Szamosújvár, 1848. augusztus 2.: *Belső-Szolnok kerület beadványa.*; GYÉFKL Pl. – 1010/1848: Kanta, 1848. augusztus 9.: *Kézdi-orbai kerület beadványa.*

te,⁴¹ utólag viszont újra életbe lépett az 1822-es erdélyi Statuta rendelkezése. 1869-ben a papi gyűlésen megállapítják ugyanis, hogy a növendék és elaggott papok alapja jelenleg jó helyzetben van, köszönhetően az 1822-es Statuta rendelkezésének. 1869-ben érvényben hagyják a Statuta előírásait, arra figyelmeztetve, hogy a hagyaték rendezésekor ne engedjék meg, hogy a rokonság mindent elvigyen.⁴² Az anyagiak terén nagyon fontos volt a *kegyuraság* rendezése, aminek tárgyalásával találkozunk mind 1822-ben,⁴³ mind 1848-ban. Ennek külön érdekessége, hogy miután 1848-ban a kegyurasággal együtt járó javadalom biztosítását az 1848-as pozsonyi törvénycikkkel megnehezítették, a kegyurak a jövedelmi veszteségre hivatkozva kötelezettségeiktől szabadulni akarva jogaikat mégis meg akarták őrizni. Az erdélyi esperesi előkészítő jegyzőkönyvek ugyan kilátásba helyezték, hogy ha a kötelezettséget valaki nem teljesíti, jogait is elveszíti, viszont az erdélyi egyházmegyei zsinatot megelőző vegyes Státus-gyűlés úgy döntött, hogy a jogok gyakorlása minden esetben megmarad,⁴⁴ sőt azokra a helységekre is kiterjesztik, ahol a kegyúri jog

⁴¹ 1848. szeptember 9-én Kovács Miklós püspök válaszlevelében Sántha Imre kilyénfalvi plébános és Török Antal nyugalmazott gyergyóalfalusi kántor felterjesztésére, amelyben kérték, hogy a Gyergyó-kerületi tanítók özvegyeik, és árváik gyám intézetének alapszabályát hagyja jóvá, a jóváhagyást egy kitétellel teszi meg. Ebben rámutat, hogy a benyújtott alapszabályzat „II. fejezet 2-ik cikkelyének azon kitételét: hogy a legszegényebb pap hátra maradt vagyonából 5 [engő] f[lorin]tot a gondnokok követelhetnek”, nem hagyhatja jóvá, hiszen a „a papoknak szabad végrendelkezési joguk levén”, ezt ő is tiszteletben tartja. – GYÉFKL PL. – 1114/1848: 1848. szeptember 9.: Kovács Miklós püspök válasze Sántha Imre kilyénfalvi plébános és Török Antal nyugalmazott gyergyóalfalusi kántor felterjesztésére.

⁴² GYÉFKL GYFPI-Pk – 3300/1870 – Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve.

⁴³ STATUTA 74–76. Pars I. Sectio XII., HERMANN i.m. 12.

⁴⁴ Ebben szerepe lehetett annak, hogy a Státus világi, esetenként kegyúri szerepet is betöltő képviselői nem akartak erről a jogról lemondani.

a plébániai közösséget a jog gyakorlása nélkül illette.⁴⁵ A határozatokat az egyházmegyei zsinat változások nélkül vette ebben az esetben is át.⁴⁶

A nemzeti zsinati tematika ugyan explicite nem tartalmazta, de a témához szorosan kapcsolódó *placetum* kapcsán a mindhárom alkalommal érintett kérdés jól tükrözi az időközben megváltozott viszonyokat. A Statuta jozefinista szelleme természetesen elfogadta⁴⁷ a *placetumot*,⁴⁸ 1848-ban a cenzúra megszüntetésére hivatkozva egyértelműen kimondják a *placetum* eltörlésének igénylésekor, hogy gyakorlatban azt megszüntnek tekintik,⁴⁹ de csak az 1869-es papi gyűlés időpontja körül az 1822-es Statuta

⁴⁵ A vegyes Státus-gyűlés ilyen jellegű döntését magyarázhatja, hogy az ezen a fórumon a klerikusok mellett részt vevő, szavazati joggal rendelkező világiai saját befolyásuk érvényesítéseként ragaszkodtak a minden megkötés nélkül gyakorolható kegyúri előjogokhoz.

⁴⁶ Annak ellenére, hogy az esperesi kerületek előkészítő tanácskozásainak eredményével nem igazán áll összhangban. Ugyanis a gyulafehérvári papság, az alcsíki és kászsónszéki kerület, a torda-aranyosi kerület, a belsőszolnoki kerület, a kézdi-orbai kerület, illetve Zerich Tivadar teológiai tanár és Keresztes József ferences rendfőnök beadványai mind a kötelesség teljesítéséhez kötötték a patronátusi jogok gyakorlását. – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyulafehérvár, 1848. július 31.: *Gyulafehérvári papság beadványa*; Gyulafehérvár, 1848. augusztus: *Zerich Tivadar teológiai tanár beadványa*; Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.: *Alcsíki és kászsónszéki kerület beadványa*; Felvinc, 1848. július 31.: *Torda-Aranyos kerület beadványa*; Kanta, 1848. augusztus 9.: *Kézdi-orbai kerület beadványa*; 1848. augusztus 16.: *Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa*.

⁴⁷ STATUTA Pars II. Sectio XIII.

⁴⁸ Ez nem egyenértékű az állami cenzúra olyan elfogadásával is, amely feltételezte, hogy a zsinati határozatok kihirdetéséhez szükséges lenne az állami beleegyezés. Szepesy a Statutát ugyanis cenzúra nélkül hozta nyilvánosságra. – HERMANN i.m. 18.

⁴⁹ A gyakorlatban levő *placetum*-jog megszünt, „minekutána a *praeventiv censura* is megszünt.” – FORSTER i.m. 20–21.

aktualizált szövegébe kerülhet be, hogy a placetum állami eltörlése miatt ezt a kérdést már nem kell tárgyalni.⁵⁰

Az egyház nyilvános szolgálatát szabályozó *liturgikus rendelkezések* jellegüknél fogva indokoltan kerültek a nemzeti zsinati tematikák előterébe, s kerülhettek tárgyalására az előkészítő egyházmegyei megbeszéléseken. A liturgikus téren jelentkező reformok terén mind 1822-ben, mind 1848-ban, sőt a visszafogottan nyilatkozó 1869-es papi gyűlésen is fontos döntések fogalmazódtak meg. Ezek közül az 1822-es erdélyi Statuta a maga során ugyanúgy tartalmazott olyan újításokat, amelyek a 2. vatikáni zsinattal valósultak meg, ahogy az 1848-as egyházmegyei zsinat is. Ezek részletezésétől eltekintve elsősorban a mindhárom alkalommal visszatérő *Rituálé* problematikáját vizsgáljuk meg. A délutáni istentisztelet kapcsán az 1822-es Statuta úgy rendelkezett, hogy mivel az istentiszteleti rendet falun egyszerűen nem lehetett alkalmazni, a plébános híveivel együtt minden reggel és este közös imát mondjon.⁵¹ 1848-ban a nemzeti zsinatra is javasolt kérdésként szerepelt a *délutáni isteni tisztelet és szolgálat célszerűbb elrendezésének* tárgyalása. Az egyházmegyei zsinaton egyrészt a latin nyelv, másrészt a mindennapi végzés ellen is megfogalmazódtak javaslatok. A jegyzőkönyv szövege („*a deák nyelven tartott vesperák, mint nem célszerűek, szűnjenek meg*”) nagyon félreérthető. Nem az esti közös imát kifogásolták, hanem a hívek jelenlétében latinul végzett papi zsolozsmázást. Az esperesi kerületek előkészítő jegyzőkönyvei minden esetben rámutattak, hogy a néppel közösen végzett délutáni istentiszteletet anyanyelven kellene végezni, hiszen a hosszú és latin nyelvű vesperát a hívek úgyse értik. Az előkészítő tárgyalások javaslatai

⁵⁰ Pars II. Sectio XIII. Placetum Regium. *Tota sectio emanet, cum Placetum abolitum sit.* – STATUTA 1869.

⁵¹ STATUTA 108–110. Pars II. Sectio III., HERMANN i.m. 13.

többször a Szepes-féle imakönyvet – *Istent reggel, a szent áldozatnak bemutatásakor, és este naponta imádó keresztény* – ajánlják használatra, ennek is 13–33 oldalait.⁵² Javasolták, hogy egyszerű legyen: ének, ima, szentírási szövegek, bizonyos szertartások végzése legyen a tartalma.⁵³ Ez a megoldás nem ütközött az egyetemes egyházi törvénykezéssel, ugyanis a trienti zsinatnak a latin nyelv pártolására vonatkozó döntése⁵⁴ szellemében a liturgikus ténykedések és a breviárium végzésénél ugyan csak a latin nyelvet szabad használni, míg az ezen kívül eső, néppel közösen mondott imákban lehetséges volt az anyanyelv használata.⁵⁵ 1869-ben is a Fogarasy püspök elnökletével tartott papi gyűlésen ebben a szellemben megfogalmazódik, hogy a Rituálé latin, s ez a gyűlés nem illetékes ezt tárgyalni, viszont az erdélyi hagyományoknak és a trienti zsinatnak is megfelelően a szentségek és szentelmények szertartásait a lelkész anyanyelven megmagyarázhatja. Ezen szertartások némely imádságai mondhatók anyanyelven; a délutáni istentiszteletben a zsoltárok, Magnificat, a Szűz Mária antifóna, s a temetésnél a zsoltó. Az egyformaság miatt 1869-ben is jónak látták egy alkalmas kézikönyv kiadását, amelyben pontosan megjelölésre kerülne, hogy mi az, ami magyarul végezhető.⁵⁶ Kérésük ebben az esetben is csak ismétli az 1848-as jegyzőkönyvet, amely szintén javasolta egy ilyen

⁵² GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.: *Gyergyói kerület beadványa*.

⁵³ GYÉFKL PI. – 1010/1848: Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.: *Alcsíki és kásznyszéki kerület beadványa*.

⁵⁴ *Conc. Trid.* Sess. XXII. c. 8. de sacrific. missae; can. 9. „*Si quis disxerit, lingua tantum vulgari Missam celebrari debere: anathema sit*”.

⁵⁵ SZEREDY, II. 492. §. II. 2. 1188–1189.

⁵⁶ GYÉFKL GYFPI-Pk – 3300/1870 – *Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve*.

szertartáskönyv-kidolgozást, konkrét mintát is ajánlva akkor.⁵⁷ A részletek kidolgozása 1848-ban azért maradt el, mert ezt „az egész magyar egyházban meg tartandó egyformaság tekintetéből” a nemzeti zsinat feladatának tekintették.⁵⁸

Az oktatás mint az egyházi tevékenység egyik fontos színtere a 19. század minden tárgyalásán hangsúlyos kérdésként jelent meg. Az iskolakérdéssel foglalkozott mindhárom erdélyi gyűlés, a maguk során az éppen aktuális kérdéseket igyekezve megoldani. Az 1822-es Statuta rendelkezései⁵⁹ 1848-ban már a megváltozott helyzetben elvesztették aktualitásukat. 1848-ban a felekezeti oktatás anyagi alapját biztosító egyházi alapítványok, az iskolák szekularizációjával kapcsolatos törekvések ugyanazokat a védelmi mechanizmusokat hozták felszínre, amelyek 1869-ben is megjelennek. 1848-ban az ezzel kapcsolatos kérdéseket az egyházmegyei zsinatot megelőző vegyes Status-gyűlésen⁶⁰ beszélték

⁵⁷ Egy német nyelvű szertastáskönyvet: „*Ritual nach dem Geist und Anordnungen der kath. Kirche oder praktische Anleitung für die kahtolische Seelsorger. Amten Stuttgart und Tübingen in den gg. Cotta 1831*” – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítenő megyezsinati munkát a besztercebányai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, D. a. 2.

⁵⁸ Ettől eltekintve a részletekre több javaslat is megfogalmazódott: a gyulafehérvári papság kifejezte, hogy a rituálé alakra és tartalomra is változtatást igényel. A szentségek és más szertartások kiszolgálásánál mondott imákat magyarra fordítatva kérik, a szentségek kiszolgáltatásánál megfelelő oktatást igényelnek, amelynek az anyagát a Rituáléban látnák szívesen. Kívánják, hogy a szertartáskönyv nyelvezete legyen egyszerű és közérthető. Célszerű lenne az elavult evangéliumos könyv helyett a Szepeszy féle Szentírás szerinti megújítása, illetve egy új egyházi énekeskönyv készítése is. – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyulafehérvár, 1848. július 31.: *Gyulafehérvári papság beadványa*. Hasonló tartalmú a kézdi-orbai kerület beadványa is: GYÉFKL PI. – 1010/1848: Kanta, 1848. augusztus 9.: *Kézdi-orbai kerület beadványa*.

⁵⁹ STATUTA 136–141. Pars II. Sectio VI–VII., HERMANN i.m. 12.

⁶⁰ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. Az erdélyi katolikus vegyes Status-gyűlésnek Kolozsvárott 1848-k év Kisasszony hava 29-kén tartott hatodik üléséből, a

meg, ahol ugyan a püspök elnökölt, de eltérően a zsinati szabálytól, a jelenlevő világiak és papok szavazati döntése kerülhetett a jegyzőkönyvbe. Ez alapvetően a püspök véleményét is tükrözte, aki a viták összegzéseként elmondott záróbeszédében kiemelte, hogy a Státus saját iskoláit továbbra is saját fennhatósága alatt fogja tartani a saját kezelésben megőrzött iskolai, tanulmányi alapok segítségével. A Kolozsvárra tervezett közös egyetem felállítása kapcsán is a püspök véleményét tükrözi a jegyzőkönyv, ahol megfogalmazza, hogy azt anyagilag támogatná az egyházmegye. A Státus-gyűlés jegyzőkönyvét azonos szófordulattal vette át az egyházmegyei zsinati jegyzőkönyv is.⁶¹ Fogarasy Mihály püspök, aki 1848-ban országgyűlési tagként közről láthatta az egyházi iskolák iránti szekularizációs törekvéseket,⁶² 1869-ben erdélyi egyházmegyes püspökként hosszan tárgyalja papjaival ezt a kérdéskört. A dualizmus 1868:38 számú iskolatörvény előírásainak alkalmazása és az iskolák felekezeti jellegének fenntartása új módszerek kidolgozását tették szükségessé. Több helyen kényelmesebbnek látták a községi iskolává való alakítást. Fogarasy igyekezett megakadályozni a szekularizációnak ezt a formáját, ahogyan a vallásveszélyt is azok esetében, akik gyerekeiket protestáns felekezetű iskolába járatják. Ahol nem volt alternatíva, ott legalább a katolikus hitoktatás iskolai megszervezését kérte,⁶³

Kath. Status teendőinek előleges megvitatására kiküldött bizottmánynak Jegyzőkönyve; GYÉFKL EZs. d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Az erdélyi katolikus vegyes Status gyűlésnek Kolozsvárott 1848-ik év Kisasszony hava 31-kén tartott ülésének Jegyzőkönyve.

⁶¹ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. 1085/1848. Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve. Első ülés, 7. pont.

⁶² FOGARASY Mihály: „Átmeneti szabadság” – Emlékirat az 1847/8 országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozmányokról. Egy résztvevőtől. Pest 1848.

⁶³ Sepsiszentgyörgy, Nagyenyed, Medgyes, Szászváros esetében katekétikai állást is kér szervezni.

odafigyelve arra is, hogy a tanerők fizetését is szükséges kiegészíteni. A kolozsvári egyetem ügye ekkor is még aktuális volt, a katolikus líceum épületét az állam lefoglalni készült erre a célra. Fogarasytól ezért kérték papjai a gyűlésen, hogy a tulajdonjogot őrizze meg az egyház számára.⁶⁴

A továbbiakban elemzett kérdések központi jelentőségük mellett, tartalmuk miatt meghaladták mind az egyházmegyei, mind a nemzeti zsinat szintjén szabályozható kérdéseket. A *szerzetesek* ügyét tekintve 1822-ben Szepesy Ignác megyéspüspök egyértelműen a királyi rendeletek alapján a külföldi előjáróktól és a pápától elvágvá a megyéspüspököknek rendelte alá őket.⁶⁵ A királyi rendeleteket Szepesy saját rendelkezésekkel is kiegészítette, amelyekben a fogadalom letételét a három év újoncidő letöltéséhez köti, a püspöki engedélyhez köti a gyűlések, káptalanok tartását, amelyen két kanonok vagy főesperes kell elnökölni.⁶⁶ 1848-ban az egyházmegyei zsinat újra megpróbálta a kérdést rendezni, annak ellenére, hogy a nemzeti zsinatra készített pontok között csak implicite, a papi fegyelem kérdéskörén belül volt jelen.⁶⁷ Egyházbizottság részben jogos volt⁶⁸ a kérdés tárgyalása

⁶⁴ GYÉFKL GYFPI-Pk – 3300/1870 - *Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve.*

⁶⁵ Mivel a pozsonyi nemzeti zsinat a szerzeteseket a primásnak rendelte alá, Szepesy óvást is nyújtott be 1823. április 10-én a királynak. – HERMANN i.m. 17.

⁶⁶ STATUTA 54–55. Pars I. Sectio VII. § 24, 25., HERMANN i.m. 10.

⁶⁷ Forster János szerint a szerzetesek ügye azért nem szerepelhetett a javasolt tárgyalandó pontok között, mert egyházbizottsági döntés szerint – XIV. Benedek pápát idézi – ebben a kérdésben dönteni sem nemzeti, sem pedig tartományi zsinatnak nincs joga. – FORSTER i.m. 156.

⁶⁸ Azt azonban el kell fogadnunk, hogy a zsinaton megfogalmazott javaslatok, amennyiben életbe léptetésükhöz a püspök hozzá járult volna, messze túllépték volna azt a hatáskört, amelyet a trienti egyetemes zsinat a püspök-

1848-ban, hiszen a trienti zsinat a püspök felügyeleti jogát elismeri azon szerzetesek felett, akik zárdához nem tartozó világi személyek körében lelkészkednek, a lelkipásztorkodást illető minden ügyekben.⁶⁹ Ugyanez érvényes a zárdában tartózkodó nem szerzetes tagokra is.⁷⁰ A javaslatokkal kapcsolatosan a ferences rendfőnököknek beadott deklarációja egyáltalán nem is utal arra, hogy ezt a témát nem volna szabad megvitatni a zsinati fórumon.⁷¹ A zsinaton jelenlevők természetesen tudatában voltak annak, hogy mindaz, amit megfogalmaznak, csak javaslat. Az előkészítő esperes-kerületi jegyzőkönyvekben meg is fogalmazták: *azok iránt pápai jóváhagyást sürgettetni óhajtjuk*.⁷² A kérdés kényességét jelzi, hogy a választmányi munkálatban a teljes javaslat-sor áthúzásra került,⁷³ így a zsinaton nem is ismertették. A kihúzott részben a Statuta szövege köszön vissza, amikor szorgalmazza, hogy a szerzetes növendékek is teológiai képzésüket a gyulafehérvári papneveldeben kapják meg.⁷⁴ Több alkalommal is megfogalmazza az eredeti állapotokhoz való visszatérést, amin a klauzúrát⁷⁵ értve a lelkipásztorkodásból próbálják eltávolítani

nek – s semmiképp sem a jelen esetben túlzó megnyilatkozásokat megfogalmazó zsinatnak – megadott.

⁶⁹ *Conc. Trid.* Sess. XXIV. C. 11. de ref.

⁷⁰ SZEREDY II. 309. §. 651.

⁷¹ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *A szerzetes rendek két főnökeinek declaratiojuk tulajdon ügyükben. Kolozsvárt, Kisasszonyhava 30.*

⁷² GYÉFKL PI. – 1010/1848: Felvinc, 1848. július 31.: *Torda–Aranyos kerület beadványa.*

⁷³ Csúpán az apácák fogadalmára vonatkozó rész nem került erre a sorsra.

⁷⁴ Itt a kolozs–dobokai kerület javaslatát vették át – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Kolozsvár, 1848. augusztus 8.: *Kolozs–Dobokai kerület beadványa.*

⁷⁵ A kézdi–orbai kerület külön kiemeli, hogy tartsák meg szigorúan a szabályokat, s tartsanak kellő távolságot a világiaktól, csak szükséges helyzetbe beszélgessenek velük (főleg „*fejér személyekkel*”) – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Kanta, 1848. augusztus 9.: *Kézdi–orbai kerület beadványa.*

őket.⁷⁶ Az 1848-as egyházmegyei zsinati munkálatra előkészített rövidebb javaslatok központi gondolata az eredeti elrendeléshez való visszatérés mellett a hasznosság elve volt. Szepesyhez hasonlóan a fogadalom letételéhez mindenképp a három letöltött noviciátusi próbaévet⁷⁷ meg nem kerülhető akadályként óhajtják előírányozni.⁷⁸ Ugyanakkor a szabad elhatározás kivizsgáláshoz a választmányban résztvevők nem tartják elegendőnek a szerzetesrend előjárói által történő vizsgálatot, hanem ehhez egyházi és világi férfiakból álló bizottmány jelenlétét is megkívánják. A laikus fráterekre vonatkozóan kereken kimondják ezen intézmény eltörlését, csupán a szerzetesháznak hasznos szolgálatot tevő *tertiariusok* további működését engedélyeznék – világi ruha használata mellett. A mérvadó, amit újra csak megállapíthatunk: a hasznossági elv. Miközben a szerzeteseknek a zsinaton jelen levő előjárói tiltakoznak a megfogalmazott javaslatok ellen, a hasznossági elv beadványukból mégse hiányzik: a fráterek kapcsán nem az alapítói szándékokra hivatkoznak, hanem arra, hogy ha ez eltörlődne, akkor helyettük a rendházban végzendő munkára világiakat kéne alkalmazni. A hosszas előkészítés

⁷⁶ Például a gyergyói beadvány javasolta, hogy a városi plébániákra, ahol szerzetesek szolgálnak, helyükbe térjenek vissza a világi papok – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.: *Gyergyói kerület beadványa*.

⁷⁷ STATUTA 54–55. Pars I. Sectio VII. § 24., HERMANN i.m. 11.

⁷⁸ A fogadalomtétel időpontjával kapcsolatosan a zsinaton jelenlévő rendfőnökök kifejtik, hogy az erre vonatkozó szabályozást felső egyházi (egyetemes zsinat) és világi szabályozás is rögzíti, amelyek érvényben vannak, s ezért nem tartják szükségesnek és jogosnak az egyházmegyei zsinat általi módosítást. – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *A szerzetes rendek két főnökeinek declaratiojuk tulajdon ügyükben*. Kolozsvárt, Kisasszonyhava 30. Keresztes József Szent. István Provincia főnöke és Gyurma Gábor Bolgár szerzetnek főnöke. A beadványt tehát augusztus 30-án nyújtották be, míg a választmányi tárgyalásra 31-én, s a zsinati megbeszélésre szeptember 2-án került sor.

végül meddő maradt, a zsinatolók úgy döntenek, hogy a kérdés rendezése maradjon csak a nemzeti zsinatra, azzal a kiegészítéssel, hogy az apácák részére csupán az ideiglenes fogadalmat javasolják, ennek időtartamát három év körül vélik hasznosnak megállapítani.

A Szepesy-féle Statuta talaján áll még néhány, 1822-ben még nemzeti zsinati pontként szereplő, de 1848-ban csak egyházmegyei szinten tárgyalt javaslat. 1822-ben, amikor a püspöki szentszékek egységeses bíraskodását kérték megvitatni, az erdélyi egyházmegyei zsinaton ez teljesen más eredménnyel végződött. A Statuta a decentralizációt elővetítve lehetővé tette, hogy a *főesperesek saját szentszékekkel* rendelkezzenek, jegyzővel, ülnökkel, házasságvédővel és ügyésszel, a püspöknek csak a megerősítés jogát tartva fent.⁷⁹ 1848-ban a harmadik tanácskozási napon a vegyes pontok közt az elképzelés visszatért, amikor javaslatként megfogalmazták, hogy állítsák vissza első fokú bírósággként az *esperes-kerületi ítélőszéket*. A résztvevők a javaslatot elfogadták, annyi egyházzogi szépítéssel, hogy a jogerőre emelése érdekében a nemzeti zsinatra kinevezendő követek feladatául jelölték ki e kérdésnek ebben a formában történő megoldásának a szorgalmazását.⁸⁰ A két 19. századi egyházmegyei zsinaton közös pontként szerepel a *püspöki vizitáció* kötelezettsége is. A Statuta a második fejezetben rendelkezik erről,⁸¹ az 1848-as zsinatra készített egyik esperesi jegyzőkönyv a megváltozott helyzetre hivatkozva erősíti meg ezt a kötelezettséget: a püspöknek erre annál is inkább lenne ideje, hiszen a forradalmi változások következtében

⁷⁹ STATUTA 15. Pars I. Sectio IV. § 3., HERMANN i.m. 9.

⁸⁰ GYÉFKL EZS. – d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve.*

⁸¹ STATUTA 183. Pars II. Sectio XX. § 1, 2., HERMANN i.m. 12.

megszabadulna világi teendőitől, így lenne ideje évente meglátogatni a plébániákat.⁸²

A fenti két pont esetében már a decentralizáció, és a papság részéről a püspököknek megfogalmazott utasítás már utal arra a nehézségre, amely a *parlamentáris rendszer* kapcsán mind 1822-ben, mind 1848-ban a felszínre került. A Statuta az egyházmegyei zsinat ügyvitelével kapcsolatosan ugyanis a szótöbbség döntését a püspöki döntés elé helyezi, azzal is megerősítve ezt, hogy a püspöki szavazatot – a befolyás elkerülése miatt – utolsónak irányozta elő.⁸³ Annak ellenére, hogy ez a megoldás az egyházi jogi szabályozást alapjaiban sérti, 1848-ban a zsinati munkálat első napján az egyik résztvevő⁸⁴ rákérdezt, hogy „*vajon ezen gyűlés csak egyszerűen tanácskozmányi gyűlés leend, vagy pedig olyan, mely szótöbbséggel érvényes határozatokat hozhat? Mely kérdésnek megvitatása után elnöklő püspök úr ezen zsinatot oly erejűnek nyilvánítja, minőnek azt a Tridenti zsinati köz-zsinat határozza*”.⁸⁵ A püspök diplomatikus válasza nem volt elég ahhoz, hogy a kalocsai érsek, Nádasdy Ferenc ennek a mondatnak az alapján ne fogalmazza meg kételyeit az erdélyi 1848-as egyházmegyei zsinat törvényességét tekintve.⁸⁶ Szintén ezzel a tematikával kapcsolatosan a Statuta a püspököt kötelezte, hogy az évenként tartandó zsinat előtt jelentést tegyen az egyházmegye állapotáról.⁸⁷ 1848-ban ennyire ugyan nem voltak merészek

⁸² GYÉFKL PI. – 1010/1848: Marosvásárhely, 1848. augusztus 12.: *Marosi kerület beadványa*.

⁸³ STATUTA 184–185. Pars II. Sectio XX. § 4., HERMANN i.m. 14.

⁸⁴ A jegyzőkönyv nem őrizte meg a nevét.

⁸⁵ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Első ülés, 4. pont.

⁸⁶ GYÉFKL PI – 1357/1848. – *Nádasdy Ferencz kalocsai érsek levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz*. Kalocsa, 1848. Szent Mihály hó 25.

⁸⁷ STATUTA 7. Pars I. Sectio I. § 24., HERMANN i.m. 9.

a résztvevők, de legalább a papi nyugdíjalap vagyongazdálkodóját számoltatni szeretnék a zsinaton.⁸⁸

Míg a parlamentáris rendszer esetében visszafogottabbak voltak 1848-ban, egy másik kérdésben viszont sokkal radikálisabbnak bizonyulnak, mint Szepesy püspök. Ugyanis míg a Statuta a *papi ruházat* kapcsán előírta, hogy a pap csak sarokig érő és nem testhez szorított reverendát szabad viseljen, rossz időben egy egyszerű szürke kabátot is viselve,⁸⁹ 1848-ban a világi ruha mellett szólaltak fel a zsinaton, az országosan hatást gyakorló, forradalmi hangulatban megfogalmazott alsópapsági javaslat szellemében. Hasonló a helyzet a szakállal, bajusszal is,⁹⁰ amelyet együtt a hosszú hajjal szintén kifejezetten tiltott a Statuta.

Az egyházmegyei zsinaton résztvevők biztosan érzékelték, hogy ezek a kérdések túlmutatnak a nemzeti zsinat hatáskörén is, de ismerte, hogy a Szepesy-féle Statutum római jóváhagyás nélkül is részben átment a gyakorlatba, megpróbálták helyi szinten rendezni néhány, számukra lényeges problémát. Ez figyelhető meg a *bőjti fegyelem* esetében is. Erről az 1822-es erdélyi Statuta szintén önkényesen rendelkezett,⁹¹ s ennek tárgyalásánál

⁸⁸ A püspöki konzisztóriumhoz írt levelükben a gyergyói papok jelzik, hogy a költségvetésre kíváncsiak, de az esperesekhez írt felhívásukban már előfordul, hogy csak *kíváncsiak* a költségvetésre, hanem *számoltatni* akarják a kezelő urat. – GYÉFKL, Pl. – 823/1848: Mészáros Antal gyergyói esperes beadványa az erdélyi Consistoriumhoz, Gyergyószentmiklós. 1848. május 27.; Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814–1862. Rendkívüli gyűlés jegyzőkönyve. Gyergyóújfalu 1848. május 22. – GyÉFKL Gyergyói Gyűjtőlevéltára, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276–1861.

⁸⁹ STATUTA Pars I. Sectio V. § 18. 30.; MARTON 2009. 175.

⁹⁰ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítendő megyezsinati munkákat kassai nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő*, E. a. 7.

⁹¹ STATUTA 156–157. Pars II. Sectio XI., HERMANN i.m. 12.

1848-ban Kovács Miklós püspök az egyházmegyei zsinaton jelzi is, hogy a börtre nézve a jegyzőkönyvbe csupán *vélemény és óhaj-tás* formájában jegyezzék fel a hozzászólásokat, hiszen a börtöt a nemzeti zsinat fogja szabályozni a pápával történő egyeztetés során. Az egyeztetés szükségességét indokolta az is, hogy az egész egyházat érintő kérdésben (márpedig a börti fegyelem ilyen)⁹² még a nemzeti zsinat sem hozhatott volna érvényes döntést. A börti fegyelem kapcsán mégis a forradalmi hangulatban komoly reformálási törekvés derül ki az előkészítő esperesi jegyzőkönyvekből, amelyek egybehangzóan a börti gyakorlat enyhítését javasolták.⁹³ A szombati bört kapcsán több kerület⁹⁴ javasolta eltörlését, illetve a hívek belátására bíznák annak megtartását. A börti gyakorlattal kapcsolatosan e színes javaslati skála egyeztetésére az egyházmegyei zsinaton olyan formában került sor, hogy a zsinatoló atyák – a hívekre való tekintettel csupán – a szombati bört eltörlését indítványozzák, megtartva a szerdai, pénteki bört-

⁹² SZEREDY József, *Egyházjog. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*. I., Pécs, 1883³ (továbbiakban SZEREDY I.) 258. § 645–648.

⁹³ Az alcsíki és kászonszéki beadvány az elpuhultságot említve, a vétek alkalmának elkerülése végett a lehető legkevesebbre szűkítené a börti gyakorlatot. A kézdi-orbai kerület papsága ki is fejezi: „*tanácsos lenne az egyháznak a hívek gyengeségéhez leereszkednie*”. A gyulafehérvári papság részletesen meg is okolja az enyhítés szükségességét. Az enyhítési szándék oka: általában elhanyagolják az emberek, főleg a szombati börtöt, másrészt a szegénység miatt inkább vesznek olcsóbb zsíros ételeket, mintsem drágább börtöst, ugyanakkor a fizikai munkát végzőknek a zsíros ételekre szükségük is van. Tehát a bört szigorú követelése – az általános megszegést tekintve – csak a *gyarló emberek vétségét öregbíti*. – GYÉFKL PI. – 1010/1848: Csíkszentmárton, 1848. augusztus 1.: *Alcsíki és kászonszéki kerület beadványa.*; Kanta, 1848. augusztus 9.: *Kézdi-orbai kerület beadványa.*; Gyulafehérvár, 1848. augusztus 6.: *Gyulafehérvári kerület beadványa.*

⁹⁴ Torda-aranyosi, gyergyói, alcsíki és kászonszéki, bányavidéki, szebeni és fogarasi, marosi.

töt a nagyböjtben és adventben, a nagyheti böjtölést, a vigíliás böjtöket és kántorböjtöket. Ugyanakkor javasolták, hogy amennyiben böjti napra kötelező ünnep esne, abban az esetben a böjt kerüljön a megelőző napra.⁹⁵ A liturgikus kérdéskörnél maradva ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy a visszafogottabb 1869-es papi gyűlésen már nem kerülnek elő olyan javaslatok, amelyek egybecsengően jelentkeznek az 1822-es Statutában és az 1848-as jegyzőkönyvben is. A *mellékoltároknál mondott misék* kapcsán az erdélyi Statuta ugyanúgy tiltotta az egyszerre történő két mise mondását,⁹⁶ mint ahogy ezt az 1848-as egyházmegyei zsinatra készülve is megfogalmazták. A gyulafehérvári papság⁹⁷ kérte ugyanis ekkor, hogy az ünnepi szentmise ideje alatt ne legyenek a mellékoltároknál olvasott misék, illetve szerintük meg kell tiltani a híveknek, hogy mise közben járkáljanak, helyet cserélgessenek. Igaz, hogy ennek tárgyalására már magán az 1848-as

⁹⁵ A veszprémi püspöknek küldendő kivonat ennél részletesebben taglalja a kérdést, jobban tükrözve az erdélyi helyzetet. Itt rámutatnak arra, hogy „a böjtös eledetek e vidéken drágábbak, s ennél fogva a szegényebb sorsuak kényszerülve vannak jó akaratuk mellett a böjtről törvényt elhanyagolni”. Ezért merik a böjtölést evangéliumi tanács gyanánt ajánlani. Amennyiben marad a böjti napok száma és a böjtölés kötelezettsége, annyiban ajánlják a napi egyszeri húsevés engedélyezését; vagy pedig a böjti napok számát jelentősen csökkentve csupán a nagyböjti szerdák és péntekesek illetve a nagyhét napjain a szoros értelemben vett böjt kötelezését. Ezt a részt a választmányi jegyzőkönyv is tartalmazza a böjti fegyellemmel kapcsolatosan, de utólag mégis áthúzták. Ennek ellenére a veszprémi püspök számára készült jegyzőkönyvi kivonatban mégis szerepel. De a zsinati jegyzőkönyvbe mégse ez a megfogalmazás került bele, feltételezhetően a püspöki figyelmeztetés következtében. – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Vélemény azon zsinati tárgyakról, melyekről készítenő megyezsinati munkálat a veszprémi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, B. a. 4.

⁹⁶ STATUTA 121. Pars II. Sectio III. § 13.i., HERMANN i.m. 13.

⁹⁷ GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyulafehérvár, 1848. július 31.: Gyulafehérvári papság beadványa.

egyházmegyei zsinaton nem kerülhetett sor, mivel a kérdés egyetemes egyházi problémát érintve nem lehetett egyházmegyei zsinat tárgya. Az ünnepi szentmiséken elhangzó *prédikációk* tartalmára vonatkozóan is az erdélyi Statuta ugyanúgy tartalmazott előírásokat, ahogyan az 1848-as erdélyi egyházmegyei zsinat is javaslatokat. A Statuta például előírta, hogy a prédikáció nem lehet polemizáló más felekezetekkel, a prédikációban tilos anyagi hozzájárulásokat kérni a hívektől.⁹⁸ Az 1848-as zsinati hozzászólások a pap részéről a prédikációk alaposabb előkészítését igénylik: „*ne rögtönzött, hiú, hanem mindig jól kidolgozott, nem fellengző, s a közösség sokkal nagyobb része által nem érthető, hanem egyszerűen csinos, mindenki által könnyen felfogható, szívre és lélekre ható, az idő szelleméhez. Hívei szükségéhez alkalmazott egyházi beszéddel álljon fel mindig a szónoki székre, s ne ímmel-ámmal, hanem szívből szívre hatólag szavalja azt el*”.⁹⁹

Az anyagiak terén, az egyházi épületek felszereltségéről ugyanúgy rendelkezett a Statuta,¹⁰⁰ ahogy a plébániai berendezési tárgyakról 1848-ban is részletes javaslatokat fogalmaztak meg az egyházmegyei zsinaton résztvevők. Az eltérés oka abban állt, hogy míg a Statuta a papok végrendelkezését szigorúan szabályozta, 1848-ban a szabad végrendelkezés mellett döntő zsinatozó atyák alternatív megoldást kellett találgassanak arra, hogy a plébániák minden esetben és mindig céljuknak megfelelően használhatók, beköltözhetőek lehessenek. Ugyanis a rokonok több esetben elvitték a meghalt pap berendezési tárgyait.¹⁰¹ Az 1848-

⁹⁸ STATUTA 28. Pars I. Sectio V. § 15., HERMANN i.m. 9.

⁹⁹ GYÉFKL PI. – 1010/1848: Gyergyócsomafalva, 1848. augusztus 1.: Gyergyói kerület beadványa.

¹⁰⁰ STATUTA 106–107. Pars II. Sectio III. § 9, 10., HERMANN i.m. 12.

¹⁰¹ A zsinatra készülve Keresztes József ferences tartományfőnök kissé ironikusan megfogalmazta, „*papi javakkal visszaélés igen nagyra nőtt, úgy hogy aki az elhalálozott papéból valamit elragadhat, szinte azt hiszi, hogy bú-*

as egyházmegyei zsinaton végül az az elv került tehát elfogadásra, hogy maga a berendezés, az *instructus fundus* legyen a lehető legegyszerűbb, s tartozzon a plébániai leltárába.¹⁰² Így ezek a használati tárgyak, bútorok mindig lehetővé tennék áthelyezéseket és helyüresedések esetén az azonnali szolgálat elkezdését.

Az eddig bemutatott javaslatok mindegyike szorosan kötődött az 1822-es előzményekhez. Az 1848-ban a nemzeti zsinatra szorgalmazott témák között természetesen olyanok is előfordulnak, amelyek 1822-ben még nem voltak aktuálisak, így a Statuta azokról nem rendelkezhetett. Ezek közül néhány 1869-ben is megismétlődik a papi gyűlésen. Feltételezhetően ebben szerepe volt annak, hogy Fogarasy Mihály 1848-ban a magyar püspöki kar tervének kidolgozásakor kezdeményező volt ezekben a kérdésekben, s erdélyi püspökként a gyakorlatba léptetéshez hozzájárulhatott. Egyértelműen igaz ez a *sajtóapostolkodásra*. 1869-ben előírta, hogy az Egyházi és Iskolai Hetilapra mint az egyházmegye hivatalos közlönyére minden egyházmegyes pap fizessen elő, s ha valamelyik szegényebb papnak erre nincs lehetősége, akkor az előfizetés az egyházi pénztár terhére történjen.¹⁰³

csút nyer”. – GYÉFKL PI. – 1010/1848: 1848. augusztus 16.: *Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa*.

¹⁰² A pécsi püspöknek küldött kivonat elsorolja, mi tartozzon az *instructus fundus*-ba: egy festett ágy, négy szék, egy asztal, egy könyv és ruhatartó. A cselédszobában egy festetlen ágy, szék és asztal legyen. Ugyanakkor a jegyzőkönyv szövege javasolja, hogy ahol az *instructus fundus* ennél gazdagabb, minden egyebet el kell adni, s a begyűlő pénz maradjon a plébánián, a plébánosról az utódára való átruházás kötelessége mellett. – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Második ülés, 2. pont.

¹⁰³ Ebben az esetben az előfizetés ne a pap, hanem az iskolatanító és az egyházközség nevére történjen. GYÉFKL GYFPI-Pk – 3300/1870 – *Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve*.

Az utasítás előzménye, hogy hasonló javaslat már 1848-ban, az egyházmegyei zsinaton is elhangzott, amikor az egyházi lap¹⁰⁴ kiadása mellett¹⁰⁵ javasolták, hogy megrendelése a helyi egyházak pénztári költségére történjen, s kölcsönözhető legyen a hívek számára is. A kölcsönzéshez kapcsolódik a *kerületi könyvtárak* létesítésének¹⁰⁶ óhaja is. 1848-ban a pécsi püspöknek küldött kivonatból az derül ki, hogy a végrendelet nélkül meghalt papok könyveit egy *felállítandó* kerületi könyvtárnak kell átadni.¹⁰⁷ Tehát egyrészt kiderül ebből, hogy ilyen kerületi könyvtár nincs, másrészt a könyvtárak létrehozásának igénye viszont megvan. Szintén a kerületi könyvtárak igénye fogalmazódott meg 1848-ban, amikor a *papok körében előmozdítandó tudományosság*

¹⁰⁴ Az egyházi napilapok és folyóiratok szükségességének kérdését a ferences tartományfőnök beadványa foglalta össze a legfrappánsabban. Keresztes József hozzászólását így indítja: „*Meddig fog még a Katolikus Status aludni?*” Jól érzékeli a sajtó jelentőségét: „*ma holnap dictatorként fog az újság föllépni, s ha ez csak a politikai vonalon történne meg, ám legyen: de midőn vallásos érintkezésekbe avatkozik, s midőn dogmáinkat politikai eseményekhez gúnyosan hasonlítja.*” Példának hozza a pápai tévedhetetlenségnek a sajtóban tévesen értelmezett kommentárját, amit egy protestáns szerző gúnyolt ki. „*Hagyjanak fel tehát ők religiónk titkaival, s mű a Bora Kata revelatit soha illetni nem fogjuk.* Nagyon fontos tehát az egyházi lap, még annak árán is, ha öltönyünket eladjuk is, fizessünk elő, de ne csak Pesten, hanem Erdélyben is legyen”. – GYÉFKL PI. – 1010/1848: 1848. augusztus 16.: Keresztes József ferences tartományfőnök beadványa.

¹⁰⁵ Az egri érseknek küldendő kivonatban meg is jegyezve, hogy a jó és olcsó könyveket kiadó társulat „*társulat az erdélyi papság között már is sok tagot számlál*” – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Az augusztus 27-re összegyűlő erdély megyei zsinat tanácskozási tárgyainak rövid átnézete, – az egri érseknek beküldendő pontok, 10. b.

¹⁰⁶ 1822-ben a Statuta ugyanis csak a plébániai levéltárakról szólt. – Statuta 155. Pars II. Sectio X. § 5.

¹⁰⁷ GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. Választmányi munkálat azon zsinati tárgyakról, melyekről készítendő megyezsinati munkálat a pécsi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő.

kérdése kapcsán kérik ezek létrehozását. A kivitelezés akadozása miatt kellett 1869-ben a papi gyűlés külön rendelkezzen ezek felállításáról. Ugyanez a helyzet a *kegyes társulatokkal* is, amelyek pártolását 1869-ben megfogalmazzák,¹⁰⁸ miközben 1848-ben egy elvi pártolás mellett inkább a fenntartások¹⁰⁹ fogalmazódtak meg.

Formai kérdések

Az 1822-es, 1848-as nemzeti zsinatra való készület azonos forгатókönyvet tartalmazott: a nemzeti zsinatra kijelölt tárgya-

¹⁰⁸ GYÉFKL GYFPI-Pk – 3300/1870 – *Az 1869-es papi közgyűlés jegyzőkönyve.*

¹⁰⁹ A zsinati jegyzőkönyv kiemeli, hogy elsősorban hasznos – ma úgy fogalmaznánk: szociális – célt is szolgálnak ezek, mint a szegények, árvák és népiskolák támogatása. A veszprémi püspöknek küldött kivonatba utólag beszúróják még az egyházi lapok, Szentírást olvasó, illetve rózsafüzér társulatok támogatását is, amely kitétel a jegyzőkönyvbe is bekerült. A jozefinista hasznossági szellem ugyan érződik ezen a javaslaton, de ha a korabeli társadalmi viszonyokat vesszük figyelembe, amikor a szociális jellegű társulatok behozatalát szükségesnek tartják, sokkal inkább jó helyzetfelmérésről kell beszélnünk. Elsősorban a mérsékleti és a káromkodást megakadályozó egyletek behozatala volt a legáltalánosabb óhaj. Az esperesi kerületek előkészítő tanácskozásainak jegyzőkönyvei a mérsékleti társulatok mellett újak behozatalát ritkán ajánlották. A már meglévő társulatok kapcsán többen is kifogásokat tettek. A marosi kerület papsága már azt a javaslatot is megerte tenni, hogy még a meglévő társulatokat is szüntessék meg, hiszen hétköznapra nem valók, vasárnap pedig feleslegesek, ahogy a gyergyói kerület beadványa is kiemelte, hogy „*azok célt tévesztve rendeltetésöktől elfajultak; azért azoknak béhozatalát a székelj földre feleslegesnek tartjuk*”. Az ellenzés elméleti megalapozását a torda-aranyosi kerület papsága teszi meg jegyzőkönyvében: „*netalán úgy járjunk, mint aki keddre fogadott böjtjét szorosan megtartja, de az anyaszentegyház által parancsoltakat lelkiismeret furdalása nélkül megszeghetőknek véli*”. – GyÉFKL PI. – 1010/1848: Felvinc, 1848. július 31.: *Torda–Aranyos kerület beadványa.*

lasi pontokat a megyéspüspököknek megküldik, kérve, hogy azok kapcsán az egyházmegye véleményét megfogalmazzák, s a nemzeti zsinatot előkészítő öt bizottságnak betervezzék.¹¹⁰ Ezek a bizottságok voltak hivatottak arra, hogy a tárgyalat kérdésköréről összegezve az egyházmegyéek véleményét, előzetesen megfogalmazzák a nemzeti zsinat határozatainak a szövegtervezeteit. Az erdélyi egyházmegyéek püspökök, Szepeszy Ignác 1822-ben, illetve Csíktusnádi Kovács Miklós 1848-ban, az eszter-kerületek koronagyűlésein megfogalmazott javaslatokat összegezték az egyházmegyei zsinat keretében. Jelentős különbség, hogy a megszövegezett jegyzőkönyvet Szepeszy kész egyházmegyei törvénykönyvként kezeli, a nemzeti zsinat figyelmen kívül hagyásával,¹¹¹ miközben Kovács püspök a jegyzőkönyvet betervejzi a nemzeti zsinatot előkészítő bizottságnak.¹¹² Ennek ellenére mindkét esetben formai hibát jeleznek az eljárás kapcsán. Szepeszy 1822-es Statútája esetében ez teljesen nyilvánvaló,¹¹³ az 1848-as jegyzőkönyv esetében viszont nem ennyire egyértelmű. A kalocsai érsek, Nádasdy Ferenc, amikor megkapta Kovács Miklós erdélyi püspöktől az egyházmegyei zsinaton megfogalmazott jegyzőkönyvet, azonnal tisztázni szeretné, hogy „a.) valószínű megyei zsinatot tartott-e, minthogy a jegyzőkönyvben a zsinat, gyűlés és tanácskozmány kitételek vegyest használnak (...) b.) Szótöbbség, azaz szózatolás által történtek e a határozatok vagy sem? – mert ha igen (mit az első ülés 4-ik pontjából ki nem

¹¹⁰ HERMANN i.m. 5.; GYÉFKL, PI. – 389.d. 3.cs. 994/1848. – Pest, 1848. július 20.: *Hám János levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz a zsinati pontokról.*

¹¹¹ HERMANN i.m. 7.

¹¹² GYÉFKL EZs 1085/1848. – *Kovács Miklós püspök átirata az egri érsekhez, a veszprémi, pécsi, besztercebányai, kassai püspökökhöz, ill. Nádasdy Ferenc kalocsai érsekhez.* Kolozsvár 1848. szeptember 6.

¹¹³ HERMANN i.m. 19–21.

vehetni) akkor a püspökök isteni jogon nyugvó kormányhatóságra aképp lenne mellőzve, hogy egyszersmind a kath. egyháznak a magyar országai püspökök által f. évi Június 4-én kelt körlevelükben is kimondott elvei 6-ik Pius pápa a pistoi zsinatra vonatkozó „Auctorem fidei” 1794-ik évi Augustus 25-én kelt bullájának¹¹⁴ ide szolgáló kárhoztató ítéletével¹¹⁵ egyetem elvettetett volna”.¹¹⁶ 1848 másik sajátossága, hogy az egyházmegyei zsinatot megelőző vegyes Státus-gyűlésen¹¹⁷ az ott tárgyalható kérdésekről a papság szavazatilag igyekezett határozni.¹¹⁸ Az egyházmegyei zsinaton és a vegyes Státus-gyűlésen jelenlevő klerikusok ugyanazok, a szavazásra a Szepeszy által jegyzett zsinati demokratikus lehetőséget¹¹⁹ legalább ott érvényesítették. Megpróbálták az egyházmegyei zsinaton is,¹²⁰ de Kovács Miklós püspök kitérő válaszában a tridenti zsinat törvénykezésének alkalmazására utalva jelzi, hogy annak előírása szerinti egyházmegyei zsinat vette kezdetét.

¹¹⁴ VI. Piusz, „Auctorem fidei” bulla, In. DS 2626.

¹¹⁵ Az egyházmegyei zsinaton jelenlevő papságnak döntési joga nincs.

¹¹⁶ GYÉFKL PI – 389.d. 3.cs. 1357/1848. – Nádasdy Ferencz kalocsai érsek levele Kovács Miklós erdélyi püspökhöz. Kalocsa, 1848. Szent Mihály hó 25.

¹¹⁷ Ennek jegyzőkönyvét ld.: VESZELY Károly, *Az erdélyi róm[ai] kath[olikus] püspöki megye autonómiaja, vagyis az 1711-től 1892-ig tartott erdélyi római katholikus Statusgyűlések nevezetesebb tárgyalásainak, határozatainak, felterjesztéseinek és más ezekre vonatkozó okmányoknak gyűjteménye* (Az „Erdélyi egyháztörténeti adatok” – II. kötete), Gyulafehérvár 1893. 122–146.

¹¹⁸ Ezt a Státus belső szabályzata lehetővé tette. – MARTON József: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*, Gyulafehérvár, 1994, 75.

¹¹⁹ STATUTA 184–185. Pars II. Sectio XX. § 4., HERMANN i.m. 14.

¹²⁰ A zsinati munkálatok első napján, 1848. szeptember 1-én az egyik résztvevő feltette a kérdést: „vajon ezen gyűlés csak egyszerűen tanácskozáni gyűlés leendő, vagy pedig olyan, mely szótöbbséggel érvényes határozatokat hozhat? Mely kérdésnek megvitatása után elnöklő püspök úr ezen zsinatot oly erejűnek nyilvánítja, minőnek azt a Tridenti zsinati köz-zsinat határozza” – GYÉFKL EZs, d. I. 1/e. 1085/1848. *Az erdélyi egyházmegyei zsinat jegyzőkönyve*. Első ülés, 4. pont.

A formai szabályosság bemérése miatt egy rövid egyházjogi kitérőt kell tennünk mind a nemzeti, mind az egyházmegyei zsinat érvényességének elvi megalapozásához. A nemzeti zsinat (*concilium nationale*) egy ország vagy nemzet összes püspökeinek ugyanazon ország vagy nemzet patriarchája, vagy prímásának, vagy első érsekének elnöklete alatt a közös egyházügyek feletti tanácskozás és határozathozatal végett történt összegyülekezését jelenti.¹²¹ A hozott határozatokat kihirdetés előtt az apostoli Szentszékhez kell felterjeszteni, aki a megerősítést a Congregatio Concilii meghallgatása után adja. A megerősített és kihirdetett határozatok az egész ország vagy nemzet egyházterületére kötelezőek.¹²² A nemzeti zsinatokról ugyanakkor tudjuk, hogy mivel az uralkodók a nemzeti egyházak alapítása miatt a legfőbb egyházi hatósággá kívánták tenni, összehívásukat az Apostoli Szentszék a 19. században nem engedélyezte.¹²³ 1822-ben Rudnay érsek a király engedélyével hívta össze, de a Bécs által késleltetett továbbítása a Szentszék felé a határozatok jóváhagyásának a pozsonyi nemzeti zsinat eredménytelenségéhez vezetett.¹²⁴ 1848-ban pedig nem is sikerült megtartani azt a nemzeti zsinatot.

¹²¹ Amelyen „határozó szavakkal bírnak az érsekek, püspökök, káptalani helyettesek, és a püspökhöz hasonló joghatósággal bíró praelátusok. A többieknek, valamint a meghívni szokott kitűnőbb hit- vagy kánonjogtudósoknak (*theologi canonistae*) csak tanácskozási szavuk van.” A tanácskozás tárgyát hitágazati és fegyelmi ügyek képezik. „Hitágazati ügyekkel csak annyiban foglalkozik, amennyiben az egyes hitcikkelyeket a kath. egyház alaptételei szerint kifejti és ismétli. Oly fegyelmi szabályokat azonban, melyek az egész egyházra vonatkoznak, milyenek pl. a böjt, vagy coelibatus ügye stb. a zsinat meg nem változtathat.” – SZEREDY I. 258. § 645–647.

¹²² SZEREDY I. 258. § 648.

¹²³ Forster János véleménye szerint „erősen középkori ízű s akkor is élte virágkorát, amikor minden egyházi és világi ügyet szerettek összekeverni.” – FORSTER i.m. 3.

¹²⁴ HERMANN i.m. 18.

Az egyházmegyei zsinat megtartása egyházjogilag több feltétellel együttes meglétét igényli. „Megyei zsinat (*synodus diocesana*) az, melyen a püspök, a megyebeli papsággal a megyét illető feyelmi és főleg lelkipásztori ügyekre nézve tanácskozik.”¹²⁵ A megyei zsinatot a megyés püspök hívja egybe, a „világi hatalom beleegyezésének kikérése nélkül”, kitűzve annak időpontját, helyszínét. A megyei zsinat feladata: a megyei zsinatot megelőző tartományi zsinat végzéseit, a római pápa rendeleteit, a római congregatiók határozatait kihirdetni és foganatosítani; tárgyalni a megye javát illető mindazon kérdéseket és ügyeket, melyeket, amennyiben a megyei zsinatok körén túl nem terjeszkednek, a főpásztor akár önszántából, akár papjainak javaslatára tanácskozás alá kíván bocsátani. A zsinat végzéseire nézve az apostoli szent szék megerősítése nem szükséges; azért azokat a püspök a neki helyesnek látszó módon azonnal kihirdetheti; kihirdetésük után az egész megye területére kötelező erővel bírnak. A zsinat végzéseit a püspök értelmezi, neki van joga azoktól szükség esetén felmenteni is; ő öröködi a felett is, hogy azok a papság és hívek részéről pontosan teljesíttessenek.”¹²⁶

A fenti egyházjogi szabályok figyelembe vételével mind az 1822-es, mind az 1848-as egyházmegyei zsinat önállóan is értékelhetővé válik. Még ha csak elő is készítették a nemzeti zsinatokat, azok egyrészt az állami hatóság engedélyével kerültek megtervezésre,¹²⁷ másrészt gyakorlatilag eredménytelenek is

¹²⁵ SZEREDY I. 258. § 653–659.

¹²⁶ SZEREDY I. 653–659.

¹²⁷ Ez nem csak 1822-ben érvényes, amikor a király beleszólt a tárgyalandó pontok megszövegezésébe, hanem 1848-ban is. Akkor a magyar püspöki kar Pesten június 3–5 között tartott tanácskozásán Eötvös József miniszterrel megállapodott, hogy az esetleges felfordulások elkerülése miatt megyei zsinatokat és zártkörű megbeszéléseket is szükséges tartani – *Ferenc érseknek az Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterrel június 3–5. között*

maradtak. Ugyanakkor mindkét egyházmegyei zsinat esetében érvényesült, hogy a megyéspüspök által egybehívott zsinat az egyházmegye fegyelmi és lelkipásztori kérdéseiről tárgyalt; az egyházmegye igényeihez képest új törvényeket fogalmazott meg, másokat megszüntetve vagy felújítva. Az egyházmegye állapotának felmérésére sor került. A határozatok kihirdetésének jogával mindkét megyéspüspök a maga módján élt, s a kánonjogot ebben az esetben nem sértette az sem, hogy az előzetes szentszéki jóváhagyás kérésének elmaradása nyilvánvaló a Statuta esetében. Ebből a szempontból értékelve a megyéspüspök papjaival akár zsinati, akár csak papi gyűlési fórumon tárgyalva, tájékozódva az egyházmegye helyzetéről, a szükséges intézkedéseket meghozhatta. Ennek formája lehet akár egy belső törvénykönyv (pl. a Statuta), vagy akár körlevelekben közölt utasítás, vagy kazuisztikus intézkedés egy-egy kérdés megoldására, ha ezt a püspök mint az egyházmegye egyedüli törvényhozója teszi meg.

Más szempontból viszont nem elhanyagolható, hogy a püspök mint egyedüli törvényhozó, nem emelhet törvényerőre olyan intézkedést, ami meghaladja hatáskörét, vagy ami ellentétes az egyetemes egyházi szabályozással. A tárgyalt, kiemelt kérdések elemzése arra enged következtetni, hogy míg 1869-ben¹²⁸ nem, 1848-ban csak vitathatóan, addig 1822-ben egyértelműen talál-

tartott püspökkari találkozóról és az ez alalakomból folytatott püspökkari tanácskozásokról. 10/a. Buda, 1848. június 1. Első jelentés. In: Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából (Forráskiadvány). Szerk. LAKATOS ANDOR – SARNYAI CSABA MÁTÉ. Kalocsa, 2001. 27. p.

¹²⁸ Ekkor Fogarasy Mihály erdélyi megyéspüspök a kiegyezés által teremtetett új helyzetben, amihez hozzájárult még a pápai tévedhetetlenség akkor nagyon vitatott egyetemes zsinati dogmatizációja, szükségét látta legalább egy papi gyűlésen tárgyalni papjaival a legaktuálisabb kérdésekről. – GYÉFKL PI. – 2383/1869 – *A papi gyűléssel kapcsolatos levelezés (felterjesztések és válaszok) gyűjteménye.*; GYÉFKL PI *Az 1869-es papi közgyű-*

lunk egyházjogilag érvénytelen szövegrészeket a jegyzőkönyvekben. Mégis az 1822-es egyházmegyei zsinattól mindenféle egyházjogi hiányossága ellenére a szakirodalom sose vitatta el az *egyházmegyei zsinat* jelzöt,¹²⁹ miközben az 1848-as egyházmegyei zsinat ugyanúgy a *papi gyűlés* megnevezéssel¹³⁰ rögzült,

lés jegyzőkönyve. In. 3300/1870 – *Fogarasy Mihály megyéspüspök körlevele.* Gyulafehérvár, 1870. december 28.

¹²⁹ Sőt Forster János, amikor összehasonlítja az 1848-as egyházmegyei zsinattal, meg is jegyzi: „A Szepesi püspök 1822. évi zsinata rendesen elő volt készítve, a törvényes formák között folyt le s eredménye gyanánt megszületett az egyházmegyei Statuta. Ezen meglátszik még a jozefinizmus hatása, bár éppen ezen hatás eltüntetése lett volna a tulajdonképpeni célja; továbbá megnyilvánul benne egyházi dologban az a szellem, amely az állam igazgatásában lábra kapott a bécsi kongresszus után s kegyetlenül boldogította az alattvalókat az 1825. évi országgyűlésig. Mert ez a *Statutum* a püspök, káptalan, papság és hívők kötelességeit oly aggságos atyai gondossággal és oly mérvben szabja meg, hogyha azt szóról-szóra át lehetne vinni az életbe, már itt ezen a világon minden teremtet lélek megkeserülné a jövőendő mennyei üdvösséget. Egyházas szelleme lényegtelen dolgoktól eltekintve kifogástalan, de majdnem minden dolgot sive per excessum, sive per defectum dönt el s jóformán egyet sem azon legfőbb lelkipásztori regula szerint: *jugum meum sauve est et onus meum leve.*” Ezért tekinti az 1822-es zsinatot túlságosan vaskalaposnak. – FORSTER i.m. 10–11.

¹³⁰ A 20. század elején az egyházmegyei zsinati jelzöt még nem vitatták el. Hivatalos egyházmegyei zsinatnak tekinti például Rass Károly (1872–1962) 1925-ben megjelent tanulmányában (RASS Károly: *Az 1848-iki átalakulás*, In. *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*, Dicsőszentmárton 1925. 218.). Ugyanakkor a zsinati munkálatokat nagyon keményen ostromozó Forster János szentszéki tanácsos is 1907-ben megjelent munkájában (FORSTER i.m.) is, több alkalommal pontosítva az egyházjogi kifogásait, magát a jelzöt nem vitatja. Igaz megjegyzi: „nevezzük mi is *zsinatnak*, mert hiszen Kovács Miklós a saját kijelentése szerint annak szánta, jóllehet minden egyéb lehetett, csak törvényes alakban megtartott püspökmegyei zsinat nem volt.” Az egyházmegyei zsinat tér vissza az egyházi archontológiában is (JAKUBINYI György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*. Gyulafehérvár 2004.² 31). A papi gyűlésként való értelmezésre adott lehetőséget a félreértelmezhető meghívó szövege, amelyben a megyéspüspök 1848. július

mint az 1869-es, valóban csak papi gyűlésnek szánt tárgyalás. 1848-ban ugyan vitatható néhány formai szempont, de ez az egyházmegyei zsinati jelleget nem kérdőjelezheti meg.

Értékelés

Az 1822. szeptember 8-án megnyíló pozsonyi nemzeti zsinaton¹³¹ elfogadott határozatokat Rudnay hiába akarta jóváhagyásra a pápai Szentszék elé terjeszteni, Bécs ezt megakadályozta. Négy évi huzavona után ugyan Róma elé került, de az életbe léptetés elmaradása miatt meddőnek bizonyult a próbálkozás, ami miatt a zsinat meghirdetésre került.¹³² A nemzeti zsinat ilyen jellegű eredménytelensége ellenére azt látjuk, hogy ugyan Szepesy a nemzeti zsinati terv keretében tartotta meg egyházmegyei zsinatát, mégis teljesen önálló zsinatként értelmezve azt,

18-án kelt, vegyes Státus gyűlést és egyházmegyei zsinatot meghirdető körlevelében a 25 pontos zsinati tematika megvitatására egybehívja 1848. augusztus 27-re a Státus tagjait, záró rendelkezésként jelezve, hogy „*azután külön papi gyűlésben a zsinati pontok fognak tanácskozás alá vétetni.*” (GYÉFKL PI. – 945/1848. – Kolozsvár, 1848. július 18.: Kovács Miklós püspök körlevele.). Az egyházmegye történetét bemutató összegzésekbe már a papi gyűlés megnevezés került.

¹³¹ A szentírásfordítás kérdéskörben a primás kapott megbízást. Az egyházmegyek javaslatai alapján fogalmazták meg a közerkölcsökre vonatkozó döntéseket. A teológiai oktatás terén az egységes tankönyvek alkalmazása mellett született döntés. A biblikus tanárok körüli vita terén kivárást volt tapasztalható, az érintettek tételeiket Rudnaynak kellett bemutatniuk. A szerzetesség terén szigorú reformokat fogantatosítottak (Szepesy sérelmezte, hogy közvetlenül a primás alá rendelődték). Elvetésre került a bécsi oktatásra fordítandó összeg, együtt a misealapítványos összevonási javaslattal. Az egyházi bíráskodással kapcsolatos javaslatokat a jozefinista törvények tömkelege miatt utasították vissza. SZÁNTÓ i.m. 400–401.

¹³² MESZLÉNYI Antal: *A jozefinizmus kora Magyarországon. (1786–1846).* Bp. 1934. 276.

a Statutát, mint kötelező törvénykönyvet azonnal kinyomtatta. Attól eltekintve, hogy a nemzeti zsinaton nem jelent meg, illetve távolmaradásának eltérő értelmezéseitől,¹³³ elfogadhatónak tartható az a megállapítás, hogy az egyházmegye területén a megyéspüspök egyértelmű joghatóságának tudata miatt merte kiadni a Statutát. Amennyiben önálló egyházmegyei zsinatként értékeljük az 1822-es erdélyi munkálatokat, akkor Forster János megállapítása is helytálló: *„Szepesi püspök 1822. évi zsinata rendesen elő volt készítve, a törvényes formák között folyt le s eredménye gyanánt megszületett az egyházmegyei Statuta.”*¹³⁴ Forster ugyan kifogásolja a jozefinista szellemet, vaskalaposnak tartja a szigorát, de azt elfogadja, hogy egyházas szellemét tekintve nehéz kifogásokat felhozni. Marton József¹³⁵ véleménye szerint is az 1822-es Statuta az akkor félreértett mivolta ellenére felmérhetetlen hatást gyakorolt, hivatkozási alapként szolgált a későbbi erdélyi zsinatoknak, termékenyítően hatott az egyházmegye életére, a protestáns millióban élő papokat és híveket megedzette és öntudatosabbá tette. Egyik-másik határozata máig érvényben maradt.¹³⁶ Több, főleg liturgikus témájú rendelkezése a 2. vatikáni zsinat Sacrosantum Concilium konstitúcióval utólag szentesítődött. Amint a tárgyalt témakörökből is látható, a Statuta hosszú távú hatást fejtett ki. Több rendelkezése hivatkozási alap maradt 1848-ban, s amikor 1869-ben a papi gyűlést szervezi Fogarasy

¹³³ Illetve attól az egész meghurcolás-történettől, amely során úgy a prímás, mint az uralkodó, az erdélyi Gubernium, illetve a pápai Szentszék is sérelmezte eljárását. – HERMANN i.m. 15–27.

¹³⁴ FORSTER i.m. 10.

¹³⁵ MARTON 2009. 175.

¹³⁶ Például a Statuta csak négy körmenetet engedélyezett (virágvasárnap körmenet, föltámadási körmenet, úrnapi körmenet, keresztjáró napok) s azoknak olyan keretet szabott, hogy azóta is aszerint végzik Erdély-szerte. – MARTON 2009. 176–177.

püspök, előbb bizottságot nevezett ki, amely a Statuta szövegét csak átdolgozni volt hivatott.¹³⁷ Ha tovább tekintünk a 19. századon, akkor azt látjuk, hogy a négy évig¹³⁸ tartó előkészület során az 1913-as egyházmegyei zsinat munkálatait a Statutának egy újabb revideálása szabta mederbe.¹³⁹ Ezek az átdolgozások tulajdonképpen már Szepesy püspöksége alatt elkezdődtek, igaz, hogy az átjavított Statutum se kapta meg sem a király, sem a pápai Szentszék hivatalos approbálását.¹⁴⁰ Ennek ellenére miután 1837-ben a prímási székhely megürült, Szepesy kinevezésére reális esély volt,¹⁴¹ amit halála akadályozott meg.

1848-ban Kovács Miklós püspök jóval óvatosabbnak bizonyult, mint Szepesy. Kitartott amellett, hogy egyházmegyei zsinatot hívott össze, a nemzeti zsinatra beterjesztett jegyzőkönyvekben sem titulálta azt másnak. Pedig a határozatok egy részével kapcsolatosan a zsinat alatt megfogalmazta fenntartását. Mint az egyházmegye véleményét – még ha esetleg túlzó radikalizmust is tartalmaztak – megvitatásra elküldte az elő-

¹³⁷ GYÉFKL PI – 822/1868 – *Fogarasy Mihály megyéspüspök rendelete*. Gyulafehérvár, 1868. március 25.

¹³⁸ Az első két évben készült el a törvényjavaslatok nagyon terjedelmes formája, amelyet a megyéspüspök 1911-ben kapott meg az előkészítő bizottságtól, s amelyet után jelentősen rövidítettek, kihagyva azokat a részeket, amelyek meghaladják az egyházmegyei zsinat jogkörét. KÁSZONYI Alajos: *Hozzászólás a zsinati törvényjavaslatához*, Csíkszereda 1913. 53.

¹³⁹ Egyházi disciplinánk és ügyünk a rég múlt idők óta több oldalról el volt hanyagolva, jogaink és kötelességeink körül régóta, 1822-től fogva nem tekintettünk szét...” – KÁSZONYI i.m. 4.

¹⁴⁰ HERMANN i.m. 20–27.

¹⁴¹ Hermann szerint azért, mert pécsi püspöksége felejtette az erdélyi egyházmegyei zsinatot, de erről Marton Józsefnek más a véleménye: „bármennyire is összeütközésben volt a pápával és a királlyal, jó szándékú alkotásai miatt egyformán nagyra becsülték, úgyhogy Rudnay halála után sokáig a legkomolyabb prímásjelöltek között szerepelt, csak egészségi állapota akadályozta meg előrelépését.” – MARTON 2009. 177.

készítő bizottságoknak. Az életbe léptetés terén kettős szempontot kell figyelembe vennünk. A határozatok egy részét a zsinat egyszerűen átvette a vegyes Státus-gyűlés jegyzőkönyvéből, amely egyszerű szavazattöbbséggel jogerős döntéseket hozhatott. A csak zsinati határozatok esetében jól érzékelhető, hogy a kánonjognak megfelelően Kovács püspök, mint az egyházmegye egyedüli törvényhozója, a határozatokat, miután kérelmi alakban felterjesztette, azok közül egyeseket püspöki joghatóságánál fogva életbe is léptetett. Egyik intézkedésével a papi szabad végrendelkezést erősíti meg, hozzájárul 1849-ben a zsinati szabad választásra hivatkozó kerületi kéréshez, amely a jegyző kinevezését a kerületi választásra hivatkozva kéri megerősíteni, anélkül, hogy a szabad püspöki adományozás kapcsán kötné a kereket. Sőt, a bőjti fegyelem kapcsán is miután 1849-ben egy engedményt ad, levelében arra is utal, hogy a nagybőjti szabályozásról rövidesen egy átfogó rendelkezést fog majd kiadni. Mindezt figyelembe véve az 1848-as egyházmegyei zsinat esetében nem emelhetnénk kifogásokat sem olyan szempontból, hogy a nemzeti zsinatot figyelmen kívül hagyta, sem olyan szempontból, hogy eredménytelen lett volna, de még olyan szempontból sem, hogy a püspök saját joghatóságának csorbítása mellett a megyei papságtól magát leszavazni engedte volna. Az 1848-as munkálatok megbélyegzése, a javaslatok későbbi elhallgatása tulajdonképpen egy másik nemzeti zsinati tervhez köthetőek, amelyre szintén nem került sor. 1849-ben Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök a nemzeti egyhá-

zat létrehozó nemzeti zsinati tervéhez¹⁴² kérte beterjeszteni az 1848-as esperes-kerületi jegyzőkönyveket,¹⁴³ ami miatt egy ka-lap alatt az 1849-es nemzeti zsinati terv alatt megbélyegezte¹⁴⁴ minden olyan egyházmegyei munkálatot, amelyek annak sike-rét előmozdíthatták volna.¹⁴⁵

Ha összegezzük a tanulmányban követett munkahipotézissel rangsorolt probléma-felvetéseket, a tárgyalt kérdéskörök elem-

¹⁴² Az 1849 augusztusára tervezett nemzeti zsinat célja, a Közlönyben június 15-én közzétett Vallás és Közoktatási Minisztérium 161. szám alati rendelete szerint: a „*magyar kath[olikus] egyháznak a szabadság alapján történendő újjászülésére, s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind belkormány szabályozására módot és alkalmat nyújtani, s az egyháznak az álladalom irányában szabályozandó viszonyait törvény által is biztosítani kívánván, ezen ügyek elismerésére folyó] é[v] aug[usztus] 20. napján Pesten oly közgyűlés fog tartatni, melynek tagjai az összes magyar kath[olikus] egyházat képviseljek.*”

¹⁴³ 1849. június 22-én a Közlönyben megjelenő 635 száma alatti rendelet előírta az egyházmegyéknél, hogy terjesszék be az 1848-ban tartott tanácskozások vagy zsinatok jegyzőkönyveit: „*Minden egyházi hatóságnak s egyházmegyei kormánynak meghagyatik: hogy a múlt évben egyházi megyéjük részéről tartott tanácskozások vagy illetőleg zsinatok jegyzőkönyvét a minisztériumnak terjesszék fel.*” – MOL H56 31154 mikrofilm. 64/1849.

¹⁴⁴ A bécsi nuncius titkos jelentésében a három legveszélyesebb tervezett pontként a következőket sorolta fel: a magyar katolikus egyház függetlenségének kimondása, a központtól (Róma) való elszakadással; a szent cölibátus eltörlése; a magyar nyelv használata a liturgiában: *Nunciusi titkos jelentés a magyarországi egyházi helyzetről.* Bécs 1849. augusztus 20. – MOL 17952 mikrofilm. vol. 321. no. 140.

¹⁴⁵ Sőt, hosszú távon ez is hozzájárult ahhoz, hogy egy a 19. században az egyházmegyei zsinatok tartásától a megyéspüspökök óvakodtak. Ugyanis IX. Piusz elrendelte, hogy a megyei zsinatokat boldogabb időkre halasszák, mert „*az ál-szabadságnak kárhóztos szelleme számtalanokat az egyháziak közül is elkábított, kik nem azon szabadságot, mely Krisztus Urunktól való keresik, hanem azt, mely hizlalván a testet, és a testi érzékeknek tömjénez, a lelket azonban megöli.*” – Pécsi Püspöki és Káptalani Levéltár. Protocollum 1849. 1277/1849.

zése arra enged következtetni, hogy az 1848-as nemzeti zsinati tervben egyformán visszatértek a század során már tárgyalta, de meg nem oldott problémák, miközben párhuzamosan újak felvetésére is sor került. A forradalmi hangulat ellenére több olyan reális probléma sem került be a nemzeti zsinati tervbe, amelyek aktualitását az egyházmegyei zsinati tárgyalásokon való sorra kerülése jelez. Alapvetően azt mondhatjuk, hogy a papnevelő szemináriumok helyzete, a pályakezdő, aktív vagy nyugdíjazott papság jövedelme, az anyagiak biztosításában fontos szerepet játszó kegyurak jogállása, vagy akár az iskolakérdés is olyan jellegű kérdések voltak, amelyek rendezése folyamatosan aktuális maradt, s amelyek esetében a helyi szintű rendezés lehetséges is volt az egyetemes egyházi törvények keretében mind egyházmegyei, mind nemzeti zsinati szinten. A placetum esetében ennek eltörlését Róma is jó szemmel nézhette. Ezért ezek a témák mint nemzeti zsinati tárgyalási pontok könnyen átörökölhettek lettek 1822-ből, s ki is egészülhettek 1848-ban a szintén hasonló típusú újabb felvetésekkel, mint például az egyházi sajtó, a kegyes társulatok vagy a papi kerületi könyvtárak igénye. A plébániai felszereltség sem igényelt világegyházi szintű rendezést, feltehetően valóban csak regionális jellege miatt nem kellett nemzeti zsinati tárgyalási témává emelni. A többi tárgyalta kérdéskör esetében az tűnik a legkézenfekvőbb magyarázatnak, hogy az egyetemes egyházi törvénykezés részét képező problémákat a magyar püspöki kar nem tartotta ajánlatosnak nemzeti, még kevésbé egyházmegyei szinten rendezni. A liturgikus szempontból fontos Rituálé latin vagy anyanyelvű végzése mint partikuláris probléma megjelent a század első felében, de a második felében már óvakodtak ennek tárgyalásától. A szintén egyetemes egyházi kérdést jelentő böjti fegyelmet vagy mellékoltároknál történő misézést még a forradalmi hangulatú 1848-as évben sem találhatjuk ott a nemzeti zsinati pontok között, ahogy a szerzetesség

jogállásának elemzése is megrekedt az egyházmegyei szinten. Szepesy egyházmegyei szinten önkényesen bevezetett rendeletei magyarázhatják, hogy a szentszéki bírósági témát 1848-ban már nem bízták a nemzeti zsinatra, viszont éppen Szepesy Statutájának erdélyi továbbélő hatása miatt 1848-ban erőteljes javaslatokat mertek megfogalmazni a nemzeti zsinat tematikájában nem szerepelhető demokratizáló törekvések esetében az egyházmegyei zsinaton résztvevők.

KONCSAG LÁSZLÓ

Mailáth püspök és Dsida Jenő kapcsolata a költő által írt levelek tükrében

Abstract: Jenő Dsida was a very talented Transylvanian Hungarian poet in the 20th century. He wrote several letters to the Transylvanian bishop Károly Gusztáv Mailáth who was known as a great supporter of the Catholic schools and pupils, young men. The letters show that the bishop was familiar with the young man's poems and appreciated him. The bishop cared a lot for the spiritual development of the young man. Dsida went for confession to the bishop several times. The bishop also supported him financially. The relationship contributed to the spiritual advancement of young Dsida.

Keywords: Catholic poetry, 20th century, spirituality. Catholic schools

Dsida Jenő a XX. század modern római katolikus költőinek egyike, akinek költészetét „rendkívüli zenei, könnyedén összecsendülő rímekkel díszített, a szépség áhítatával és meleg humanizmussal”¹ lehet jellemezni.

A Szatmárnémetiben 1907. május 7-én született költő elemi iskoláit Budapesten és Beregszászon végezte, ezzel a világ kinyílt előtte. Középiskoláinak a szatmári Római Katolikus Főgimnázium, illetve a Mihai Eminescu Líceum magyar osztályai adtak otthont. Gimnazistaként kezdett versírásba. Első versei a Nyisztor Zoltán kanonok szerkesztette *Katolikus Életben* jelentek meg. Ezekre figyelt fel a mesemondó Benedek Elek is, s azzal, hogy meghívta Dsida Jenőt az általa szerkesztett *Cimbora* nevű gyermeklap szerkesztőjének, s közölt verseiből, tulajdonképpen a

¹ *Magyar Irodalmi Lexikon*, Főszerk. BENEDEK Marcell, I. kötet, (1963) Akadémia Kiadó, Budapest, 268.

költő pályájának egyengetőjévé lett.² Az egyre ismertebbé váló Dsidától Fiedler István nagyváradi püspök is kért írásokat, s közölte verseit egyéb írással együtt az *Erdélyi Lapokban*.

Dsida 1925-ben Kolozsvárra ment és beiratkozott az egyetem jogi karára. Itt ismerkedett meg Áprily Lajos költővel, György Lajos irodalomtörténésszel, továbbá Reményik Sándorral, aki meghívta a *Pásztortűz* szerkesztői közé. Később a kolozsvári *Keleti Újság* szerkesztője is lett, és a Márton Áron és György Lajos szerkesztette *Erdélyi Iskolának* is besegített, a romániai magyar főiskolások lapjának, az *Erdélyi Fiataloknak* lett főmunkatársa. Ezek mellett tagja volt az Erdélyi Irodalmi Társaságnak és a marosvásárhelyi székhelyű Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságnak, majd a marosvécsi *Erdélyi Helikonnak*.³ Később a *Keleti Újság* munkatársának is megválasztották, és „titkára volt az Erdélyi Katolikus Akadémiának és a Pen Club romániai magyar tagozatának.”⁴

Költői munkássága mellett műfordításokkal is foglalkozott. Tehetségét bizonyítja az is, hogy anyanyelvén kívül beszélt románul, angolul, franciául, olaszul és németül. Magyarra fordított többek között Catallus, Vergilius, Horatius, Ovidius, Vang Vei, Li Tai-Po, Tu Fu, Goethe, Schiller, Heine, Trakl, Puskin, Musset, Baudelaire, Eminescu, O. Şireagu és mások verseiből.⁵

² LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő* In Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, (1981), 1. Kötet Kriterion Kiadó, Bukarest, 425–429.

³ Id. JÁNOS Pál nyug. múzeumigazgató, tanfelügyelő, tanár szóbeli vizsgálata: „Ide gyűltek az erdélyi közelet jeles személyiségei. Többek között Kós Károly, akinek dicsérő szavai szinte szólásként maradt ránk. Öcskös, vagy szólítsalak öcsémnek? Nézem azt a kerek fejedet, s csodálom, hogy tud annyi komoly gondolat megszületni benne.” Csíkszereda, 2013. május 4.

⁴ LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő* In Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, 1. kötet (1981) Kriterion Kiadó, Bukarest, 426.

⁵ DSIDA Jenő: *Zarándokút*, (2007) Kriterion Könyvkiadó Kolozsvár, 192.

A kolozsvári egyetem jogi karára járt, de tanulmányait soha nem fejezte be. Amint tudjuk, Dsida Aladár, a költő édesapja fiát eredetileg jogi pályára szánta. Dsida Jenőnek meg kellett küzdenie édesapjával a költői hivatásáért. Amikor Dsida Aladár, a Katolikus Státus tisztviselője látta, hogy fia köztisztletnek örvend a Katolikus Nagygyűléseken, örömmel nyugtázta. Valószínű, hogy a Katolikus Nagygyűléseken a költő apjának, Dsida Aladárnak volt alkalma találkozni s beszélgetni Mailáth püspökkel fiáról. Meglepte apját, hogy ilyen alkalmakkor milyen nagy tisztelettel fogadták, s szerencsének tartották a költővel való találkozást. Ennek Dsida Aladár csak örülni tudott.⁶

A költő 1928 és 1929 között Abafáján a báró Huszár családnál mint házitanító próbálta megkeresni kenyerét.⁷

Dsida Jenő leveleinek értelmezésekor vissza kell tekintenünk gyermekkorára. A múlt század elején Szatmárnémetiben a Dsida család polgári jómódban élt, mert vagyonát hadikölcsön-kötvényekbe fektette, amelyek idővel az Osztrák–Magyar Monarchia háborús veresége miatt semmivé váltak. Édesapja mérnök-kari tisztként orosz hadifogságot járt, nagybátyja pedig elesett a galíciai fronton. Az érzékeny lelkű ifjú ezzel megtapasztalta az összeomlás, a gyász és a félelem keserűségét.⁸ Ezek a mély veszteségek elkísérték egész életében. Más megrázó eseményeket újságíróként élt át. A Nagy Októberi Szocialista forradalom Euró-

⁶ Kiss Jenő: *Találkozásaim Dsida Jenővel. A költő születésének hatvanadik évfordulójára.* In Dsida Jenő emlékezete. Szerk. Sas Péter (2009) Kriterion Könyvkiadó Kolozsvár, 211.

⁷ *Erdély Katolikus Nagyjai* (Szerk. Incze Dénes) Tusnádfürdő, 2003, 280.

⁸ LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő* In Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, 1. kötet Kriterion Kiadó, Bukarest, 1981, 425.

pa-szerte érződő hatásait, a romániai munkásmozgalom eseményeit, s a távoli Japán és Kína dühödt csatáját kellett szemlélennie.⁹

A sokféle újságcikke megírásakor sokszor még éjszakáit is igénybe kellett vennie. Önmaga nyugtatására szenvedélyesen cigarettázott. Ez még inkább fokozta betegségeit. Halála előtt csaknem egy évvel házasságot kötött Imbery Melindával. Egy báli mulatságon megfázott, s szívburokgyulladással került kórházba. Ebből a betegségéből már nem gyógyult meg. Haláláig, 1938. június 7-ig, feleségének diktálta verseit.¹⁰ Dsida Jenő temetési szertartását Márton Áron kolozsvári plébános végezte június 9-én a Házsongárdi temetőben.¹¹

A költő életét meghatározta a családi környezetének vallássága. „Szüleinek a katolicizmus nem hitbéli konvenció volt, hanem egész gondolkodásukat, életviteliüket meghatározó meggyőződés. Mindketten tevékenyen részt vettek jótékonyági és hitbuzgalmi egyesületek tevékenységében. A költő is élete végéig vallásosan élt, és vállalt hasonló feladatokat.”¹² Így érthető, hogy bizalmat keltett benne az erdélyi püspök, gróf Mailáth Gusztáv Károly személye, akit a tanulóifjúság jótevőjeként ismertek. Erdély püspökét elsősorban a papi hivatások alakulása érdekelte, de támogatott minden értéket, amivel a közjót fejleszteni lehetett. A püspök felfigyelt a fiatal költő személyére, megjelent versei joggal vívták ki érdeklődését. Az ismeretség kölcsönös bizalmat ébresztett mindkettőjükben.

⁹ SZEMLÉR Ferenc: *Dsida Jenő* in Dsida Jenő, Versek, (1966) Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 10.

¹⁰ *Erdély Katolikus Nagyjai*, (Szerk. Incze Dénes) Tusnádfürdő, 2003, 281.

¹¹ Sas Péter: *Dsida Jenő és Kolozsvár* In Dsida Jenő emlékezete Szerk. Sas Péter (2009) Kriterion Könyvkiadó Kolozsvár, 242.

¹² LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő* In Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, 1. Kötet (1981) Kriterion Kiadó, Bukarest, 425.

A Batthyaneumban őrzött Mailáth-hagyatékban két levél található, amelyet Dsida Jenő írt gróf Mailáth Gusztáv Károly püspöknek. Mindkettő a költő ragaszkodó tiszteletének a kifejezője. A költő leveleit ugyanabban az évben, 1929-ben Abafáján keltezte, pár hónapnyi különbséggel. Élettapasztalataiban gyarapodva beszámolt lelki fejlődéséről a főpásztornak, akinek hite biztosságot nyújtott számára.

Első levelében Dsida a magányosság gyötrelmében fordul jóakarójához, Erdély püspökéhez, hogy tájékoztassa terveiről. Az imádság és az elmélkedés szerepét hangsúlyozza, amelyek számára erőforrást jelentenek. Megállapítja, hogy ima és elmélkedés nélkül sivár és szomorú lenne az élete. Saját lelkiállapotára fordítva a szót, beismeri bűneit, melyek rosszabbá tették, de bevallja: a csendes falusi környezetben több idő jut az imádságra és az elmélkedésre, s ezek gyümölcse a lelki fejlődése. Házitanítói munkája több feladatot ró rá mint nevelőre, de diákjai iránti tiszteletből lelkiismeretesen végzi feladatát.

A költő hosszú levelében a kortárs művészet jellemzésére is kitér, rámutatva a keresztény művészet fontosságára is. A költészet, a festészet, a zene és az építészet is kifejez ellentmondásokat. Felfele ível, de az egyéni gőg és a pogány szellem újszerűségével úgy mutatja be azt, amit kifejez, mint az önmagát mutogató művészetet, annak pedig az a hátránya, hogy az embert laza erkölcsűvé zülleszt. A költő által említett irodalmi irányzatok az utánuk következő posztmodernnek lettek az előhírnökei. A posztmodern büszkén mutogatja, amit képes megérteni, nincsenek benne erkölcsi mércék, szabadon áradhat minden. A posztmodern művészetet Dsida részben magáénak vallja, mert távlatot biztosít. Ezzel szemben a keresztény művészettől és irodalomtól azt várja el, hogy életerős tartalmat közvetítsen. Az újszerűsége hajló irányzat, ha létét önnön szépségével indokolja, semmilyen társadalmi, politikai, vallási, erkölcsi vagy gazdasági célt nem

szolgál, csupán a szépség ábrázolására törekszik, de ezzel csak erkölcsileg megingatható egyéneket nevel, ahogy erre Esterházy Péter is utal.¹³

Segítséget az erkölcsi züllés megelőzésében a keresztény és katolikus újságok jelenthetnének, ha felismernék igazi hivatásukat: a keresztény életerő hirdetésével, s nem régi költeményecskék ajánlásával foglalkoznának, amelyek már nem képesek megerősíteni az embert a keresztény gondolkodásban. A költő szerint a kortárs egyházi sajtó nem hatékony eszközökkel próbált célt érni. A jó cél eléréseért, elengedhetetlen a modern eszköz. Tartalék még van, csak éppen a keresztény hozzáállásnak kell megerősödni, mivel a fennálló irodalmi irányzat nem teljesen ellentétes a keresztény meggyőződéssel, mivel nem tud erősíteni a Természetfeletti szeretetében.

Az erdélyi szépirodalom képviselőjeként önmagát keresztény költőnek¹⁴ is tartja, aki Istentől kapott képességével magyarul erősítheti a keresztény szellemet. Ezt a keresztény költői hitvallását olvashatjuk az alább közölt, gróf Mailáth Gusztáv Károlynak írt levelében.

¹³ ESTERHÁZYI Péter: *A szabadság nehéz mámora* c. esszégyűjtemény. (2003) Magvető, Budapest.

¹⁴ SÍK Sándor: *A katolikus irodalom problémájához* c. tanulmányában írja: „A katolikus hit nem dogmák összessége, a katolikus morál nem parancsok és tilalmak kazuisztikája, s a katolikus élet nem bizonyos liturgikus cselekmények végrehajtásában áll, amelyeknek nincs közük egyéb életmegnyilvánuláshoz. A katolicizmus életforma, és pedig totális életforma, amely az egész valóságot átölelni, alakítani, betölteni, átlelkesíteni igyekszik. Világfelfogás, amelyben benne van minden, ami embernek hozzáférhető. Világérzés, amelyben elfér mindaz, ami az ember szívébe felhatott, és világalakító lendület, amely mindent – külső és belső valóságát – Krisztus képére akar átformálni” In Dsida Jenő emlékezete. Szerk. Sas Péter (2009) Kriterion Könyvkiadó Kolozsvár, 135.

J. Chr.!

Abafája, 1929. febr. 4.

Kegyelmes jó Püspök Atyám!

Hozzám való eddigi nagy jósága bátorít fel arra, hogy soraimmal zavarjam ebből a csöndes faluból, ahová pihenni és dolgozni menekültem.

Nagy vágy él bennem, ebben az egyedülvalóságban, hogy kiöntsem valakinek a szívemet mostani életemről, terveimről és céljaimról beszéljek. S mivel „kolozsvári jó barátaim” olyan messze maradtak a lelkeimtől, mint az északi sarok, a társtalanságon és együttlétlen kívül nincs más társam. Ha imádság és elmélkedés nem lenne a világon, bizony nagyon sivárnak és szomorúnak érezném ezt a világot. De szívembe idézem kegyelmes jó Püspök Atyám szeretetét, aki a magyar katolikus ifjúság olyan lelkes lelki gyámolítója, s néhány sorban tömörítve sok-sok céllal, tervvel, lelki helyzet-ábrázolással szeretnék pár percet kérni a magam számára...

Talán legjobb, ha mindjárt más lelkiállapotom vázolásával, őszinte feltárással kezdem.

Rossz voltam, számtalanszor igen rossz voltam, s rossz vagyok ma is. De mint a szentatyák mondták: *in fuga salus* (a futásban az üdvösség, itt a menekvés ford. K.L.), én is elmenekültem ide, hogy bűnalkalom nélkül, az Oltáriszentség állandó közelében, s megfeszített munkával megtöltve egy háromnegyed évet töltsék el itt, amely időt Isten segítségével minden-képen igazulásomra, lelkem javára akarom fordítani. Mai állapotom, eddigi eredmény: sok elesés, de kevesebb, sokkal kevesebb, mint ezelőtt, több önbizalom, több lelkiség, több akarat és elmélyültebb hitélet.

Többet erről levélben nem tudok írni, de nagy bizalommal kérem Kegyelmes jó Püspök Atyámat, aki úgy ismeri az én lelkem sok nyomasztó nyomorúságát, hogy álljon mellettem segílyt kérő, hathatós imáival. Ha csak egy héten egyszer: hiszen Püspök Atyám

olyan kedves lehet Isten előtt, s úgy szereti az ifjúságot! Erős hitem, hogy nem kérem hiába erre!...

A kis Huszár bárókat tanítom, de ebben a pillanatban is sok-sok aggodalom és szomorúság van bennem, ha jövő vizsgájukra gondolok, sehogyan sem akar menni nekik a munka. Pedig az előre kikötött és megbeszélte programba beállított időmnél jóval többet foglalkozom velük, úgy-annyira, hogy saját tanulmányaim is kárt szenvednek emiatt. Néhány nap múlva utazom Kolozsvárra utolsó jogi alapvizsgám második felének letételére, de a sikerben igen kevésbé bízom.

Itt szép a természet: a végtelen falusi csönd, mely olyan új és lenyűgöző az én városban született és felnőtt lelkemnek. Hóval borított nagy tiszta mezők. Ha tele is van aggodalommal, küzdelemmel az élet, az ilyen megbékült, csöndes pillanatokban érzi az ember, hogy tudna szép is lenni a világ.

Itt elgondolkodhatom nagy ábrándomról, mely sajnós, olyan igen messze áll még a megvalósítástól!

Ez a szintiszta keresztény művészet.

Valósággal könnyű szökik a szemembe, valahányszor elgondolom, hogy már sok évvel ezelőtt milyen tisztán mutatta meg nekem az Isten a mi keresztény művészetünk nyomorult sorsát.

A mai művészet: költészet, festészet, zene, építészet, stb. gyönyörűen, dicsőségesen ívelt fölfelé és előre a lélekrezdülések, legtitkosabb hangulataink kifejezni tudásának tökéletességében. Az expresszionista¹⁵ és a neoimpresszionista irányok, melyeket én is privát-lélekkel magaménak vallok csodálatos nagy horizontokat tudnak a lélek és ideg-világ titokzatosságából villámszerűen meg-

¹⁵ „Az expresszionizmus nemcsak spontán befolyásolás, hanem tudatos program a költő költészet-felfogásában”...részlet Láng Gusztáv Dsida kutatónak Koncsag Lászlóhoz intézett elektronikus formában, 2014. aug. 26-án írt magánleveléből.

világítani, de – itt jön a „de” – az egész mai modern művészetet áthatja a túlzott individualizmus gőgje, keverve valami gőgös, esztétikus pogánysággal. S ez a ragyogó, új, de minden ízében l'art pour l'art szellem, éppen pogányos szépség imádatával és önkultuszával lassanként odajut, hogy moral insanity-ket nevel az emberekből. Az erkölcs sem éppen legerősebb pontja.

Ezzel szemben pedig mit csinálnak a mi nyomorúságosan tengődő katolikus és keresztény lapocskáink? Jobb ügghöz méltó buzgalommal harcolnak, de irodalmilag ma már nevetséges, elavult eszközökkel, mely avult, dohos szagúak és senkinek sem kellenek. S ami a legrosszabb, ezeket a megavasodott versikéket azonosítani kezdik a szerkesztő urak magával a katolikus, keresztény szellemmel, – ennek az utóbbinak nagy-nagy kárára.

Pedig a modern fegyverek ellen csak modern fegyverekkel lehet harcolni, és a katolikus eszmének van még – hála Istennek – annyi diadalmas feszítő ereje, hogy az új, modern irányok nagyszerű kifejezési eszközeit megtölthesse életerős tartalommal. Mert alapjában véve egyik modern irodalmi irányforma sem ellenkezik keresztényi meggyőződésünkkel. Az persze megint más lapra tartozik, hogy a régi klasszikus szépségek hatása alatt sok ember nincs még ezeknek az élvezésére diszponálva.

A szépirodalom nem is olyan kicsi jelentőségű, mint amilyennek látszik, s úgy érzem, hogy nekem megadta az Isten e nagy kegyelmet, hogy – talán – én legyek az, aki az első ízig-vérig modern, s szívem teljes melegével keresztény művész leszek, magyar nyelven. Ez nem elbizakodottság, csak alázatos hit az elhivatottságban. Tehetségemmel, mely Istentől jön, sohasem tudnék álszerénykedni: ha nem hinnék benne, sohasem vennék többet írásra tollat a kezembe.

Ma még csak a sorok közé bújtatom hitvallásomat, politikából, mert először tiszta művészettel akarok „beérkezni” s aztán ha már nem félhetek attól, hogy az irodalom mai közvélemény irányítói

kiverik a tollat kezemből – elismerten és kétségbevonhatatlanul állva – akarom elmondani lángoló hitvallásomat a világnak.

Nagyon elszaladt a tollam, Kegyelmes jó Püspök Atyám, megszzebbre, mint szerettem volna. De legalább őszinte voltam. Levelem hosszúsága azonban szemérmetlenül túlhaladja már a jó ízlés határát.

Remélni sem merem, de bevallom, hogy legnagyobb örömem lenne, ha kegyelmes jó Püspök Atyám felbátorító feleletre méltatná zavaros soraimat, habár csak három szóval egy levelező lapon. Új erőt adna. Mert szüleimen kívül senkim sincs, aki szeret engem, érteni pedig – ők sem értenek meg.

Alázatos kézcsokkal, mélységes hálával és tisztelettel maradok Kegyelmes Püspök Atyám hűséges fia: Dsida Jenő¹⁶

A második levél komorabb hangvételű, mivel betegségéről ír a püspöknek mint lelki atyjának. Fiatal kora óta gyenge alkatú volt Dsida Jenő, állandó szívbaj¹⁷ gyötörte, érezte, hogy nem lesz hosszas az élete. Szenvedésében értelmet keresett, megnyugvását a Szentírásban és a konvertita Giovanni Papini *Krisztus története* című művében találta. Leveléből kitűnik, hogy szabadidejében nagy érdeklődéssel olvas, s közben erőt nyer nevelő munkája mellett kínjai viseléséhez. Ezzel erősödik keresztény hite is. Mélyen meg hatja az Úr Jézusnak mint jó pásztorának ragaszkodása, amely mindenkire kiterjed ugyan, de mégis egyedi módon kö-

¹⁶ Batthyaneum, Mailáth örökség, VIII-as regiszter, A doboz, leltári szám 31.896

¹⁷ Dóczy Pál dr. írta a *Népújság*, 2000. XII. 29. számában: „Még medikusként jelen voltam Kolozsvárt *Hațieganu* professzor előadásán, amikor a költő készségesen bejött lakásáról, hogy a remek előadó orvosprofesszor bemutassa nekünk Dsida veleszületett végzetes szívbaját, amit ma kurrens módon operálnak teljes sikerrel, hiszen ez a szívkamrák között nyitva maradt rés, defektus bestoppolásából áll.”

zelít az emberhez. Ebben az ismeretben benne van az Üdvözítő figyelme, amely kiterjed mindarra, ami magát az embert foglalkoztatja, és meghatározza. A jó pásztornak ez a mindenre kiterjedő figyelme a püspököt juttatja a költő eszébe, aki sokféle feladata között időt szentel a fiataloknak Istenhez való vezetésére. Vágyik arra, hogy elbeszélgessen Mailáth püspökkel, s feltárja lelkét, mert a megtisztult lélekkel könnyebben érzi Isten végtelen szeretetét. A püspök jósága türelemre tanítja, s kitartóvá neveli a küzdelemben.

Abafája, 1929. IV. 15.

Kegyelmes jó Püspök Atyám!

Valóságos gonoszág lenne tőlem, hogy mindez ideig nem köszöntem meg jó Püspök Atyám forró szeretettől áthatott levelét, ha annyi töméntelen sok fizikai szenvedésen nem mentem volna át, hogy szinte lehetetlen lett volna épkezláb levelet írnom.

Fogyókérgyulladással kezdődtek a megpróbáltatások és most, evvel a lázas torokfájással, amelyben éppen vagyok, ki tudja bevégeződik-e?

Így hát most köszönöm meg Kegyelmes jó Atyámnak levelét, mely féltve őrzött emlékem marad mindig. Egyetlen olvasmányom mostanában a Szentírás és Giovanni Papini híres könyve „Krisztus története” (Storia di Christo). Valahányszor a jó Pásztor című fejezethez jutok, mindig elfog valami végtelen boldogság, mikor elolvasom: „Én ismerem az én juhaimat”. Milyen támogató, boldog érzés az, hogy forrón szeretett, édes Jézusom ismer engem, millió és millió báránya között is ismer engem, név szerint, lélek szerint, gondolataim, fájdalmaim és jóakaratom szerint, mintha csak én lennék egyedül a földön...-

Ilyenkor mindig kegyelmes jó Püspök Atyám is mindig eszembe jut, aki „ismeri az ő juhait”, ismer engem is, és annyi-annyi gond-

ja közepette külön fog kézen, méltatlant és visz ellenállhatatlan szeretettel Jézushoz.

Olyan jó lenne egyszer megint jószágos Püspök Atyám előtt térdelni és kiönteni rossz szívemet! (Kolozsvárt néhány nappal később jártam, mint Kegyelmes Atyám.)

Sokszor el tudnék keseregni, mert oly kicsiny a javulásom, ha egyáltalán lehet javulásról beszélni. De olyan szeretettel, olyan kimondhatatlan rajongással szeretem a Mestert, a mi Üdvözítő Jézusunkat, hogy kibuggyan a könny a szememből, ha csak a nevét kimondom.

Vakon hiszek benne, hogy ő szeret és megsegít engem.

Nagyon-nagyon várom a találkozást kegyelmes jó Püspök Atyámmal, akinek hódoló tisztelettel és alázatos szeretettel maradok küzdő fia: Dsida Jenő.

Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!¹⁸

A jó Pásztor hasonlata segítette Dsida Istenhez közeledését Krisztuson keresztül.¹⁹ Ez az Istenhez való közeledés pedig elmélyítette Dsida ragaszkodását Mailáth püspökhöz. A püspök részéről megtapasztalt őszinte érdeklődés segítette a költőt életének hátralévő kilenc esztendejében, keresztény hitének éretté válásában. Kettőjük kölcsönös ragaszkodását szépen fejezi ki egy kora reggeli találkozás. Dsida Jenő interjút akart készíteni az Erdélyi Római Katolikus Státus ülésére érkező Mailáth püspökkel. Gróf Mailáth Gusztáv Károly kész volt a tervezett napon hajnali fél ötkor felkelni, s a csaknem egy kilométeres utat gyalog megtenni a Szociális Nővérek Kápolnas házatól, hogy a kilenc órai szentmise

¹⁸ Batthyaneum, Mailáth öröksége, VIII-as regiszter, A doboz, lelt. szám 31.921

¹⁹ Részlet Láng Gusztáv Dsida kutatónak Koncsag Lászlóhoz intézett elektronikus formában, 2014. aug. 26-án írt magánleveléből.

előtt legyen idő a beszélgetésre. Szentmise után Mailáth püspök a betegeskedő Makkai Sándor református püspökhöz ment látogatóba. A költő megcsodálta, hogy akikkel találkozott Kolozsvár utcáin, ismerősként üdvözölték Mailáth püspököt. Dsida megjegyezte, hogy anyagi támogatója gyalogosan rózta Kolozsvár utcáit. Ezt válaszolta Mailáth püspök: „*Mit gondolsz, fiam, szegények vagyunk, nem telik másként.*”²⁰ Mailáth püspököt ekkorra már rokonai leintették, hogy ne tudjon jótékonykodni. Személyes hagyatékát indexre tették, hogy jótékonykodva el ne pazarolhassa. A történelem fintora, hogy a későbbiekben úgyszólván elveszett, mert akik birtokba vették, nem tudtak róla gondoskodni.²¹

Dsida versei még az elemi osztályokba járó kisiskolások előtt is ismertté váltak. Sokfelé irányuló élete arra készítette, hogy utazzon. Többnyire vonattal kívánt elérni utazási céljába. Ilyenkor megtörtént, hogy saját verseiből szavalt. Az akkori vonat kupéinak beosztása más volt. Az utazó kocsik falai mentén helyezkedett el csupán egy padosor, azt ülték körbe az utasok, s hallgatták a velük utazó költő szavatait – emlékezett diákkori emlékeire id. János Pál. Amikor a diákok Dsida Jenő betegségről hallottak, még a távolabbi Erdélyi Római Katolikus Státus Csíkszeredai Főgimnáziumában is összeadták a maguk pénzecskéjének egy részét, segítő szándékkal a költő gyógyításához – emlékezett a múltra az egykori diák, id. János Pál.²²

²⁰ DSIDA Jenő: *Képek a kolozsvári püspöklátogatásról*. Erdélyi Lapok 1933. 66. sz. (március 22.) 6.

²¹ Kovács Csaba bakócai falugondnokkal 2014. július 30-án folytatott beszélgetésben a helyszínen tudtam meg, hogy a Szent Anna tiszteletére felszentelt templom közelében álló Mailáth-kastély 1950–1996-ig gyermekotthonként működött. Ezután egy pár évig gazdátlanul állt, majd magántulajdonba került. Hat évvel ezelőtt a tetőszerkezetet felújították, az épületet kívülről lemeszelték, de azóta a csatornaszerkezetet ellopták, a tetőzetnek egy része beszakadt, a falak nagy része elázott. Az épület állaga szemlátomást romlik.

²² Id. JÁNOS PÁL nyug. múzeumigazgató *visszaemlékezése*, 2013. május 4-én.

Dsida költészetét az emberek szegénysége iránti érzékenység jellemzi, mivel ő maga is megtapasztalta a nélkülözést. Katolikus hitéből származó meggyőződésének köszönhető Assisi Szent Ferenchez hasonló nagy természetszeretete, és Lisieux-i Kis Szent Teréztől tanult derűs magatartása. Nem csoda, hogy kérte felvételét a világban élő ferencesek harmadrendjébe. Krenner Miklós tanúsága szerint: „*halotti inge alatt ferences skapuláréval temették*”.²³ Életének átélt szenvedései, nehézségei, a kortárs világban tapasztalható rossz, illetve saját bűnei is segítették meglátni Isten végtelen szépségét a teremtett világban.

A keresztény értékek felismerésében támogatták őt azok a kiváló papi és főpapi személyek, akik emberségükkel, megértő jóságukkal Isten felé vezették őt. Itt most Mailáth püspök személye mellé sorolom a szatmári kanonokot, Pakocs Károlyt, a kolozsvári plébánost, Márton Áront, aki a költőnek eskető papja, később a kórházban pedig gyóntatója és áldoztatója volt. Márton Áron így nyilatkozott a költőről: „*Lobogó lelkének kincseiből egy félszázadon át szórta szét szóban és írásban, szeretett Erdélye bércei között városokban és falvakban, a lelkesítő és szívnyemesítő igazságok ígét.*”²⁴

Amikor Dsida Jenő költőnek emlékét idézem, teszem ezt olyan szándékkal, hogy az Istenbe vetett költői hit szép példáját adjam. Az otthonról hozott hit rövid pár évtized alatt fejlődött nemcsak felnőtté, hanem éretté, köszönhetően azoknak, akik kortársként igazi példát adtak az Isten- és emberszeretetre.

²³ Sas Péter: *Szent Ferenc lelkeségének hatása Dsida Jenő költészetére*. In Dsida Jenő emlékezete. Szerk. Sas Péter (2009) Kriterion Könyvkiadó Kolozsvár, 131.

²⁴ Sas Péter: *Szent Ferenc lelkeségének hatása Dsida Jenő költészetére*. In Dsida Jenő emlékezete. Szerk. Sas Péter (2009) Kriterion Kiadó Kolozsvár, 122.

BONTÓ GABRIELLA

A ferencesek második szatmári letelepedése

Zuzammenfassung: Die zweite Niederlassung der Franziskaner in Sathmar. Die Pfarrei Heiligen Johannes, Apostel und Evangelist feiert dieses Jahr das Zentenarium ihrer Begründung. Die Leitung der Pfarrei wurde damals von dem Franziskanerorden übernommen, der sich nach etwa 360 Jahren erneut in der Stadt niedergelassen hat. Die erste Niederlassung fand am Anfang des 14. Jahrhunderts statt. Die Kämpfe des 14. Jahrhunderts zerstörten das Kloster, einen Wiederaufbau ermöglichte der evangelische Generalintendant der Stadt nicht. Nach der Gründung der Diözese Sathmar lud der Bischof Hám János, der seit seiner Kindheit mit dem Orden gute Beziehung pflegte, die Franziskaner in der Stadt Sathmar ein. Er ließ das Kloster bauen, aber die Franziskaner konnten es nicht übernehmen, denn nach seinem Tod stellte sein Nachfolger, Bischof Haas Mihály solche Voraussetzungen den Franziskanern, denen sie nicht gerecht werden konnten. Am Anfang des 20. Jahrhunderts ließ Bischof Meszlényi Gyula die Kirche neben dem Kloster bauen. Sein Nachfolger Bischof Boromisza Tibor kaufte eine neue Gebäude für die in dem Kloster funktionierende Schule, so wurde im Jahr 1913 möglich, dass die Franziskaner sich erneuert in der Stadt niederlassen. Am 28. September 1913 fand die offizielle Übergabe des Klosters und der Kirche statt. Die Franziskaner fingen schon damals mit der pastoralen Arbeit an, und von 1. Januar 1914. wurde auch die Pfarrei Heiligen Johannes, Apostel und Evangelist begründet. Dies ermöglichte für etwa fünfzig Jahre eine mit tätige Liebe erfüllte Arbeit der Franziskaner für die Gläubigen aus Sathmar.

Schlüsselbegriffe: Bischof, Tamás Alajos, Boromisza Tibor, Hildegárda, Kloster, Szatmar, Franziskaner, Definitorium.

A Szatmárnémeti Szent János apostol és evangélista plébánia 2014-ben ünnepli fennállásának százéves jubileumát. A plébánia megalapítása szorosan összekapcsolódik a ferencesek második szatmári letelepedésével, hisz Boromisza Tibor püspök azzal a szándékkal szakította ki annak területét a Székesegyház plébá-

nia területéből, hogy az ott élő hívek lelkipásztori ellátását a letelepítendő ferences atyákra bízta. A centenárium alkalmából készített tanulmányom röviden összefoglalja a ferencesek Szatmárnémetiben végzett korábbi tevékenységét, és részletesen tárgyalja a második letelepedést, valamint a plébániaalapítás eseményeit.

A mai Szatmárnémeti területén már a 14. század elején volt ferences kolostor, amely a löcsei, szepesiglai, sárospataki és váradi kolostorokkal együtt az egri őrséghez tartozott. Egyes források szerint a szatmári kolostort 1316-ban Nagy Lajos király anyja alapította.¹ Tény viszont, hogy a ferencesek 1349-ben közgyűlést tartottak Szatmáron, melynek költségeit Medgyesi Móricz, az aranyosmeggyesi uradalom birtokosa fedezte.² A szerzet fokozatos terjedése, illetve átszervezése következtében a szatmári kolostor 1379-ben már a nagyváradi őrség fennhatósága alá tartozott.³ Szirmay monográfiája több írásos okmányt említ, melyek a kolostor létét igazolják:

1335. Eszt. Cháholy János Mester a' maga Nagy annyának testamentumából, úgy mint 50. gyrákból le fizetett 12. gyrát a' Nagy hétbe, Nagy pénteken Zathmáron a' Bóldogságos Szűz Templomá-

¹ Vö. MEZŐ András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. METEM (Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség) Könyvek 40, Budapest 2003, 463. Más forrás szerint Róbert Károly király felesége, Erzsébet királyné alapította 1328-ban. Vö. SZABÓ György Piusz: *Ferencrendiek a magyar történelemben, Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez*. Budapest 1921, 338. Első írásos említése egy 1335-s iratban található. Vö. <http://www.satu-mare.ro/images/gis/studiuiustoric.pdf> Letöltés ideje: 2013. okt. 19.

² Vö. KARÁCSONYI János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I.* A Magyar Tud. Akadémia Kiadása, Budapest 1922, 33. 40.

³ A szatmári kolostor mellett a váradi őrséghez tartozott még ekkor a beregszászi, a debreceni és a telegdi kolostor is. Vö. KARÁCSONYI: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I.* 47.

ban szolgáló Minorita Barátoknak (*FratibusMinoribus*) és ezt az említett Barátok Klastromjánakpecséttyével megerősítették. ...

1370. Eszt. Hogy Ersébeth I. Lajos Királynak az anyja hagyományokat meg bővítette, és Sz. Ersébeth tiszteletére azon Klastromot Szentelte, azt Bell Mátyás írja.

Azon Szerzeteseknek Krónikája is elé adgya: 1448. Eszt. János Kárdinálnak, és a' Római Sz. Szék követtényének Dienes Kardinálhoz, és Esztergami Érsekhez bocsátott parantsolattyát: hogy a' Zathmári Sz. Ersébeth Klastromából ki hajtatott Minori-ta atyákat hozza vissza. 12. lap.⁴

Az első szatmári kolostor lakói tehát a mariánus provinciához tartozó minorita szerzetesek voltak. 1448-ban már volt olyan törekvés, hogy a szatmári zárda átkerüljön a rend szigorúbb, observáns ágához, de ez akkor megghiúsult. A város ugyanis Brankovich György szerb despota kezén volt, aki a rendeletet sürgető Hunyadi János ellenfelének nem engedte érvényesíteni azt Németiben.⁵ A Branchovichok után a Szapolyai család uradalmához került a város. Ők a ferencesek pártfogói voltak, s ezért háborítatlanul működhettek a ferencesek Szatmáron és környékén. A Szapolyai korszakban volt Sárospataki Benedek a szatmári házfőnök és 1477-ben gvárdiánként tevékenykedő György.⁶ A kolostor valójában a környékbeli nemesek támogatásából létezett. Ma is fellelhető a korabeli okmány hiteles másolata, mellyel 1510. május 22-én Bakócz Tamás esztergomi érsek megerősíti a

⁴ SZIRMAY Antal: *Szathmár Vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete*. I. Buda 1809, 207.

⁵ Vö. KARÁCSONYI: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig* I. 58–59; *Historia Domus, Szatmárnémeti Szent Ferenc-rendi zárda évkönyve 1913-tól*. (A továbbiakban HDSz) 2.

⁶ Vö. KARÁCSONYI: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig* I. 267.

szatmári Boldogságos Szűz Mária kolostornak Miklós testvére által adományozott malom tulajdonjogát. A tulajdonjog feltételeként a rend tagjai kötelesek voltak egy-egy szentmisét bemutatni szombatonként a Szűzanya tiszteletére, vasárnaponként a Szentháromság tiszteletére és minden hónap harmadik hétfőjén a Bakócz család tagjaiért. Bakócz Tamás érsek feltételként még azt is kikötötte, hogy a rend nem adhatja el a malmot, és amennyiben a szerzetesek a megegyezés értelmében nem végeznék el a szentmiséket, a malom tulajdonjoga visszaszáll a családra.⁷

A 16. század elején változástörtént a kolostor életében, amikor 1517-ben Segösi István provinciális elérte, hogy a régi magyar rendtartomány – így a szatmári kolostor is – az obszerváns familiába kerüljön. 1523-ban, a Burgosban tartott nagykáptalanon átrendezték a provinciákat. Ekkortól tartozott a szatmári kolostor a Salvatorianus provinciához.⁸ A kolostor későbbi sorsával kapcsolatban ellentmondó információk találhatók a szakirodalomban. Szirmay Antal történésznek az 1531-es kolostor-felsorolásában hiányzik,⁹ Szabó György Pius a váradi őrség 1533-as tabuláján már szerepel,¹⁰ sőt 1535-ben teljes létszámmal működött: Korpádi Bálint volt a gvárdián, Dombai Miklós az igehirdető és Budai János az orgonamester.¹¹ Tény, hogy a 16. századi reformáció után megszakadt a ferencesek szatmári tevékenysége. 1541-ben ugyanis a somlyai Báthoryak nem akartak meghódolni I. Ferdinánd magyar királynak, hanem Szapolyai János özve-

⁷ Vö. Magyar Ferences Levéltár (A továbbiakban MFL), VIII. *Idegen rendházak iratai, Szatmárnémeti*.

⁸ Vö. ENYEDI István–STIER Gyula: *Nemzeti, egyházi kincsünk, A szatmárnémeti ferencesek könyvtára*. Profundis Kiadó, Szatmárnémeti 2009, 11–12.

⁹ Vö. SZIRMAI: *Szatmár Vármegye I.* 207.

¹⁰ Vö. SZABÓ: *Ferencrendiek a magyar történelemben, Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez*. 338.

¹¹ Vö. HDSz 3.

gyének, Izabellának a pártján maradtak. Ezért Ferdinánd király Szatmár városát a Báthory család ecsedi ágának ajándékozta. Amikor 1556-ban a somlyai Báthoryak erővel visszafoglalták a várost, a háború alkalmával a kolostor épülete is tönkrement. Nem sokkal később a lutheránus vallású Balassa Menyhért lett Szatmár fővezére, s a ferencesek nem térhettek vissza a városba, mintegy 240 évnyi ottlétüknek vége szakadt.¹² A ferences atyák azonban a következő évszázadokban sem feledkeztek el egykori területükről, a közben Désre megtelepedett atyák rendházukból alkalomadtán ellátogattak a szatmári részekre is.¹³ Az újabb megtelepedésükre 360 évet kellett várni, habár a Salvatorianus rendtartománynak szándékában állt mára 18. század elején.¹⁴

A Szatmári Egyházmegye megalapítása (1804) után a ferenceseket Szatmárnémetibe Hám János püspök akarta visszatelepíteni. A szentéletű püspök gyerekkora óta kapcsolatban volt a ferencesekkel, hisz az akkoriban a szülővárosában (Gyöngyösön) működő Lovassy Benedek ferences atya tette lehetővé, hogy tovább tanulhasson.¹⁵ Ferencesek iránti szeretetét és háláját egyházmegyéje területén lévő kaplonyi és nagyszőlősi kolostorban tevékenykedő atyák különösen is megtapasztalhatták. Hám János szerette volna, hogy a püspöki székhelyén is megtelepedjenek és segítségére a lelkipásztori munkába bekapcsolódjanak. Azt akarta, hogy Szatmáron legalább hat ferences működjék: két

¹² Vö. KARÁCSONYI: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I.* 268–269; LÁNG Ferenc: *Hildegárda, A szatmárnémeti római katolikus plébánia története.* Satu Mare–Szatmárnémeti 1930, 9; HDSz 4.

¹³ Vö. GYÖRGY József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben.* Cluj-Kolozsvár 1930, 198–199.

¹⁴ Vö. KARÁCSONYI: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I.* 522.

¹⁵ Vö. LÁNG Ferenc: *Hildegárda, A szatmárnémeti római katolikus plébánia története.* Satu Mare–Szatmárnémeti 1930, 10.

páter a kolostori iskolájukban tanítsa a néposztály gyerekeit; két páter a vidéki lelkipásztorkodásban missziózzék, és két fráter a közösség házi munkáját lássa el.¹⁶ Hám püspök szándékai között szerepelt továbbá a városrész gyermekeinek taníttatása is. A szegény lakosok gyermekei részére tanulóházat akart létesíteni, ahol az elemi ismeretek megszerzése mellett mesterséget is tanulhatnak.¹⁷ A nagy püspök sokrétű elfoglaltsága miatt csupán élete vége felé tudott hozzálátni terve megvalósításához. 1855. október 22-én levelet írt a provinciálisnak, melyben közölte régi vágyát: ferenceseket szeretne telepíteni Németibe.¹⁸ 1856-ban pedig telket vásárolt, ahol el is kezdték az építkezést. A ferencesekkel való egyeztetés eredményeként két testvér – Csomor Antal és Turovszky Nepomuk – a rend megbízásából Szatmárnémetibe érkezett, hogy az építkezéseket felügyeljék. A munka szépen haladt, hisz egy év leforgása alatt elkészült a kolostor, és a templom építését is megkezdték. Hám János püspök halálával azonban félbe maradtak a munkálatok. Haas Mihály utódpüspök nem törekedett elődje tervét véghezvinni. Szigorúbb követelményeket állított az alapítandó szerzetház felállításához: mindig legyen legalább nyolc rendtag Szatmáron, három tökéletesen tudjon írni és beszélni németül, közülük kettőnek legyen tanítói oklevele.¹⁹ Mivel ezeket a követelményeket a rend nem tudta teljesíteni, 1859. augusztus 26-án Repka Kasszián provinciális levélben értesítette Haas püspököt, hogy ilyen feltételek mellett képtelenek elfoglalni

¹⁶ Vö. HDSz 17.

¹⁷ Vö. SCHUPLER Tibor: *A Caritas története a világegyházban és a Szatmári Egyházmegyében*. Verbum, Kolozsvár 2009, 83.

¹⁸ Vö. MFL, I. PSS. 967. köt. *Litterae archi et episcoporum ab anno 1839, Repraesentationes archi et episcopos ab anno 1839*. 47–48.

¹⁹ Vö. SOMOGYVÁRI Hetény: *Hám János püspök és a ferencesek*. Gyöngyös 1944, 12–14.

a Hám János püspök által nekik szánt kolostort.²⁰ Az épületben Haas püspök szegényházat, majd Bíró László megyéspüspök tanítóképzőt rendezett be.²¹ Hám János püspök utódai a templom építését is hosszú ideig elnapolták. A templomot csak a negyedik püspökutód, Meszlényi Gyula építtette fel a 20. század első éveiben. A költségek nagyrészt a megyéspüspök és Kádár Ambrus prelátus fedezték. A templom festése és berendezése 1906-ban (Meszlényi halála után) fejeződött be. A ferences templomot Boromisza Tibor püspök 1906. november 1-jén szentelte fel Szent János apostol és evangélista tiszteletére.²² Boromisza püspök tiszteletben tartva Hám János püspök eredeti szándékát, már a következő évben (1907) elkezdte a tárgyalásokat a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány provinciálisával, Tamás Alajossal a ferencesek Szatmárra való újbóli letelepedéséről. Tamás Alajos provinciális 1907. március 20-án a következőket írta Boromisza Tibor püspöknek:

A legnagyobb örömmel vettem a nagyon kedves hírt, hogy Méltóságod budapesti zárdánkat magas látogatásával megtisztelni méltóztatott, ... Fogadja Méltóságod magas látogatásáért és az ez alkalommal nyilvánított nemes elhatározásáért hódolatteljes hálás köszönetemet. Ha az isteni Gondviselés intézkedéséből csakugyan Szatmárra juthatunk, minden áron azon leszünk,

²⁰ Vö. MFL, I. PSS. 967. köt. *Litterae archi et episcoporum ab anno 1839, 174–175.*

²¹ Vö. ILYÉS Csaba (szerk.): *A Szatmárnémeti Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*. Szatmárnémeti 2006, 131. Haas Mihály püspök idejében ragadt a Hildegárda név az épületre. A szegényház védnöke ugyanis Albrecht főherceg felesége, Hildegardis lett. Ekkor kezdték el a városban az épületet Hildegárdának nevezni. Vö. HDSz 20.

²² Vö. ENYEDI, STIER: *Nemzeti, egyházi kincsiünk, A szatmárnémeti ferencesek könyvtára*. 16–17.

hogy a belénk helyezett bizalomnak minden tekintetben megfeleljünk s magunkat Méltóságod atyai kegyeire méltókká tegyük.

*Méltóságod ama kegyes óhajának, hogy fenti fontos ügyben személyesen jelenjek meg Szatmárott, a legnagyobb sajnálatomra csakis húsvét után tehetek eleget, mivel addig felette módon el vagyunk foglalva a gyóntatással. De mihelyt tehetem, rögtön a legnagyobb készséggel fogok sietni Szatmára.*²³

A kezdeti nagy lelkesedés ellenére a tárgyalások nem vezettek eredményre, hisz a Hám János püspök által eredetileg a ferenceseknek szánt épületet a tanítóképző foglalta el, melynek Boromisza püspök nem tudott más helyet biztosítani. 1912-ben a püspök megvásárolta a királyi gimnázium épületét a tanítóképző számára, és így lehetővé vált, hogy a ferencesek elfoglalják Hildegarda épület komplexumát.²⁴ Boromisza Tibor ekkor ismét felvette a kapcsolatot a ferences előljárókkal a letelepedéssel kapcsolatosan. Az akkori provinciális Ungváry Antal, a definitor és a kaplonyi zárda előljárója, Tamás Alajos május 31-én Szatmára utaztak, hogy a püspökkel egyeztessenek. A ferences atyák örömmel vették tudomásul a körülmények alakulását,²⁵ s eldöntötték, hogy mindent megtesznek a letelepedés érdekében. 1913. február 16-án a provinciális levélben informálta a definitorium tagjait a szatmári zárda elfoglalásához szükséges teendőkről. Másnap a

²³ MFL, II. PSJC. *Acta Provinciae 1907–1911.*

²⁴ A királyi gimnázium új épületbe költözött 1912-ben, mivel a korábbi kicsinek bizonyult. Ezt a kisebb, de a tanítóképző számára tökéletes épületet vásárolta meg Boromisza püspök a tanítóképző számára, és tette így szabaddá a zárda épületét eredeti rendeltetésének betöltésére. Vö. HDSz 26–27; LÁNG: *Hildegarda. A szatmárnémeti római katolikus plébánia története*. 16.

²⁵ Vö. Arhivele Naționale Satu Mare (A továbbiakban ANSM), *Historia Domus, A ház története 1897. január 1-től*. IV. kötet, Fond: Colecția de documente ale instituțiilor ecleziasticefila: 217.158-159.

megyéspüspöknek írt levelében kérte, hogy a zárda megalapításához szükséges okmányokat készítse elő. Boromisza Tibor püspök március 18-án írt válaszában elküldte a szükséges iratokat, és újra kifejezte az alapítási szándékot.²⁶ Ezt követően döntött a magyar provincia a Szatmárnémetiben való letelepedés mellett. Az 1913. április 3-ai²⁷ definitoriumi gyűlés jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk a szatmári zárdával kapcsolatban:

*Mindenekelőtt az új szatmári zárda átvétele került szóba. A Ven. Definitorium nagy örömmel vette a mélt. Boromisza Tibor szatmári püspök úr válaszát a Provincialis atya megkeresésére, amelyben értesítette, hogy az új zárda ügyét teljesen elrendezte a saját hatáskörében, még plébániát is állíttatott fel számunkra; hátra van csupán a RmusMinister Generalis és a Szentszék engedélye. Ha tehát a Szentszék az új zárda és plébánia átvételét megengedi, úgy a Provincia elfogadja örömmel a zárdát.*²⁸

Másnap a definitorium levélben kért engedélyt a generálistól a szatmári zárda és a plébánia elfoglalására. A pozitív válasz nem késet. Nemsokára megérkezett az 1913. április 29-én kelt a szentszéki jóváhagyás, valamint 1913. május 5-én a ferences generális beleegyezése a letelepedéshez.²⁹ F. év május 28-án megérkezett a budapesti kultuszminisztérium engedélye is. Mivel ekkor már minden szükséges engedély megvolt, a tartományfőnök külön

²⁶ Vö. MFL, II. PSJC. Iktatókönyv, *ActaProvinciae 1912–1914.* 45–52; 68–71.

²⁷ A HDSz 27. és BURA László: *A szatmárnémeti Szent János-plébánia temploma 1906–2006.* Verbum, Kolozsvár 2006, 28. tévesen hozzák a definitorium gyűlés időpontját. A krónikaíró valószínűleg a Minister Generalis-nak írt levél időpontja tévesztette meg.

²⁸ MFL, II. PSJC. Iktatókönyv, *ActaProvinciae 1912–1914.* 74.

²⁹ Vö. MFL, II. PSJC. Iktatókönyv, *ActaProvinciae 1912–1914.* 95–96; HDSz 27–28.

kérte, hogy a püspök állítsa ki azt az okiratot, melyben a rendnek adományozza a templomot, a kolostort és a kertet, valamint biztosítja, hogy a Hám János püspök féle alapítvány kamatait a zárda fenntartási költségeire használhassák. Továbbá megígérte, hogy júliusban a zárdát benépesítik, de szeretné tudni, hogy a felállítandó plébánián milyen lelkipásztori tevékenységet kell kifejteniük, hogy aszerint informálja a júliusban esedékes káptalant.³⁰ A püspök válaszában részletesen leírta Hildegarda lelkipásztori és egyéb tevékenységüket. Körvonalazta az általuk vezetett plébániát a hozzátartozó filiákkal (Berend, Kak, Kakszentmárton, Szatmárudivari és Mikola), a hitoktatási munkájukat. Hivatalosan a plébániát csak 1914. január 1-jén tekinti megalapítottnak, kérése, hogy a ferencesek már az 1913/1914-es tanévben kezdjék el a hitoktatást a tervezett plébánia területén lévő két iskolában.³¹ A magyar nyelvű kísérlével mellett a püspök elküldte az 1913. június 16-án írt latin nyelvű alapítólevelet is, mely nagylelkűségéről tanúskodott. Nem csoda, hogy a nyári káptalanon a rend örömmel jelölte ki azokat a ferences atyákat, akik az új rendházba beköltöznek. Kinevezéseik alkalmával odafigyeltek arra, hogy a ferences atyák és testvérek alkalmasak legyenek mind a lelkipásztori feladatok elvégzésére, mind a szatmári kolostorba áttelepített Seraphicummal együtt járó feladatokat, mert a rendi előjárók elhatározták, hogy Máriaradnáról a Seraphicumot az újonnan alapított kolostorba költöztetik. Szatmáron működő katolikus gimnázium előnyt és megfelelő körülményt biztosított a Seraphicum növendékeink nevelésére.³²

Az új rendház első lakói (Tamás Alajos és Mayer Marcelin) 1913. július 29-én érkeztek Szatmárnémetibe. A következő

³⁰ Vö. MFL, II. PSJC. *Iktatókönyv, ActaProvinciae 1912–1914.* 101–105.

³¹ Vö. MFL, II. PSJC. *ActaProvinciae 1917–1925.* 1590/1913. június 16.

³² Vö. MFL, II. PSJC. *Iktatókönyv, ActaProvinciae 1912–1914.* 75.

napokban csatlakozott hozzájuk Fleisz Hugolin atya és három laikus testvér (Király Paszkál, Mészáros Herman és Tyukodi Pál). Beköltözésükkor még javában zajlottak a kolostor felújítási munkálatai, hisz a tanítóképző kiköltözése után szükséges volt egy alapos tatarozás. A munkálatok miatt csak egy szoba állt a megérkezett ferencesek rendelkezésére. Ennek ellenére az atyák a hívek részéről már az első napon megtapasztalták, hogy szeretettel várták őket. A városban lévő jezsuiták pedig szeretettel és segítőkészen viszonyultak hozzájuk. A ferences atyák a kolostor felújításával járó kellemetlenségeket nem vették figyelembe, ők elsősorban a lelkekre koncentráltak, azonnal elkezdtek lelkipásztori tevékenységüket, annak ellenére, hogy még hivatalosan nem volt megalapítva az új plébánia:

*Másnap reggel megkezdtük a misézést. Még nagyon szórványosan jöttek a templomba, de nap-nap után mindinkább többen. Már 3-at áldoztattam is. Naponként akadt már gyónó. Vasárnap több is. Kelyhünk csak egy van, mert kettőt és a szép monstranciát Hámon nagys. úr biztonságba helyezett a veszélyes sok munkás miatt. Patrikulát a jó jezsuiták küldenek. Már másnaptól kezdve aszerváljuk a Sanctissimumot. Reggelit is küldtek a jezsuiták; végre megjött a mi kis szakácstestvérünk is: fr. Paulin, s azóta a magunk szegényes, de jó kosztját esszük. ... A laikusok most egy szobában vannak még. Nekünk ugyan a ft. P. Custossal van már ugyan szobánk, de persze rendről nemigen lehet még beszélni, míg ez a sok nép ki nem megy a házunkból. Igazán olyan jó kedvvel megy minden, mintha csak sz. Ferenc atyánk különös áldása volna rajtunk. ... Tegnap óta már megtartjuk a reggeli közös elmélkedést is és a recollectiót is. Így folyik életünk.*³³

³³ HDSz 32–33.

Két hét múlva, augusztus 13-án Szatmárra megérkezett a máriaradnai kollégium 10 növendéke és a prefektus. A munkálatok teljes befejezése után (aug. 26.) megáldották a zárdát, és ünnepélyes keretek között létrehozták a klauzúrát. Egy hónappal később (szept. 28.) átadták a felújított zárdát és templomot. Erre az eseményre érkező Boromisza Tibor püspök a ferences szerzetesek és a papság kíséretében ünnepélyesen bevonult a főoltárhoz. Nyitóbeszédében Hám János püspök végrendeletére utalt. A szentéletű püspök életében a ferencesek Szatmárra való letelepítésének tervét nem tudta megvalósítani, de a jó Isten gondoskodott olyan püspökutódokról (pl. Meszlényi Gyula), akik megteremtették a feltételeket, s a ferences rend vezetői is készséggel hozzájárultak ehhez. Hám János püspökszándéka és végakarata megvalósult. Beszéde után a püspök átadta a provinciálisnak a zárda és a templom kulcsait, aki megköszönte a püspök bizalmát, és megígérte, hogy hivatásuk szerint hűségesen fognak munkálkodni. A provinciális a kulcsokat az első házfőnöknek, Tamás Alajosnak adta. Ezen ünnepi aktus után kezdődött el az ünnepi szentmise, melynek szónoka Unghváry Antal provinciális volt. Szentbeszédében külön kérte a híveket, hogy fogadják szeretettel a 350 év után a városba visszatérő ferenceseket, és ugyanakkor kifejezte köszönetét a zárda és a templom jötevőinek. A szentmise *Te Deum*mal fejeződött be.³⁴

A ferencesek munkaterületét Boromisza Tibor püspök azzal is behatárolta, hogy 1914. január 1-jén megalapította a németi Szent János apostol és evangélista plébániát, melyet a Székesegyház plébániából hasítottak ki. Az elosztásról így írt a rendeltetés az 1913. június 16-án kelt levelében:

³⁴ Vö. HDSz 34–38.

A szatmári plébánia területének marad a városnak az a déli része, amelyhez legészakabb területtől fog tartozni, keletről kezdve: a Hieronymi – és a Kisfaludy – utcáknak mindkét házsora, végig a Verbőczy utca, a Kinizsy utca elejének mindkét házsora odáig, ahol ez utcába beletorkollik a Verbőczy utca, végéig a Kazinczy utca mindkét házsora, továbbá az István király-tér délnyugati házsora, a Józsika utcának déli házsora, az Új utcának mindkét házsora, a Vörösmarty utcának mindkét házsora, végül a Sziget utcának mindkét házsora.

A németibeli plébánia kiterjed a városnak arra az összes területére, mely a szatmári plébánia fennebb megjelölt legészakabb részétől északra fekszik. ...

E területi megosztás szerint a városnak rom. kath. 7000 lélekszámából a szatmári plébániánál mintegy 4600. marad, a németihez 2400. jut.

2. A filiákat illetőleg.

A szatmári plébánia mostani filiái közül átcsatolandó az új plébániához a Szamos jobb partján lévő Berend, Kak, Kakszentmárton és Szatmárudvari, összesen 202. lélekszámmal, továbbá a Lázári-plébániától Mikola az ottani 278. róm. kath. lélekszámmal.

Ezekkel az útbocsátásokkal az új plébánia mintegy 2880. róm. kath. lélekszámmal indulna életre; a szatmári plébániánál pedig 4850. róm. kath. lélekszám maradna.³⁵

A provinciális 1914. január 23-án 184–1914. számú levelében hivatalosan is megköszönte Boromisza püspöknek mindazt a jót, melyet a szatmári ház alapítása érdekében tett.³⁶

³⁵ MFL, II. PSJC. *ActaProvinciae* 1917–1925.

³⁶ Vö. MFL, II. PSJC. *Iktatókönyv, ActaProvinciae* 1912–1914. 189.

A Szatmárra letelepedett ferences atyák részére adva volt minden, hogy új rendházban és plébánián cselekvő szeretettel szolgálják a lelkeket. Igyekeztek eleget tenni hivatásuknak, örömmel és vállalkozó szeretettel végezték munkájukat. A Szent János apostol és evangélista plébánián mintegy hatvan évig, 1967 júliusáig tevékenykedtek, hatéves (1951–1957) megszakítással, amikor a kommunista rezsim kényszerlakhelyekre kötelezte az szerzeteseket. A megpróbáltatások idején is (két világháború, kommunizmus évei) a nép „barátainak” bizonyultak.

CSONTA RÉKA

Szent Ferenc Hírnöke – egy hitbuzgalmi folyóirat a dualizmus kori erdélyi egyházmegyében

Abstract: “The Messenger of Saint Francis” – a devotional periodical in the Transylvanian archdiocese during dualism. The press of the Transylvanian Archdiocese (today: the Archdiocese of Alba Iulia) dates back to the Austro-Hungarian Compromise of 1867, having “Egyházi és Iskolai Hetilap” (“Church and School Weekly paper”), which started in June 1867, edited by Éltés Károly, grammar school teacher (1867–1872). This was followed by „Erdélyi Egyházmegyei Értesítő” („Gazette of the Transylvanian Archdiocese” – 1876–1877), and „Közművelődés” („General Education” – 1878–1918). In the 1870s a pedagogical specialist journal was launched, entitled „Néptanoda” (“Educating the Public” – 1870–1873), and a weekly paper with mixed content, which provided practical information to the population in the countryside (“Hargita” – 1872–1873). The “Kalazantinum”, which was the monthly paper of the piarist teachers to be in Cluj, appeared in 1895 and published articles from different areas of science and life (it stopped in 1915). After the turn of the century, the devotional associations also started to appear in the press: the Franciscan Third Order started a bulletin called “The Messenger of Saint Francis” (1903–1921), and the Eucharistic association started the “Periodical of the Eucharistic Association” (1903–1914). This paper summarizes the result of the research which aims the workout of the devotional periodical in the Transylvanian diocese: “The Messenger of Saint Francis”. The research is based on the following two questions: what motivates the Transylvanian church intellectuals to publish devotional periodicals, or if this tendency is only regional or it is characteristic to the church in the whole world. The second question concentrates on the presented topics: in this study their approach to the Catholic press products and to the literature, respectively, the problems of the society are presented.

Keywords: devotional periodical, Transylvanian Archdiocese, Catholic press, Franciscan Third Order

Az erdélyi (ma gyulafehérvári) római katolikus egyházmegye sajtója szinte napra pontosan egyidős a kiegyezéssel: első lapja az 1867 júniusában induló gyulafehérvári *Egyházi és Iskolai Hetilap* Éltes Károly gimnáziumi tanár szerkesztésében (1867–1872). Ezt követi az *Erdély Egyházmegyei Értesítő* (1876–1877) majd a *Közművelődés*. A hetvenes években indul egy pedagógiai szaklap *Néptanoda* (1870–1873) címmel, illetve egy vegyes tartalmú, a vidéki lakosság számára gyakorlati ismereteket nyújtó hetilap (*Hargita*, 1872–1873) is. A kolozsvári piarista tanárjelöltek havi folyóirata, a *Kalazantinum* 1895-től színesíti a kínálatot a különböző tudományterületekről származó tanulmányok közlésével. A századfordulót követően a hitbuzgalmi egyesületek is kilépnek híreikkel a nyilvánosság elé: a ferences harmadrend elindítja a *Szent Ferenc Hírnöke* (1903–1921) című közlönyét, az oltáregyesület pedig az *Erdélyi Oltáregyesületi Lapot* (1903–1914). Trefán Leonárd, a *Hírnök* szerkesztője rendtársával, Hédly Jeromossal 1912-ben papok számára alapít egyházzónoklati folyóiratot (*Bernardinus*), amelyben nyolc évfolyamon át (1912–1919) prédikációvázlatokat közöl a liturgikus év vasárnapjaira és ünnepeire.

Ez a tanulmány annak a kutatásnak az eredményeit foglalja össze, amely a *Szent Ferenc Hírnöke*¹ című hitbuzgalmi folyóirat feldolgozására irányult. A kutatás két kérdés köré épült: mi motiválja a 19. század második felében – a 20. század elején az erdélyi egyházi értelmiséget erkölcsnemesítő lapok kiadására, illetve hogy ez a tendencia regionális jellegű-e vagy a teljes világegyházra jellemző. A második kérdéscsoport a prezentált témákra koncentrált: ebben a tanulmányban a katolikus sajtóról, a társadalmi problémákról és az irodalomról vallott felfogásuk összegzése kap helyet.

¹ A további utalásokban SztFH

„Lapunk közszükségletet tölt be”²

A *Szent Ferenc Hírnöke* első lapszáma 1903. január 1-jén három íven, füzetes kiadványként jelent meg, előfizetési ára két korona volt. Kolozsváron nyomtatták, de a helyi főszerkesztő Trefán Leonárd mellett egy budapesti (Kiss Arisztid) és egy bajor (Ungváry Antal) társszerkesztője is volt. (1910-től helyüket Bécsi Vazul és Zadaveczt István veszi át.) László Polykarp erdélyi tartományfőnök az első számban mint hiánypótló sajtóterméket üdvözli a lapot, és a külföldi példák társadalmi hasznát elismerve szükségszerűnek tartja a közlöny beindítását. Ezt a gondolatot a korszak egyházi sajtótermékei szinte kivétel nélkül megfogalmazzák – a szerénytelenség vádját az okok és célok felsorolásával igyekeznek elhárítani. Ezek között első helyen az egyház *támadtatásait* és a társadalom minden rétegét átható liberális közhangulatot emlegetik fel. Ebben XIII. Leó pápa felhívására válaszolnak, aki belátta, hogy az egyházat megváltozott társadalmi helyzetében, befolyásának, tekintélyének csökkenése idején a kommunikáció legkorszerűbb eszközével, a sajtó nyilvánosságával kell támogatni.³ Felismerte a katolikus szervezetek, hitbuzgalmi egyesületek apologetikus szerepét, és elkezdte szorgalmazni ilyenek létesítését. A magyar püspökökhöz írt 1886-os körlevelében javasolta, hogy

az uralgó tévelyek távoltartására és kiirtására terjesztessenek a nagy közönség között hasznos iratok, amelyeknek tartalma megfeleljen az igazságnak és elősegítse a jó erkölcsöket. Jól tudjuk, hogy ezen dicséretre méltó és hasznos célra már néhány társulat

² Szerkesztői posta, in SztFH 8 (1910/1), 55.

³ Vö. GERGELY Jenő: *A pápaság története*, Kossuth Kiadó, Budapest 1999, 245.

*jött jétre, s nem sikertelenül működik. Nagyon óhajtjuk tehát, hogy e társulatok mind számban szaporodjanak, mind napról-napra bővebben gyümölcsözzenek.*⁴

1879-ben a katolikus újságírókkal találkozva arra buzdítja őket, hogy igyekezzenek a liberális sajtó által a lelkekben okozott kárt jó szellemű írásokkal orvosolni:

*Minthogy tehát az általánosan elterjedt szokásnál fogva a hírlapkiadás mintegy szükséggé vált, a kath[olikus] íróknak leginkább arra kell törekedniök, hogy azt a polgári társadalom javára s az egyház védelmére fordítsák, amit az ellenfelek mindketőnek a megrontására használnak.*⁵

P. Trefán Leonárd a pápai buzdítás nyomán hozza létre hitbuzgalmi folyóiratát „Assisi Szt. Ferenc tiszteletének és III. rendjének terjesztése, a katolikus valláserkölcsei élet ápolása” érdekében. A lap, bár Kolozsváron szerkesztették és nyomtatták ki, nem regionális kiadvány, hanem a magyarországi ferences harmadrendi testvérek országos hatósugarú közlönye. Olvasói az ország lgkülönbözőbb településeiről kerülnek ki, a szerkesztőségi posta tanúsága szerint Pécsen, Veszprémben, Pozsonyban, Vajdahunyadon és Magyaróváron is voltak előfizetői.

A folyóirat húsz évfolyam után két eltérő profilú periodikára válik szét: a *Katolikus Világ* (1923–1946) továbbviszi a Szent Ferenc Hírnöke lelkiségi jellegét, a *Hírnök* (1921–1944) pedig színvonalas katolikus szépirodalmat kínál a műveltebb közönségnek.

⁴ *Körlevél Magyarország püspökeihez. Quod multum diuque.* In Szentséges atyánknak, XIII. Leo pápának beszédei és levelei, fordította Prohászka Ottokár, SZIT, Budapest 1891. 260–261.

⁵ XIII. Leo pápa öszentsége válasza a kath[olikus] hírlapírók üdvözlétére 1879-iki február 22-én, in *Közművelődés* 2 (1879/10), 17. (A Magyar Állam című katolikus napilap fordítása)

(Ez a profilváltás kívül esik kutatási korszakunkon, ezért figyelmen kívül hagyjuk.)

Céljaiban a fennállás évtizedei alatt néhány változás észlelhető: a főszerkesztő 1903-ban részletes program helyett az assisi szent életpéldáját a kínálja fel a társadalom bajaira gyógyszerül, négy év múlva csatlakozik a katolikus sajtó kollektív céljaihoz:

„Célunk nem más, mint kivenni részünket abból a harcból, amelyet az elkereszténytelenítés, hitetlenség és vallásközönyösség aknamunkája ellen folytatnunk kell. A vallástalan és erköcsi céljaikban kétes jellemű lapok, újságok száma manapság légió. S mi nem akarunk mást, mint szerény fegyverekkel, szent Ferenc szellemében ezzel a káros hatású áramlattal küzdeni.”⁶

A tizedik évfolyamra (1912) az erkölcsnemesítés nagy feladata felől a harmadrend belső megszilárdításának és szervezete kiépítésének speciálisabb programja felé fordul, ami a lap identifikációjában is tükröződik: korábban úgy jelent meg, mint „*hitbuzgalmi havi folyóirat Szent Ferenc tiszteletének és harmadik rendjének terjesztése, a katolikus vallás-erköcsi élet ápolására*”, ettől kezdve „*Szent Ferenc Harmadik Rendjének lapja a katolikus vallás-erköcsi és társadalmi élet ápolására*”. A módosítás a rend megerősödését sugallja: míg a századelőn a lap szorgalmazta a ferences lelkiesség terjesztését (és általa közvetve a lelki élet felpezsdítését), az első évtized végén a harmadrend szervezetként lépett a helyére, a folyóirat szerepe másodlagossá vált. Már nem kellett a terciárius élet fórumait helyettesítenie, mert ilyenek lassan több helyütt is megalakultak. Jelentősége viszont változatlan maradt, a rendi igazgató (Trefán Leonárd, a főszerkesztő) közleményeit, kérését hatékonyan közvetítette a tagoknak, illetve a tagok beszámolóit a különféle rendezvényekről, tagfelvételtől,

⁶ *Különfélék*, in SztFH 5 (1907/1), 64.

elhalálózásról stb., amelyeknek mind szerepük volt a terciárius identitás erősítésében.

Írók, témák, olvasók

A *Szent Ferenc Hírnökét* a kor egyéb katolikus kiadványaihoz hasonlóan egyházi emberek szerkesztik és írják. Három ferences *áldozár*⁷ neve olvasható a borítón – a már említett Trefán Leonárdé, Kiss Arisztidé és Ungváry Antalé – akik néhány állandó munkatárs és olvasó írásaival töltik meg a lapot. A vezércikket majdnem kivétel nélkül a főszerkesztő jegyzi, leggyakrabban *Aureus* álnéven, esetleg *-rd* szignóval. Rendtársai közül Frater Minimus, Loncsár Lukács, Humilis és Hédly Jeromos publikálnak gyakrabban. Az első évfolyamokban megtaláljuk a fiatal Hirschler József művészettörténész, későbbi kolozsvári plébános tanulmányait, Babik József egri tanítóképzői tanár és Rosty Kálmán ismert jezsuita papköltő verseit. A harmadrendiek közül Anka János újságíró és későbbi felesége, Dobay Mariska válik a *Hírnök* állandó munkatársává.

A *Szent Ferenc Hírnöke* közlöny lévén, legfontosabb feladata a harmadrend előjárói és tagjai közötti kapcsolattartás: hozza a társulat híreit, bekapcsolja az olvasót a mozgalom szellemiségébe. Témáinak középpontjában Assisi Szent Ferenc életútjának feldolgozása áll, e köré épülnek az aktualitások. Emellett rendszeresen reflektál a liberalizmus által okozott társadalmi károkra, megpróbálva kijavítani őket.

Állandó rovatai a *Rendi élet*, *Szent Ferenc virágos kertje*, *Gyakorlati keresztény*, *Erényiskola*, *Különfélék*, *A Szent Ferenc Hírnöke postája*, később *Szerkesztőségi posta*. Humilis tollából *Párbeszéd a Hírnök és Péter terciárius között* címmel a harmadrend

⁷ Áldozópap.

szabályzatát magyarázó sorozat indul. Némi szünet után *A Hírnök levele Antal terciáriushoz* címmel jelentkezik ugyanazzal a tartalommal. Anka János az élet igazi értékeire tanít *Kicsi mesék nagy dolgokról* című sorozatában, Dobay Mariska aforizmaszerű *Gondolatokat* közöl. A tizedik évfolyamtól *A munka rovata* gyakorlati ismeretekkel gazdagítja a kínálatot.

Induláskor a főszerkesztő nem jelöli ki a lap olvasói körét, ám a fent idézett rovatcímek eligazítanak: az oktató jellegű, helyenként leereszkedően didaktikus írások közlésével a *Hírnök* főként az alacsonyán iskolázott *nép* számára kíván az erényes élet szónoka lenni.

Irodalomszemlélet

A *Szent Ferenc Hírnökét* is jellemzi a nem katolikus szépirodalomtól való teljes elzárkózás. A szépirodalmi közízlést, a hivatalos irodalmi kánont a vezető katolikus lapok nyomán a liberalizmus termékének tekinti, s mint ilyet megvetendőnek tartja.⁸ Ugyanakkor igényét fejezi ki lélekneemesítő szépirodalmi termékek létrehozására, viszont ehhez nincs megfelelő munkaerő. A lapot egy-két állandó munkatárs írásai mellett a szerkesztő cikkei töltik ki, aki folyamatosan a közönség *közreműködő* segítségét kéri. Az olvasók írásai viszont nem felelnek meg mindig az elvárásoknak, a szerkesztői posta gyakran tanúskodik jó szándékú, ám kevésbé sikeres irodalmi szárnypróbálgatásokról. „Írni érdemes, de verset írni nem mindig fizeti ki magát, különösen, ha nem ért hozzá az ember. A költők születnek, a versírás

⁸ A kor katolikus irodalomszemléletéről bővebben lásd Rónay László: *Harcok az új „világnézet” körül. Katolikus irodalomszemlélet 1890–1920*, Argumentum, Budapest 2005.

nem mesterség. Próbálkozzék meg másvalamit írni.”⁹ – javasolja a szerkesztő bizonyos Júliának 1910-ben. Később: „Szárnypróbálgatásnak is gyöngécске, mintha pelyhedző madárfiók erőlködése volna.”¹⁰

A *Szent Ferenc Hírnöke* szépirodalmi igénnyel fellépő anyagát az év liturgikus ünnepeihez kapcsolódó alkalmi költemények (himnuszok, fohászok), ferences szentek legendáinak átdolgozásai teszik ki, illetve az 1908-as évfolyam folytatásokban hoz egy társadalmi témájú regényt. Publicisztikáját társadalmi elemzések, szentföldi és római útleírások alkotják.

Ezek a szövegek kizárólag a belső elvárások mércéjével ítéltetők meg, a hivatalos irodalomkritika számára semmit nem mondanak. A század második felében kibontakozó *egyházirodalmi* (pápai) program elvárása volt erkölcsnemesítésre, evangelizációra alkalmas szépirodalmi szövegek létrehozása. Célközönsége a *nép*, az alacsonyan iskolázott vidéki lakosság, az értelmiséget más típusú szövegekkel próbálta megnyerni. Számukra a hit és tudomány összeegyeztethetőségét, a vallás társadalmi szükségességét bizonyító cikkeket kínált, ezt a réteget az értelem felől kívánta megszólítani. A kiegyezés után csak egy lapja lévén az egyházmegyének, a kétféle kínálatot egyazon lapszámon belül kellett érvényesíteni, majd éppen a *Szent Ferenc Hírnöke* révén indul el a differenciálódás.

A hitbuzgalmi irodalom kapcsán feltétlenül szólni kell Dobay Mariska költői pályafutásáról, amely a *Szent Ferenc Hírnöke* oldalain bontakozott ki. Rövid életéről keveset tudunk. Gulyás Pál adatai alapján 1885-ben született Székelyudvarhelyen. Nagyszebenben és Székelyudvarhelyen tanult, 1907-ben Anka János budapesti újságíró felesége lett. 1903-tól kezd publikálni, versei

⁹ A szerkesztő üzenetei, in SztFH 6 (1908/ 11), belső borító.

¹⁰ A szerkesztő üzenetei, in SztFH 11 (1913/5), belső borító.

jelennek meg többek között az *Alkotmány*, az *Élet*, az *Erdélyi Oltáregyesületi Lap*, a *Katholikus Népszövetség*, a *Szent Ferenc Hírnöke* című lapokban. Mint a lap olvasója már rögtön az induláskor jeletkezik versekkel (verses imákkal), és csakhamar a *Hírnök* állandó munkatársa lesz. Témái igazodnak a ferences lelkiséghez, hangvétele lírai. Öt év alatt számos verset publikál, amelyeket a rend kolozsvári Szent Bonaventura nyomdájában 1908-ban külön kötetben is megjelentet *Szeráfszárnyak* címmel. 1914-ben ugyanitt lát napvilágot második, utolsó kötete, az *Oázison* is. 1908-ban a pozsonyi virágjátékokon aranytollat nyert a *Szent Erzsébet emlékezete* című ódájával. 1922-ben, 37 éves korában hunyt el Budapesten.¹¹

Két évtizedes pályáját végigkísérte olvasói szeretete. A szerkesztő bátorítására kezdett írni, kötetait a Bonaventura nyomda adta ki, az elsőhöz Trefán Leonárd írt előszót. Irodalmi díjának átvétele után a *Hírnök* több oldalas méltatást, sőt fényképet is hoz róla, a szerkesztői postarovat pedig regisztrálja az olvasók gratulációit. A belső kritika némiképp elfogult: iskolateremtőnek nevezi a költőnő teljesítményét:

Dobay Mariska szent Ferenc Atyánk költői egyéniségéből és a terciárius élet szelleméből új iskolát alapított: a magyar ferences költészet iskoláját. Finom érzése, kultivált lelkülete megtalálta a szent Ferenc életében és személyiségében azokat a vonásokat, melyek költők lantjára valók. Szeráfszárnyak című verses kötet ekesen szóló bizonyíték ezen állítás mellett. Költeményeinek legjava részét sz. Ferencről írja, eleven színezéssel, a költői érzésnek egész melegevel. Mindenütt megnyilvánul bennük a mélyen val-

¹¹ Dobay Mariska (Anka Jánosné), in Gulyás Pál Magyar írók életes és munkái V. kt, Bp., A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1943, 867.

lások léleknek igazi műveltsége, s ennek következménye: az egészen tiszta gondolkodás.(...)

Mert különösen a mi időnkben meg kell koszorúzni azt a nőt, ki nemének adományait: lelki szépségét, gyöngédségét és szívének tisztaságos világát olyan közkinccsé tudja tenni, hogy abból sokan gazdagodhatnak. Hódolni kell az olyan nő előtt, ki képességeit, s a veleszületett előnyöket a mások boldogságának tökéjévé avatja, eszményi célokból, szent lelkesedéssel.¹²

Az írás a nő közéleti szerepvállalásáról való gondolkodás szempontjából sem érdektelen.

Összegezve: a lap irodalmi anyaga a többi műfajhoz hasonlóan a hívők lelki életének elmélyítését szolgálja. Létrehozói nem elismert szerzők, hanem papok, laikus értelmiségiek, jószándékú hívők, akik hivatást éreznek előmozdítani a nemes célt: közelebb vinni a lelkeket Istenhez. Írásaik ezért csak ebből a perspektívából értékelhetők.

Humor

A humor igen ritkán felbukkanó jelensége a korszak lelkiismereti folyóirat-irodalmának, amelynek oka a játék, a derű, a vidámság korabeli egyházi értelmezésében gyökerezik. Eszerint a játék pusztán a gyermek számára engedélyezett tevékenység, de még ilyenként is határozott célja van: előkészíteni őt az élet nagy feladataira. (A Bangha Béla-féle Katolikus Lexikon a gyermekjáték fogalmát még 1931-ben is a célszerűség és helyesség felől közelíti meg.¹³) A lapok tükrében a bolondozás, az alakoskodás,

¹² Munkatársaink. Dobay Mariska ünneplése, in SztFH 8 (1908/11), 379–382.

¹³ BANGHA Béla: (szerk.) *Katolikus Lexikon* II. Magyar Kultúra, Budapest 1931. 420

a szerepből való kiesés erkölcstelen, tehát bűnös cselekedet. Ez legnyilvánvalóbban a vidámság évenként visszatérő ünnepét, a farsangi¹⁴ mulatozást ostorozó cikkeikben körvonalazódik, illetve a színházlátogatás divatja ellen tiltakozó írásokban.¹⁵ A kiegyezés után a legmagasztosabb célok vezérlik a lapkiadásra vállalkozó egyházi értelmiséget: újságai az érdekvédelem, az evangelizálás, az erkölcsnemesítés útjain járnak. A játékosságot a komolyság ellentétéként értelmezik, és öncélúsága miatt nem tudják hasznosítani, figyelmen kívül hagyják. Kezdetben kifejezetten el is határolódnak az efféle olvasói igényektől, az *Egyházi és Iskolai Hetilap* alig leplezett felháborodással utasítja el a kértést. A század vége felé a sajtótermékek rétegződésével az egyházi lapok eszközei is árnyalódnak, az olvasók megszólításának új lehetőségeit ismerik fel, ilyenként a humort is. Megnyilvánulásának két formája is felbukkan az újságban: a nevetségessé tétel és a derűs, pozitív humor. Az előbbi csattanós, feltétlenül nevelő célú történetek közlését jelenti, amelyek párbeszédei leplezetlen szándékossággal teszik nevetségessé az ellenfél tipikus alakjait (a liberális világfit, az uzsorás zsidót, az ateista értelmiségit) és mutatják fel a katolicizmus győzelmét.

A második jelenség a *Hírnök* 1908. évi szeptemberi számában érhető tetten, amelyet a szerkesztő egészében a pápa személyének szentel annak aranymiséje alkalmából. Itt oldalakon keresztül

¹⁴ P. LOKODI Gergely: *Farsangi gondolatok*, in SztFH 1 (1903/2), 20–21.

¹⁵ „A színház oly iskola, hol sok rosszat láthatsz, tanulhatsz; alkalom kínálkozás oly tettekre, melyeknek bűn a nevök; azon hely, hol mindenkorra elvesztheted örökértékű legdrágább kincsedet. Az érzékeket csiklandozó színpadi öltözködést, táncot... növelik a frivol énekek, a kétértelmű célzással, csípős, sikamlós tréfával fűszerezett párbeszéddek. Eljárásukkal, szavukkal fölizgatják a hallgatóságot, mindmégannyi üszköt vetnek szívébe...” Loncsár Lukács: *A színházlátogatásról*, in SztFH 5 (1907/1), 21. Ehelyett bibliai témájú darabokat kínál, például Franz Neumayer német jezsuita tollából. (*A tékozló fiú. Bibliai szomorújáték nyolc felvonásban*. Fordította Kiss Arisztid)

hoz anekdotákat Giuseppe Sartro (X. Piusz) életéből, és ami a legfontosabb, hogy a pápa humorát értékként mutatja fel.

*Amióta a volt velencei pátriárka ül szent Péter örökében, be-
lopódzott Sartro Józseffel a mosolygás, jókedv, sőt a – tréfa is.
Nem lehetne mind elősorolni azt a tömérdek adomát, ami X.
Pius egy-egy humoros percének születtje. Jóformán minden nap-
ra jut belőlük s néha nem is egyetlen.*¹⁶

Társadalmi problémák

A Szent Ferenc Hírnöke kísérletet tesz segítséget nyújtani az akut szociális problémák megoldásában: a városi munkásság elszegényedése, a székelyföldi falusi lakosság küzdelmei állandóan foglalkoztatják. Publicisztikáját hozzávetőlegesen felerészben a társadalom bajainak értelmezése, az okok keresése és a gyógyszer felkínálása teszi ki. Rendszerszerűen 1908-tól kezd a témával foglalkozni (*Korszerű ismeretek, Gazdasági ismeretek a hit világlátásában*) de a korábbi évfolyamokban is foglalkozik a kérdéssel.

Korának kihívásaira adott válasza azonban nem tanúskodik XIII. Leó *Rerum novarum* kezdetű szociális enciklikájának mélyebb megértéséről, ugyanis nem tud egyebet üzeni az iparosodás áldozatai számára, mint a helyzetükbe való beletörődést, sőt arra buzdítja őket, hogy megszeressék a szegénységet. Miközben a pápai körlevél a társadalmi igazságosságot követeli, és a munkaadók kötelelességeit is hangsúlyozza, a folyóirat társadalmi egyenlőtlenségek szentírási és történeti megérvelésével foglalkozik. Nézetei szerint az erényes élet, a mennyei kincsek gyűjtése a *kenyérkérdést* is megoldja. Erre a következtetésre a 13. és a

¹⁶ SztFH 6 (1908/9), 469.

19. század erkölcsi züllöttségének párhuzamán keresztül jut el, Szent Ferenc lelki „forradalmára” vissza utalva.

Trefán Leonárd szerkesztő az 1907-es pécsi katolikus nagygyűlés hitbuzgalmi és karitatív szakosztályában XIII. Leó felhívása nyomán a rendalapító segítségéhez folyamodik:

Ki volna alkalmasabb a kényes munkáskérdés és a szociális problémák megoldására, mint a szegény szent Ferenc, ki arra tanít, hogy a szegények a menny örökösei, a lelki béke birtokosai, s a gazdagok csak annyiban vesznek részt mindezekből, ha fölöslegüket megosztják a szűkölködőkkel. A harmadrend gyakorlati úton valósítja meg a szabadság, egyenlőség és testvériség sokat hangoztatott elvét.¹⁷

Másutt történeti érvekkel támasztja alá a társadalmi egyenlőtlenségeket, és elfogadásukra buzdít. Sőt, odáig megy, hogy a munkások nyomorúságos helyzetéért őket magukat teszi felelőssé.

A mai sanyarú állapotnak harmadik oka az, hogy az így minden oldalról sanyargatott munkás ahelyett, hogy takarékosága, lelkiismeretes munkássága által könnyítene sorsán, nem, ehelyett, ő igazságtalan sztrájkjaival, túlzott követeléseivel, hanyag és lelkiismeretlen munkájával csak élesíti és növeli azt a feszült viszonyt, amely a munkaadó és a munkások között van; úgy, hogy ezáltal teljesen tűrhetetlenné teszi saját helyzetét.¹⁸

A gazdagsághoz való viszonya ellentmondásos: ugyan a szövegek a lelki sekélyesség és a bűn melegágyaként értelmezik, mégis

¹⁷ TREFÁN Leonárd, A Szent Ferenc harmadrendjének társadalmi szerepéről, Melléklet a Szent Ferenc Hírnöke 1907. októberi számához, 5.

¹⁸ A: Korunk sebe, in SztFH 7 (1908/10), 500.

történeti érvek alapján ennek elfogadására bátorít. Ez a magatartás a *Rerum novarum* előtti egyházi felfogást tükrözi, amely nem látott problémát a vagyonszétválások meglétében, melynek megfelelően a szegénységet pusztán karitatív eszközökkel igyekezett enyhíteni. Az enciklika nagy áttörése, hogy problematizálta az osztályellentéteket és megpróbált megoldást keresni a felszámolás mikéntjére. A keresztény szeretet elveit és a közjó szem előtt tartását ajánlotta. Továbbá elismerte a munkások szakmai szervezetekbe való tömörülésének jogát, és a méltányos bérük kiharcolását, akár sztrájkokkal is.¹⁹ A folyóirat ugyan sok helyütt azt állítja, de a pápa nem pusztán az imádságos élettől várta egy ekkora horderejű probléma megoldását, hanem konkrét, gyakorlati lépéseket is tett. A Szent Ferenc Hírnökének idézett cikkei ezzel szemben a szószékről, helyenként félreismerve a helyzetet, nélkülözve minden empátiát, adnak biztos választ a kérdésekre. Javasataik egy korábbi álláspont konzerválását jelzik.

Sajtó

A liberális és a katolikus újságírók harca állandó témája a folyóiratnak. A századforduló előtt az egyre erőteljesebbé váló, de még mindig nem versenyképes egyházi sajtó szervezkedni kezd, létrejön az *Országos Pázmány Egyesület* (1896–1946) a katolikus írók és újságírók érdekvédelmi szervezete, és a lapokban egyre több szó esik a *sajtópártolás* lelkiismereti kötelezettségéről. A templomokban sajtóvásárnapokat tartanak és gyűjtést rendeznek az ügy érdekében. Jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy XIII. Leó a terciárius regulában külön rendelkezik róla:

¹⁹ GERGELY Jenő: i. m., 249.

Ha a jó kereszténynek magától értetődő kötelessége, hogy küzdjön a rossz sajtó ellen, és áldozatosan (munkával és anyagiakkal) segítse elő a jó sajtót: akkor ezt még inkább elvárja az Egyház a terciáriustól, aki mintakép akar lenni a keresztény elvek megvalósításában. Ne ismerjen megalkuvást a rossz sajtóval szemben, mert az olyan, mint az édes méreg. Szigorúan őrködjék, hogy ne csak családjába ne kerülhessen rossz könyv, újság, folyóirat, hanem alkalmazottai kezébe sem. Viszont anyagi erejéhez mérten rendelje meg a katolikus sajtó termékeit, fizessen elő pontosan a megrendelt lapokra, szerezzen a jó sajtónak minél több előfizetőt.²⁰

Mivel a katolikus újságírás (kedvelt egykorú kifejezéssel az *egyházirodalom*) megteremtése és művelése egy pápai program része, az egyes kiadványok a közös ügy szolgálata okán folyamatosan reflektálnak egymás munkájára, számon tartják egymást. Kölcsönösen hozzák az előfizetési felhívásokat, és átveszik egymás cikkeit. A *Hírnök* az első számtól kezdve hozza a magyar katolikus folyóiratok listáját. Ugyanakkor állandó kapcsolatban marad a Szentszékkal, törekvéseit a vonatkozó megnyilatkozásokkal legitimálja. Mint korábban a budapesti *Magyar Állam* című katolikus politikai napilap, a *Hírnök* is éveken keresztül az első oldalon közöli XIII. Leó személyes üzenetét,²¹ később utódának, X. Piusznak áldását²² is megkapva, egymás alatt a kettőt.

²⁰ *A jó példa és a sajtó* (II. 8. §), in Terciárius vezérkönyv, Assisi Szent ferenc harmadik rendjének szabály- és vezérkönyve, átdolg. Majsai Mór, 5. kiad., Budapest, a Ferences Közlöny kiadása. 75.

²¹ „XIII. Leó pápa Őszentsége 1903. június 17-én Zichy Gyula gróf p. t. kamarás pécsi püspök úr Őméltósága által apostoli áldását küldötte folyóiratunknak.”

²² „Megáldom a Szent Ferenc Hírnökét, szerkesztőit és munkatársait, s mindazokat, kik e lapot olvassák.”

Trefán Leonárd lapjának születésekor a magyar katolikus lelkiségi folyóirat-irodalom piacán már számtalan termék küzdött az olvasók figyelméért. Ezek sokféleképpen differenciálódtak: voltak ifjúsági és gyermeklapok, férfi- és női szervezetek kiadványai, hitbuzgalmi csoportok folyóiratai, karitatív és szociális társulatok értesítői meg mindezek mellékletei, naptárai, társlapjai stb. A főszerkesztő és a tartományfőnök szerint mégis szükség volt a *Hírnökre* a ferences lelkiség megismertetése céljából. A lapban többször elhangzik az ájtatossági társulatok számbeli növekedése kapcsán, hogy a harmadrend szerzetesrend lévén, minőségileg több ezeknél, tehát lapjának is van létjogosultsága. Emellett kulturális haszna sem elhanyagolható: a főszerkesztő sorozatot indított Szent Ferenc Hírnöke könyvtára címmel. Ebben olyan könyveket ad ki, amelyek vagy szerzőjük vagy témájuk révén közel állnak a ferences lelkiséghez. 1913-ban 13 kötetes volt a sorozat, darabjait 1–2 koronás áron folyamatosan kapni lehetett a kiadóhivatalban.

Összefoglalás

A Szent Ferenc Hírnöke hiánypótló igénnyel indult XIII. Leó pápa biztatására, aki a világ katolikus újságíróihoz szólva arra kérte őket, hogy a liberális sajtó ellenében állítsanak fel jó katolikus sajtót („*scriptis scripta opponanda*”). Másrészt a pápa maga is ferences harmadrendi lévén, az assisi szent életpéldáját ajánlotta az Istentől eltávolodott híveknek. A folyóirat indulásakor már

„*Dilecto filio Patri Leonardo Trefán O.F.M. Redactori et ceteris pariter dilectis Scriptoribus et Lectoribus Periodici „Szent Ferenc Hírnöke” in bonum fratrum Tertiis Ordinis in Hungaria editi, fausta fausta quaeque et salutaria a Domino adprecantes, grati et benevolentis animi testem, apostolicam Benedictionem reramanter impertimus – Ex Aedibus Vaticanis die 28. Febr. 1909. Pius PP. X.*”

számtalan lelkiségi kiadványt szerkesztettek országszerte, a nyugat-európaiakat nem is említve, ahol már a 19. század derekán virágzott a katolikus sajtó. A *Hírnök* mégis hiánypótló igénnyel lép fel, nem lévén a sokféleképpen differenciálódott hitbuzgalmi folyóiratok közt Szent Ferenc tiszteletét sürgető lap.

A liberális sajtótermékekkel folyamatos harcban áll, elveik ellenében határozza meg magát, viszont vitára nem kerül sor egyikükkel sem, valószínűsíthetően azért, mert az ellenfél egyszerűen nem vesz tudomást róla. A *pályatársakkal* a közös ügy okán szoros kapcsolatot ápol, nem rivalizál a hasonló kiadványokkal, mivel szerkesztése és terjesztése (a korszak legtöbb katolikus lapjához hasonlóan) nem üzleti vállalkozás, hanem nemes feladat, a lelkipásztori munka egyik helyszíne.

Irodalomszemléletében nem hoz sajátosat: a műveket a vezető katolikus kritikai lapok esztétikája felől közelíti meg, elutasítva mindent, ami abba nem illeszkedik bele, és irodalomként definiálva mindent, ami a belső kritika elvárásainak megfelelt.

A társadalmi problémákat érzékeli ugyan, de megoldásukra egy meghaladott nézőpontból törekszik.

Összefoglalásként elmondható, hogy a Trefán Leonárd alapította lelkiségi folyóirat sajátos színfoltját képezi a dualizmus kori katolikus egyházi sajtónak. Törekvései a *laptársaké*hoz hasonlóan XIII. Leó rekrisztianizációs politikájában gyökereznek, melynek célja modern eszközökkel mutatni meg a kereszténységet a modern világnak.

**DIÓSI DÁVID: Egyházam
a posztmodernben**

A dialógus-„kényszer” ideje,
Vigilia Kiadó, Budapest 2014.
ISBN: 978-963-9920-41-5

Diósi Dávid nem holmi elvont elefántcsonttoronyba húzódva műveli a teológiát, hanem azt a szemléletet képviseli, hogy annak a ma élő emberhez, gondjaihoz és örömeihez kell hozzászólnia. Merész és kreatív e válllásában és vállalkozásában. Van mondandója a posztmodernről, a vallástalan emberről, az ateis-

táról, a túlsó oldalon állóról: nem ijed meg és nem is kezdi reflexből püfölni azt hangoztatva, az ellenséges világ már megint micsoda gonoszságot tervez ellenünk, tiszta, vétlen, a Jó oldalán sorakozó keresztényekről/katolikusok ellen. Diósi dialóguskényszerrel beszél, jó tanácsot, forgatókönyvet ad hozzá, és feltérképezi a szembenálló felet meg a háttérül szolgáló mai világot is. Mindezt a „tudom, kinek hittem” alapvetően optimista és bizakodó hívő ember magatartásával teszi, azéval, aki azt is tudja, hitét nem kiváltságul, hanem feladatként kapta, s bárki máshoz hasonlóan cserépedényben őrizi, feladata mégsem az, hogy a törékeny edényt elzárja, hanem hogy abból nagyvonalúan és ítélet nélkül osszon.

Dr. Bodó Márta

irodalmár, teológus

a Keresztény Szó főszerkesztője

BETHLEN GÁBOR

Alap

ISSN 1582 – 0661